

Zafere Kadar Sürekli Devrim!
marksist bakış

POSTMODERNİZM

VE SOLDAN GERİYE KALAN

MARKSİZM

Marksist Bakış - Teorik Dergi - Yıl: 17 - Sayı: 69 - Ağustos 2021

SAHİBİ VE SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ: Ayşe Şensöz

YAYIN İDARE ADRESİ: Öncebeci Mah. Servi Sok. 5/8 Çankaya ANKARA

TEL: 05548518392

BASKI: LOTUS LIFE AJANS Rek.Tan.Bas.Yay.Org.Amb.İth.İhr.San. ve Tic.Ltd.Şti. -

Şehit Cevdet Özdemir Mh. Sokullu Cd. Perçem Sk. No: 9/A Çankaya/ANKARA

TEL: 0312 433 23 10 (pbx) FAKS: 0312 434 03 56

YAYIN TÜRÜ: Yaygın süreli, 3 aylık

MAIL ADRESİ: marksistbakis@yahoo.com

İçindekiler

- 7 **Postmodernizm Soldan Geriye Ne Bırakır?**
Güneş Gümüş
- 13 **Modernizm ve Aydınlanma VS Postmodernizm: Marksistler Nasıl Yaklaşmalı?**
Güneş Gümüş
- 23 **Faşizm, Bonapartizm ve Az Gelişmiş Ülkelerde Devlet ile Siyasetin Göreli Bağımsızlığı**
V. U. Arslan
- 51 **Bolşevizmle Stalinizm Arasında: Nazım Hikmet'in Çelişkili Mirası**
Derya Koca
- 83 **SSCB'nin Çözülüşü**
Gökçe Şentürk
- 97 **Sukhanov'un 1917'si, 1917'nin Sukhanov'ları**
Engin Kara
- 121 **Entrizm, Geniş Parti Ve Birleşik Cephe Taktiklerine Dair Bir Tartışma**
V. U. Arslan
- 133 **Yaşanabilir Bir Kapitalizm Rüyası: Reformizm**
Emrecaan Konyalı
- 147 **Felaketin Eşiğine Doğru: Kapitalizm Ekolojik Krize Yanıt Verebilir mi?**
Emre Güntekin
- 177 **Çevre Sorunları ve İnsan Doğası İlişkisi**
Meriç Erdolu
- 191 **Renk Sınırının İnşası ve Başkaldırı**
Bahar İmla

Zafere Kadar Sürekli Devrim!
marksist bakış

Türkiye’de sistemin ekonomik ve siyasal krizi derinleşirken AKP iktidarına karşı yoğunlaşan tepkiler, aslında uzunca bir süredir, sosyalist siyaset için önemli fırsatlar sunuyor. Ne var ki sosyalist sol, kendi krizini aşamadığı için sistemin krizlerini değerlendirebilecek durumda değil. Sosyalist solun krizi ise ideolojik olandan başlıyor. Stalinizmin 1991’de kesin olarak çözümlenmesinden sonra Türkiye’de sosyalist sol adım adım postmodern ideolojinin etki alanına girdi. Kimlik ve kültür politikaları sosyalist solu sağa kaydırды, emekçilerden yalıtıldı ve neticede küçülttüğçe küçülttü. **SEP Genel Başkanı Güneş Gümüş**, postmodernizmin sol üzerindeki etkilerini, varsayımlarını ve zayıflıklarını anlattığı makaleleriyle postmodern hegemonyaya önemli bir darbe vuruyor.

V. Umut Arslan bu sayıda kaleme aldığı iki makalede önemli programatik tartışmaları ele alıyor. İlkinde Türkiye’de rejim tartışması bağlamında faşizm ve bonapartizm tahlilleri incelenirken asıl vurgu geç kapitalistleşen ülkelerde devlet ve siyasetin ekonomik alanla ilişkisinin özgüllüğüne yapılıyor. İkinci makale ise Türkiye’de son dönemdeki örnekleriyle gündeme gelen geniş parti tartışması ve bununla bağlantılı olarak entrizm ve birleşik cephe taktikleri masaya yatırıyor.

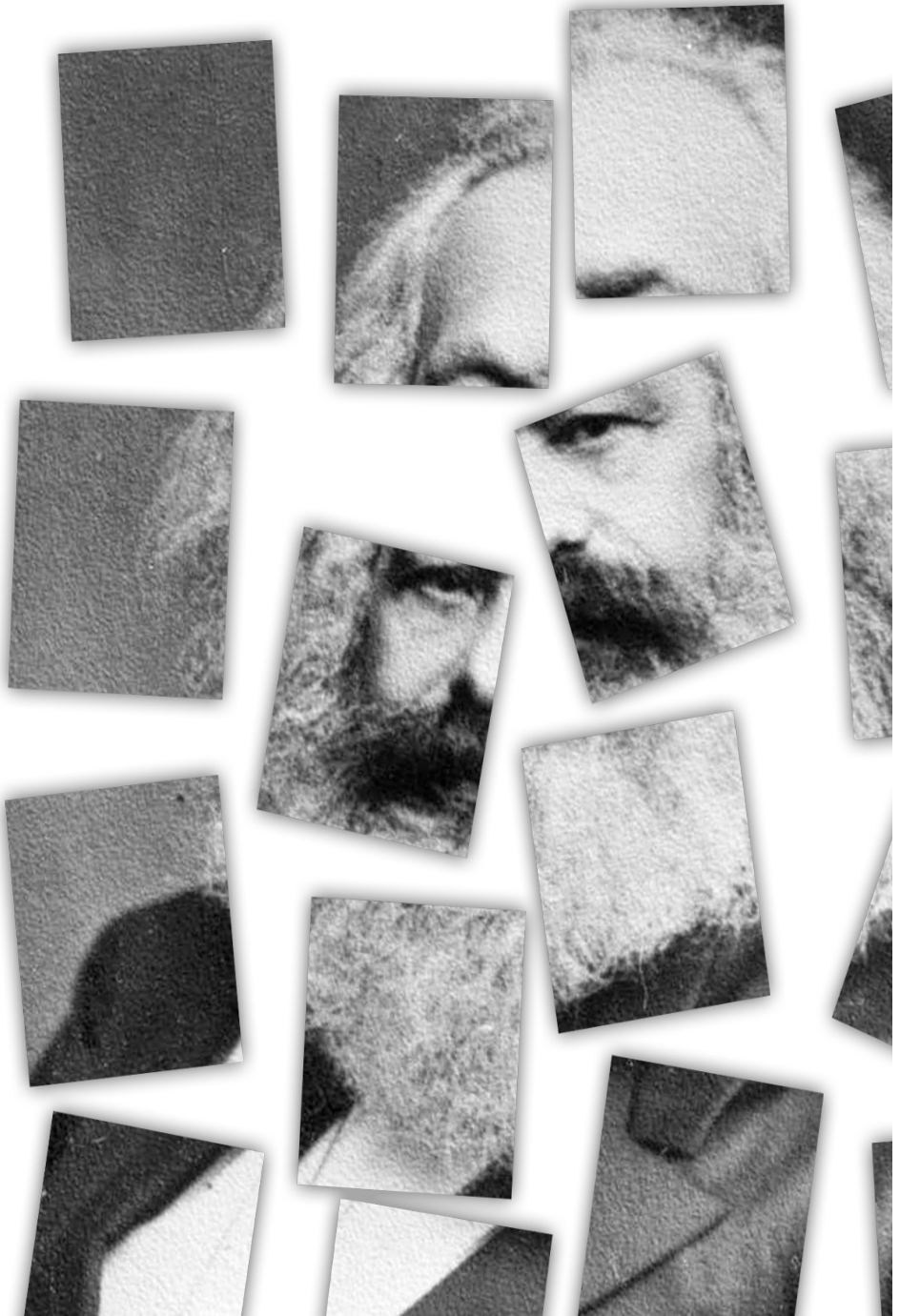
Derya Koca Türkiye’de sola ve sanata damgasını vuran büyük şair Nazım Hikmet’in siyasal çizgisinin gelişim seyrini takip ederken yeni kuşaklara çok daha net bir Nazım portresi sunmak yolunda önemli bir katkı yapıyor.

Rus Devrim Tarihi'nin en güçlü tarihçilerinden birisi kuşkusuz Nikolay Sukhanov'du. Enternasyonalist Menşevik Sukhanov'un perspektifi elbette kendi siyasal çizgisinin izlerini taşıyor. İşte Sukhanov'un bu önemli eseri Türkçeye çevrildiğinde eleştirel bir değerlendirme görevini Marksist Bakış için üstlenen **Engin Kara** oldu.

Sovyetler ile ilgili bir başka makalede **Gökçe Şentürk** kritik bir konu olan SSCB'nin çözülüşünü incelerken, **Emrecan Konyalı** post etiketler altında tekrar karşımıza çıkan reformizmin tarihsel kökenlerini ele alıyor.

Kapitalizmin neden olduğu çevresel felaketler, bütün dünyanın baş gündem maddelerinden birisi. Haliyle Marksist Bakış ve ekoloji ilişkisine dair teorik üretimlerin önemi artıyor. **Emre Güntekin** ve **Meriç Erdolu** bu sayıda bu önemli katkıyı gerçekleştiriyor.

Bahar İmla ise halen dünyanın gündeminde olan ABD'deki ırkçılığın kökenlerini ve ırkçılığa karşı mücadeleyi inceliyor.

Postmodernizm Soldan Geriye Ne Bırakır?

Güneş Gümüş

Türkiye'de radikal sol, 12 Eylül darbesiyle büyük bir fiziksel yenilgi yaşadı. Mesele fiziksel yenilgiyle sınırlı kalsaydı toparlanmak çok da zor olmayabilirdi.

Sonuçta derin sınıfsal, etnik, mezhepsel çelişkilerin var olduğu bir coğrafya, sınıfsal tepkilerin örgütleyicisi sosyalistlerin büyümesi için ideal topraklardır. Ancak sosyalistler bir de 1980'lerin sonunda Doğu Bloku'nun yıkıntıları altında kalınca durum bambaşka şekilde ilerledi. 1990'ların canlılığı bu on yılın harala gürele içerisinde geçmesine yol açmıştı ama postmodern eğilimler de uç vermeye başlamıştı. 2000'lere girdiğimizde alınan yenilgiler sonrası 1990'ların canlılığı sonlanmıştı bile ve sosyalist soldaki sağa kayış bu ortamda hızlandı. Muhalefet geleneği devam etse de başka sulara yelken açıldı. Geçmişle ideolojik bir hesaplaşma yapmaktan imtina edildi. Sovyet deneyimi, yapılan hatalar ve kaybedilen devrimler konusu hiç ciddiye alınmadı. Sınıf mücadelesi sahasında alınan yenilgileri ideolojik yenilgiler takip etti. Sonuçta sosyalist sol postmodernist kimlik siyasetine angaje oldu. Radikal solun zayıflamasına binaen kimlik siyasetine dayanan Kürt ulusal hareketinin periferisinde toplanılması da bu sapmada belirleyici etki yarattı. Nasıl 1900'lerin başında sosyal demokrasinin taze temsilcileri için sosyalizm ideali hemen rafa kaldırılmayıp gelecek nurlu ufuklara havale edildiyse bugün de çok sayıda örgüt açısından sosyalist ya da "Marksist", "Leninist" etiketi kullanılmaya devam edilirken aslında pratikte bambaşka bir siyasal hat ve mücadele hedefleri hakim olmuştu bile. Mesela Türkiye sosyalist hareketinin kökenlerini şekillendiren 1968-78 geleneğinin yerinde yeller esiyor. Devrimcilik denince halkı örgütleyip değiştirmeyi değil marjinal varlığına halkı alıştırmayı anlayan "sosyalist" örgütler aldı. 8 Mart'ın "emekçi kadın" vurgusundan büyük rahatsızlık duyan "sosyalist" kadın örgütlerinin ağırlık kazandığını söylesek durumu yeterince özetlemiş oluruz.

Neden Postmodernizmle Olmaz?

Postmodernizmin tanımını ne dersiniz; tarihin akışının nesnel yasalarını keşfetme yönlü bütün bilimsel çabanın evrensel, genelleyici, indirgemeci ve "büyük anlatı" diye tu kaka ilan

edilmesi aklınıza gelsin. Mesela **Marksizm**, tarihi sınıflar arasındaki mücadelenin şekillendirdiğini söylediğinde postmodernistlerin tüylerini diken diken eden bir büyük anlatı örneği sergilemiş olur. Çünkü postmodernizm; nesnel bir gerçeklik olmadığı, aslında bütün gerçekliğin bir kurmaca olduğunu savunur: “Eğer iyi bakılacak olursa, hayatımızın tümü bir masaldan, bilgimiz bir aptallıktan, emin olduğumuz şeyler hikayelerden başka bir şey değildir; kısacası bu dünyanın tümü bir oyundan ve sürekli bir komediden başka bir şey değildir” (Foucault, 2020:165). Her ne kadar Foucault’nun kendisi cinsellik ve delilik üzerinden iktidarın şekillenmesinin tarihini “büyük anlatı” biçiminde bize anlatsa da postmodernizmin teorisyenleri olmayan biz fanilere dünyanın işleyişini kavramak için bir perspektif geliştirmek, bu perspektifin var olanı ve olacakları açıklama gücü olduğunu iddia etme hakkı verilmez!

Postmodernizmin teorisyenleri nesnel gerçeklik yok derken aslında onu kavrayabilecek özneler yok demek de isterler. Postmodernistlere göre insan, gerçek manada özne olma pozisyonunu kaybetmiştir. **Foucault için uysal beden, Baudrillard ya da Frankfurt Okulu için pasif tüketici, Deleuze için arzusu sömürgeleştirilmiş vb.** oluvermiştir. İdeoloji, söylem ve/veya iktidar tarafından yeniden kurulan özne (insan) aslında yaratıcısının sesinden fazlası değildir. Bırakalım tarihi değiştirmeyi, onu kavrayacak genel bir perspektif bile geliştiremez. Söylemin, ideolojinin, iktidarın sahibi/yaratıcısı kimdir; o da belli değildir. Postmodernizme göre karşımızda **Aydınlanma**, modernleşme, akıl, bilim, tıp gibi mücadele edip kurtulması imkansız düşmanlar vardır. Aksine hepimizi bir tür esir eden söylem, iktidar vs. her yere dağılmıştır. Mesela Foucault için sorun kapitalizm, onun hükümetleri değil kişiler arası ilişkileri de şekillendiren **mikro iktidar** ilişkileridir. Böyle bir dünya algısında insan insanın kurduna dönüşürken insanlığa yönelik derin bir karamsarlık ve kötümserlik hakim olur.

Kıscacası postmodernizm sosyalist hareketin temel iddiasına ve idealine düşmandır: insanın kendi tarihini yaptığı ve yapabileceği fikrine. Aksine kurmaca öznel çağında topyekun bir dönüşüm beklentisi, devrim fikri yeni bir totaliterlikten fazlasına yol açmayacaktır: *“Bütünün tümünü birden değiştirmeye kalkamazsınız, eğer tümünü birden değiştirmeye kalkarsanız yeni bir despotizm yaratırsınız. Marksizmin yanlışı da toplumu global bir şekilde değiştirmeye kalkmasında yatmaktadır” (Foucault’ın aktaran Callinicos, 1994).*

Marksizmle Hesaplaşma

Bütün bir sosyal bilimler yazını Marksizmle rekabet, hesaplaşma derdi içindedir. Bir çağın kapandığını ilan eden postmodernist teori de aynı dertten muzdariptir. Tarihi sömürenler ve sömürülenler diye iki ana sınıf ve onların nesnel çıkarları arasındaki karşıtlık üzerinden açıklamaya girişmek özcülük, indirgemecilik, determinizm yaftası için yeter de artar bile. Böylece Marksizm bugünün dünyasının karmaşıklığını açıklayamayan kuru bir ideoloji olarak sunularak gözden düşürülmeye çalışılır. İşçi sınıfı zaten artık bir özne değildir; tüketim toplumuna gömülmüş bir tür ayrıcalıklı kesim ilan edilivermiştir.

İşçi sınıfı sistemle bütünleşmiş, tarihin değiştirici gücü olmaktan çıkmış bir unsur ilan edilip devrim bir hayale dönüşünce geriye **süslü bir radikal eleştiriden** ötesi kalmaz. İktidarın nasıl dışına çıktığı bilinmez entelektüeller eliyle üretilen radikal eleştirinin hedefinde kapitalist düzen değil söylem, performans, deneyim vardır artık. **Protagoras**’ın ünlü **“Her şeyin ölçüsü insandır.”** söylemindeki perspektifle herkesin kendi deneyimi ve bu deneyimden şekillenen kendi gerçekliği değer ve anlam kazanır. Aslolan onu dönüştürmek olur. Mesele kapitalist düzenle bir mücadeleden kişiler arası ilişkiler alanını hedef tahtasına koymaya doğru kayar. **“Metnin dışında bir gerçeklik yok”** diyen **Derrida**’nın izinden giderek söylem, bedenin iktidarca içerden dizaynını

dert edinen Foucault’yu takip edip beden politikaları ya da Deleuze’ün arzusunun özgürleşmesi çağrısıyla cinsellik temel dert olmaya başlar.

Kimlik Siyaseti

İnsana dair bunca karamsarlığın içinde hala genel bir muhalefetin peşinde olana da rota olarak yeni toplumsal hareketler adı altında kimlik siyaseti sunulur. Artık temel mesele sınıflar arası çelişkiler değil toplumsal farklılıktır. Sonuçta kişinin kendi deneyimi dışında bir gerçeklik yoksa, onu da sadece kendi yaşıyorsa elbette ki birleştirici ortak çıkarlardan değil farklılıklardan bahsetmeye başlanır. Her bir kimliğin deneyimi farklı ve çoğu zamanda birbirine karşı olduğundan aradaki bağı kurmak da kendilerini **post-Marksist** ilan eden **Laclau ve Mouffe**’a düşer. Artık hedef liberal demokrasinin ilerletilmesi demek olan “**radikal demokrasi**” olur. Özne konumlarını istikrarsız, kimlikleri akışkan görürken ortak bir çıkardan bahsetmek imkansız olduğundan kimlikler arasında bir ayırım gözetmeyen eşdeğerlik zinciri üzerinden bir ortak mücadele kurgusu gelişir. Ama nasıl hayatın olağan akışında birbiriyile kavgalı ezilen kimlikler birlikte mücadele edecek sorusunun aslında bir cevabı yoktur. Artık mesele ahlaka, vicdana; demokrasi ilerletme iyi niyetine bağlanmış olur. Hem de öznenin tamamen kurmaca olduğu; kendi değer ve ilkelerini yaratamadığı iddia edilen bir çağda! Kısacası ezilen kimlikleri bile bir araya getirecek bir zemin bulunamamış olur. Ortaya kimlik siyasetinin çekiciliğine kapılmaya açık orta sınıfların cılız, sadece kendini ifade etmeyi dert edinen etkisiz muhalefeti kalır.

Kaynakça

Foucault, M. (2020) **Deliliğin Tarihi**, Ankara: İmge
Callinicos, A. (1994, Şubat) **İktisat Dergisi**.

Bu “yeni” barbarlığın sorumlusu kimdi? Frankfurt Okulu, Aydınlanma’yı, vaat ettiklerinin aksine insanlığın yeni bir barbarlığa batışının sorumlusu ilan ediyordu. Bu ekolden postmodernizmin teorisyenlerine uzanan bir düşünce çizgisi modernleşmeyi Aydınlanma ile özdeşleştirerek bütün kötülüklerin yaratıcısı saydı. Post etiketi de zaten modernizmden bir kopuşu varsaymaktaydı. Bu düşünsel perspektif, Aydınlanma’nın özneleştirdiği kolektif failin ve onu oluşturan bireyin ölümünü ve her biri açısından içeriği değişse de yapının (ideoloji olur, tahakküm sistemleri olur, devlet olur) mutlak hakimiyetini ilan ederken derin bir karamsarlık ve sona gelinmişlik hissi pompalıyordu.

Gerçekte Aydınlanma Çağı öncesinde de yaşanırken de dünyada barbarlık kol geziyordu. Kapitalizmin gelişmesi için elzem olan ilkel birikimi sağlamak adına 16. yüzyıldan itibaren Afrika’sından Amerika’sına doğa ve insan talan edilmiş; emekçi sınıflar canı çıkasıya sömürülmüştü: “17. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başı arasında 12 milyon kadar Afrikalı Atlantik’i geçti. Bunlardan yaklaşık 1,5 milyonu yolculuk sırasında hayatını kaybetti... Plantasyonlarda yetersiz beslenen, aşırı çalıştırılan ve kırbaçla disipline edilen köleler arasında ölüm oranı inanılmaz yüksekti” (Faulkner, 2014:159). Eşitlik, özgürlük, kardeşlik nidalarıyla yükselen **Fransız Devrimi** sürerken dünyanın başka köşelerinde sermaye, köle emeğinden ya da berbat üretim koşullarında çalışan zamanın emekçileri olan kadın ve çocukların kan ve terinden besleniyordu. Fransız Devrimi’nin vaadi eşitlik, kardeşlik ve özgürlüğün gelmediğini gören emekçiler, **Babeuf İsyanı**’ndan itibaren defalarca ayaklandılar ve karşılığında tıpkı Afrikalı köleler gibi süngülandılar. Burjuvalar 1871’de Paris topraklarını ve kaldırımlarını katledilen 20 bin Komünarın kanıyla yıkamıştı. Kısacası kapitalizm, **sınıflı toplumların barbarlığını**, doğumundan bugüne en üst seviyeye ulaştırdı: “Eğer para, Augier’in

dediği gibi, 'dünyaya, bir yanağında doğuştan kan lekesiyle geliyor'sa, sermaye tepeden tırnağa her gözeneğinden kan ve pislik damlayarak geliyor' (Marx, 2000: 724).

Aydınlanma Meselesi

Her ne kadar postmodernistler tarafından Aydınlanma hedef tahtasına oturtulsa da Aydınlanma'nın içinde geliştiği dönemden kopuk bir düşünsel ve sosyal hareket olması mümkün değildi. Avrupa'da feodalizmden kapitalizmde geçişte üç kritik düşünsel dönemden bahsetsek bunlar Rönesans, Reform ve Aydınlanma olacaktır. Bu düşünsel sıçramalar zamanlarında büyük devrimci roller üstlenmiştir. Büyük Fransız Devrimi bu düşünsel geleneğin en radikal zirvesini de ifade eder. Ama hemen ardından hayal kırıklığı gelecektir.

Aydınlanma üç temel iddia üzerinde yükseliyordu. Birincisi, doğa olaylarının doğa yasalarına (toplumsal olayların da sosyal yasalara) tabi olduğu ve insanın dine ihtiyaç duymadan aklıyla bu yasaları kavrayabileceği iddiasıydı. İkincisi, her toplumun aynı ilerleme hızında olmasa da doğrusal bir yönde aynı gelişme rotasında ilerlediği fikriydi. Aydınlanma ilerlemeci bir tarihsel gelişim anlayışına sahipti. Üçüncüsü, insanın belirli bir din ya da toplumsal konuma sahip olmasına bakılmaksızın sadece insan olmasından kaynaklanan evrensel haklara sahip olduğu iddiasıydı. Bu temel varsayımlarla Aydınlanma; bilimsel yöntem, sosyal teori ve kişisel değerler alanında döneminin radikal eleştirisini yükseltti. İnsanın aklıyla kendisini mistik güçlerin/dinin dogmatizminden kurtarıp ampirik bilgi aracılığıyla dünyayı kavrayıp değiştirebileceğini, refah ve özgürlüğe ulaşabileceğini savundu. Bu düşünsel hareket Amerikan ve Fransız Devrimi'nin Robespierre, Jefferson, Paine gibi önde gelen isimlerine de ilham verecekti.

Aydınlanma, bireyin kendi aklıyla dünyayı kavrayabileceği ve idare edebileceği fikrini savunurken laik bir dünya

görüşünü öne sürüyordu. Bu perspektif, ilahi bir otoriteden aldığı güçle toplumu yöneten feodalizmin egemenlerine doğrudan bir ideolojik saldırıydı. Zaten Aydınlanma döneminin en radikal isimlerinin, kapitalizmin siyasal egemenliğinin bir devrimle yerleştiği Fransa'dan çıkması çok tesadüf değildi. Kapitalizmin gelişimi de bireyin merkeze alınmasına ihtiyaç duyuyordu. Kapitalist üretim ilişkileri, halkın “özgür” emekçiler haline gelebilmesini ve feodal yükümlülüklerden kurtulmasını gerektiriyordu. Artık toprakla alınıp satılan köylülerin değil ihtiyaç olduğunda iş verilen, olmadığında açlığa terk edilen “özgür” emekçilerin zamanıydı. Diğer yandan da feodalizmin egemenlerinin ilahi otoriteye dayanması karşısında burjuvazi, insanların kendi kendilerini yönetmeleri iddiasına dayanan “demokratik” bir devlete daha çok ihtiyaç duyuyordu. Kendinden önceki sınıflı toplumlardan farklı olarak kapitalizmin artı-değere el koyması ekonomi alanında gerçekleşiyordu. Dolayısıyla siyasal ve ekonomik otoritenin bir olmasına ihtiyacı olmadığı gibi ulus-devlet modeliyle birlikte çok detaylanmış siyasal yönetimin özelleşmesi, kapitalistlerin kendi ekonomik işlerine yoğunlaşması açısından da elverişliydi. Zaten sermayenin rekabet halinde olduğu düşünüldüğünde siyasal yönetimin ayrışması ve sermayenin genel çıkarlarının kollayıcısı olması en idealiydi. Bütün bunların yanında halkın kendi kendini yönettiği iddiası (parlamentar sistem, oy hakkı, seçimler) kapitalist düzen açısından da her zaman önemli bir meşruiyet kaynağı olmuştu.

Ya Modernizm?

Modernizm hem taraftarı hem de karşıtı olmuş düşünürler tarafından insan toplumun gelişiminde bir evre olarak görülmüştü. Modernite; Rönesans, Reform ve Aydınlanma hareketlerinin yarattığı siyasal, sosyal ve düşünsel dönüşümlerin zemininde gelişmişti. Moderniteyi hangi zaman aralığında tanımlamak gerektiği konusunda tartışma olsa da moderniteyi oluşturan bazı parametreler konusunda

ortaklık oluşmuş gibidir; bilimsel keşifler, sanayileşme, nüfus değişimleri, kentleşme, ulus-devlet, kitle hareketleri, uzmanlaşma, teknoloji, ussallaşma, demokrasi, laik yaşam tarzı...

Komünist Manifesto'nun şu ifadeleri kendinden önceki çağdan büyük bir kopuşu ifade eden büyük çalkantı ve dönüşümleriyle modernliği tarifler:

Üretimin durmaksızın altüst edilmesi, bütün toplumsal koşulların aralıksız sarsılışı ve bitmek bilmeyen bir belirsizlik ve çalkantı burjuva dönemini öteki bütün dönemlerden ayırt eder. Bütün kemikleşmiş, donmuş ilişkiler arkaları sıra gelen eskiden beri saygıdeğer tasavvur ve görüşlerle birlikte silinip gider; yeni oluşunlar ise daha kemikleşmeye fırsat bulamadan eskir. Katı olan her şey buharlaşıyor; kutsal olan her şey ayaklar altına alınıyor ve insanlar nihayet hayattaki konumlarına, karşılıklı ilişkilerine soğukkanlı bir gözle bakmaya zorlanıyor (Marx ve Engels, 2014: 44).

Modernizm, kapitalizmin küresel düzeyde hâkim üretim biçimi haline gelmesiyle şekillenen bir uygarlık oldu. 1500'li yıllardan itibaren ortaya çıkan kapitalist dünya pazarının itki verdiği sosyal gelişmeler hem toplumları hem de bireylerin yaşamları, değerleri üzerinde etki yaptı. Modernizm, kapitalizmin hâkim olduğu bir dünyada ortaya çıkan iktisadi, siyasi ve kültürel özelliklerin bir bileşkesidir. Dünyanın her köşesinde (ve elbette ki bu topraklarda) modernleşme kapitalist uygarlığa dahil olma, sanayi kapitalizminin gelişmesinin ekonomik, siyasal ve sosyal koşullarının yaratılması olarak kavranmıştır. Modernleşme denildiğinde akla gelen meta ekonomisinin kurulması, teknolojik ilerleme, ulus-devletleşme, yasal-laik-akılcı bir yönetim anlayışının devlete hâkim olmasıdır.

Kapitalizm, kendinden önceki üretim biçimlerinden farklı olarak küresel ölçekte hâkim model haline geldiğinde dünya üzerindeki neredeyse bütün ekonomik ilişkileri kendine tabi kıldı. Dünyanın en geri köşelerinde bile meta ekonomisinin ilkeleri işler hale geldi. Bu durumun dünya çapında bireysel ve toplumsal deneyimleri homojenleştirici etkisi çok belirgindir. Sonuçta meta ekonomisi üretim faaliyetini gerçekleştirecek emekçileri işyerlerinde birleştirirken kent nüfusunu büyüttü. Üretimde karı maksimize etmek adına makineleşme artarken emekçi sınıfların eğitim düzeyleri yükseldi; benzer içerikler taşıyan kitlesel eğitim bir dünya fenomeni oldu. Sermayenin üzerinde en güçlü şekilde serpileceği ulus-devletler kapitalizm açısından kritik rol oynadı; bu ulus-devletlerde en ideal yönetim biçimi – elbette işler egemen sınıf için iyi gittiği sürece – “demokratik” bir yönetim anlayışı oldu.

Marksizm Aydınlanma'nın Neresinde?

Marksizm, Aydınlanma geleneğinin bir parçası mıdır; onun devamcısı mıdır? Aydınlanma, 18. yüzyılı kapsayan bir düşünsel hareketti. Elbette ki insanlık tarihi boyunca her düşünsel-bilimsel gelişim kendinden önceki bilim insanlarının-teorisyenlerin-filozofların birikimlerinden beslenerek gerçekleşti. Marks da kendi öncüllerinin teorik açılımlarını kapitalizmi açıklamak ve onu alaşağı edecek yolu keşfetmek için kullandı: **Adam Smith** ve **David Ricardo**'nun emek değer teorisi, **Hegel**'in diyalektiği, **Feuerbach**'ın materyalizmi, Babeuf'lerin sosyalizmi... Liste uzar gider. Aydınlanma Çağı'nın doğa ve toplumun insan aklıyla kavranabileceği iddiası Marksizm tarafından paylaşıldı, evet. Ama kapitalizm, feodalizm karşısında zaferini ilan ettiği anda gericileşmeye başlamış; bilimi büyük çoğunlukla kendi sınıfsal çıkarlarının hizmetine almıştı. Marks bu gerçeği ilk ifşa eden, **Aydınlanma'nın burjuvazi tarafından kaldırılan tabutuna son çiviye çakan isimdir**. Dünyayı sınıflar arasındaki savaş üzerinden kavrayan Marksizm, bilimin de sınıflar üstü olmadığını, var olan bilimsel faaliyetlerin egemen

sınıfın hizmetinde olduğunu ilan ederek aklın hakimiyetinin niteliğini ortaya koymuş oldu. Tarihin bu maddeci yorumu Aydınlanma'nın aşılmasıydı. Aydınlanmanın idealizmi, tarihi aklın ve bilimin ilerlemesi olarak anlatırken Marksizm tarih sınıf savaşımının tarihidir diyerek bilim ve aklın hayali bağımsızlığı mitini sonlandırıyor.

Marksizm, bir yandan da sosyal teoriyi kapitalizmin gerçek işleyişine ve onu alt etmenin yöntemini sunan bir araca dönüştürerek kapitalistler açısından tehlike çanlarını çaldırdı. Burjuvazinin ileri bir rol oynama kapasitesinin sona ermesi açısından 1848 Devrimleri bir milat oldu. 1848 Devrimleri döneminde işçi sınıfıyla sokakta karşı karşıya gelen burjuvazi, kapitalizmi devrimsel atılımlarla yerleştirmenin tehlikelerini hızla keşfederek feodalizmin egemenleriyle uzlaşma ve siyasal iktidarı yavaş yavaş ele geçirme yoluna gitti. Bu tarihten itibaren şişeden çıkan cini (devrimcilerden alt sınıfları) şişeye geri sokmak için geleneğin gücüne bel bağlayan burjuvazinin kendisi oldu: Din tekrar yardıma çağırıldı, muhafazakâr aile yeni bir biçimde ayakları üzerine oturtuldu. Aklın egemenliği denilen şey, akıl ve bilimin kapitalist üretimin çıkarları çerçevesinde düzenlenmesinden başkası olmadı.

Postmodernistler, idealist bir temelden düşüncenin sanki maddi yaşamdan bağımsız bir gelişimi, ilerleyişi olabilirmiş gibi akıl ve bilimi hedef tahtasına oturtmakta. Değer ve amaçları hiçe sayıp bilimin ve aklın merkeze alınmasına yol açtığı için Aydınlanma'yı suçlamakta. Bugün teknolojik ilerlemenin motoru üretim araçlarının birbiriyle rekabet halindeki sermayelerin denetiminde olması ve bu alandaki özel mülkiyetin daha çok kar ve/veya doğanın daha yoğun talanı için teknolojik gelişmeleri beraberinde getirmesidir. Teknolojik gelişmelerin en yoğun olduğu sektörlerin başında, üretime yönelik Ar-Ge çalışmalarıyla silah teknolojisi

alanının olması tesadüf değildir. Kısacası bilim, akıl, teknoloji toplumu esir alan kendinden menkul güçler değil; aksine burjuvazinin çıkarları çerçevesinde şekillendirilen araçlardır.

Son olarak Aydınlanma geleneğinin tarihsel gelişmeyi doğrusal bir süreç olarak görmesi karşısında Marksizmin tarihe diyalektik bir bakışla yaklaştığını belirtelim. Marksizm açısından tarih çelişkili bir gelişime sahiptir ve hep ileriye doğru gitmek bir yana Rosa Luksemburg'un "ya barbarlık ya sosyalizm" sözünde ifadesini bulduğu gibi çöküşlere de kapı açıktır.

Modernizme Nasıl Bir Eleştiri

Kapitalist modernitenin başlangıcından itibaren hayat verdiği büyük dönüşümler karşısında korkuya kapılarak geçmişe romantik bir özlemin çağrısını yapan geniş bir siyasal yelpaze olmuştur. Kapitalizmin romantik eleştirisi **Edmund Burke** örneğindeki gibi muhafazakâr bir temelden olabileceği gibi amacın doğadan kovulmasıyla sonuçlanan **aklın araçsallaşmasına** karşı çıkış üzerinden **Weber**'deki gibi liberal bir teorisyende de yansımalarını bulabilmektedir.

Grundrisse adlı eserinde Marks, burjuva düşüncesinin modernizm ve onun antitezi romantik bakışın ötesine ilerleyememesini anlatmıştır:

"Burjuva iktisatta – ve ona karşılık gelen üretim çağında-, insan içeriğinin işleyişi tümüyle bir içeriksizleşme olarak, bu evrensel nesneleştirme tümüyle bir yabancılaşma olarak ve insanın bütün sınırlı, tek yanlı hedeflerinin insanın kendi içinde hedefine bir kurban biçiminde ortadan kalkması da tümüyle dışsal bir hedef olarak görünür. Bu nedenle antikitenin çocukça dünyası bir yanda daha yüce olarak görünür... o başlangıçtaki bütünlüğe geri dönmek için duyulan özlem, tarihin bütün bir boşluğu ile duraklama noktasına geldiğine inanmak kadar gülünçtür. Burjuva bakış

açısı, kendisi ile bu romantik bakış açısı arasındaki antitezin ötesine bir türlü ilerleyememiştir ve bu nedenle romantik bakış açısı bir meşru antitez olarak ona, o mübarek sona ulaşana kadar eşlik edecektir” (aktaran Callinicos, 2001: 65-66).

Marks'ın tespitlerindeki haklılığını postmodernist ekolde görmekteyiz. Postmodernizm modernite eleştirisinde felsefi romantizmin eleştirisini devralmıştır. Postmodernist teorisyenler Marksizmi modernist projenin bir parçası olarak yaftalayadursunlar Marksizm açısından modernite; kapitalizmin yarattığı iktisadi, siyasi ve kültürel özelliklerin bir bileşkesi olarak ortaya çıkan bir küresel uygarlıktır. Marksizm kapitalist moderniteyi ortadan kaldırmayı ve bunun için de gerekli nesnel koşulları açığa çıkarmayı (işçi sınıfının sınıf bilincine ulaşması, kapitalizmin derin bir krize girmesinin imkanları gibi) ve aslen de bu uğurda öznel güçleri (işçi sınıfını) harekete geçirmek için mücadele etmeyi önüne koymaktadır. Marksizmin hedeflediği işçi iktidarından komünizme kadar uzanan yeni toplumlar, romantizmin en çok dert edindiği insani yabancılaşmayı da sonlandıracak tek yoldur. İnsanlık ancak emeğine yabancılaşmasının son bulmasıyla bütün toplumsal ilişkileri etkileyen insani yabancılaşmanın önüne geçebilecek. Sömürünün, artı-değerin ortadan kalktığı bir dünyada insan doğa bütünleşmesi tekrar mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Callinicos, A. (2001) **Postmodernizme Hayır**, Ankara: Ayraç.
Faulkner, N. (2014) **Marksist Dünya Tarihi**, İstanbul: Yordam.
Marx, K. ve Engels, F. (2014) **Komünist Manifesto**, Ankara: Sol.
Marx, K. (2000) **Kapital – Birinci Cilt**, Ankara: Sol.

Faşizm, Bonapartizm, Az Gelişmiş Ülkelerde Devlele Siyasetin Görelî Bağımsızlığı

V. U. Arslan

AKP yönetiminde Türkiye'nin artan bir şekilde otoriterleşmesi, rejimin karakteri tartışmasını sürekli gündemde tuttu. Rejimin tahlilini faşizm olarak yapanlar çoğunluğu oluşturuyor.

Bir diğer kesim ise Bonapartizm analizi yapıyor. Bu yazıda faşizm ve Bonapartizm tahlilinin ne kadar geçerli olduğunu masaya yatırıp tartışmayı genişletmeye çalışacağız.

Özellikle Bonapartizm tartışması, AKP ve RTE'nin otoriter bir rejim örgütlemeye koyulmasının dinamiklerini kapsıyor.

Tartışmanın bu boyutu şu soruyu gündeme getirmekte: Bu kadar büyük bir güç bir kişinin elinde nasıl toplanabilmiştir?

RTE'nin başından beri yürüttüğü ittifaklar siyaseti, ki aynı zamanda yükselişinin anahtarıdır, hep egemen sınıfın belirli bir kesiminin çıkarlarının gözetilmesi ile mümkün olmuştur. Uluslararası destek ve çatışmalar da elbette sürece dahil olmuş, tek adam dayatmasını desteklemiş ya da bunun karşısına geçmiştir. Diğer taraftan bugün iktidarın aşırı sağ rengini koyulaştıran MHP ile yürütülen ittifak, hangi sınıfsal çıkarlara yaslanmakta ve hangilerini zedelemektedir? AKP'nin kapitalist fraksiyonların en azından bir kısmının ve emperyalizmin desteği olmaksızın ilerlemesi ne derece mümkündür? Bu bağlamda Türkiye'de rejimin hangi yöne evrilmesini beklemek gerekir?

Bütün bu tartışmalar aynı zamanda üst yapı aygıtları olan devlet ve politikanın ekonomi karşısındaki zamanında çok gündem olmuş “görelî” bağımsızlığı tartışmasıyla da kesişmektedir. Bizler bu yazıda bu ilişkinin az gelişmiş kapitalist ülkelerdeki bağlamına dair bazı açılımlar üretmeye çalışacağız.

Faşizm Teorisinin İçinin Boşaltılması

Faşizm tahlilinde bulunan isimlerden Necmi Erdoğan, çekindiğinden olacak, Ezop dilini tercih ettiği makalesinde AKP iktidarını “günümüz faşizmi” olarak nitelendiriyor. Yazının amacı şu şekilde tarif edilmiş: “*Biryandan, günümüzün malum siyasal fenomeninin faşizm olarak nitelenemeyeceği argümanına karşı aralarındaki sürekliliklere işaret etmeye çalışıyor. Diğer yandan da, günümüz faşizmini özgülleştiren kimi etkenleri kurcalamaya niyet ediyor*”¹ N.Erdoğan AKP iktidarının faşizm olarak nitelenmesi gerektiğini savunurken bizler daha baştan şüpheye düşüyoruz. Zira okur uzun yazı boyunca bir kez olsun AKP ismiyle karşılaşmıyor. AKP yerine “günümüzün malum siyasal fenomeni” şifreli anlatımı kullanılmış. Sakınım seviyesi bu kadar yüksek olunca haliyle yazarın gerçeklikle bağını sorgulamak durumunda oluyoruz.

¹ *Günümüz Faşizmi üzerine Dair Bazı Notlar, Birgün, Ocak 2021*

Zira AKP'nin adını bile yazıda geçirememek, bugünün koşullarında, cesur olması beklenen bir aydını bir miktar da olsa rencide edecek bir ürkeklik düzeyidir ve tastamam yersizdir. Örgütsüz ve tamamen pasif bir şekilde başına gelecekleri bekleyenlerin abartılı bir korkuya ve karamsarlığa kapılması hiç de şaşırtıcı değil.

Necmi Erdoğan klasik faşizm ile günümüz faşizmi diye bir ayrım yaparken klasik faşizmi geçmişin bir olgusu olarak sunuyor. Bu başlangıç noktası başlı başına hatalı, bu yüzden de sonraki çıkarsamalar da bu hatalı çıkıştan payına düşeni alacak. Klasik faşizm derken kastedilen 1920'lerin ve 30'ların Hitler'in Nazi Partisi ve Mussolini'nin Kara Gömleklileri. Yani Necmi Erdoğan konuyu açmasa da klasik faşizm teorisinin geçmişte kaldığını ve bugünü anlamak için yetersiz olduğunu ima ediyor. Oysa Türkiye tam da klasik faşizm teorisinde anlatılan modelde örgütlenmiş faşist hareketlere ev sahipliği yapıyor. Bunlardan MHP ve sokak gücü Ülkü Ocakları dünyadaki en büyük ve en etkin faşist güçlerden birisi. Düşünün, eğer koşulların dayatmasıyla egemen sınıflar, Türkiye'de MHP'nin tam yetkiyle iktidara gelmesinin önüne açsalar nasıl bir ülkede olurduk? Unutmayalım sınıf mücadelesinin keskinleştiği 1970'li yıllarda alternatif senaryolardan birisi de kuşkusuz buydu. Yine Alparslan Türkeş 1990'lı yıllarda devlete seslenerek "görev versinler bir senede terörün kökünü kazırım" derken faşist diktatörlük seçeneğini gündeme getirmişti. Türkiye'de sadece Ülkü Ocakları değil, BBP'nin Alperen Ocakları, Perinçek'in TGB'si ve çeşitli Nazi hayranı Atsızcı oluşumlar da "klasik" faşist güçleri oluşturur. Bu kadar çeşitli, faal ve güçlü faşist oluşumlarla karşı karşıya olan Türkiye'deki sol güçlerin sağlam bir faşizm ve "faşizme karşı mücadele" teorisine ihtiyaç duyduğu muhakkak. İhtiyacımız olmayan şey ise Kemalizmden AKP'ye her kesime faşizm etiketi yapıştırmaktır.

Bu faşist örgütleri diğer sağcı güçlerden ayıran başlıca özellikler nelerdir? Küçük burjuva ve işsiz kitlelerden devşirdikleri güçlerle hiyerarşik ve paramiliter sokak örgütleri oluşturmaları, toplumun her katmanını (mahalle, okul, sokak, yurt, iş yeri) disipline etmek istemeleri, bunun için her türlü toplumsal muhalefete ve azınlıklara karşı sistematik şiddet eylemleri düzenlemeleri, farklılıkları tamamen ezmek istemeleri, şiddetli anti-komünizmleri, devleti kutsamaları, fanatik düzeyde milliyetçi olmaları... Türkiye’de faşist hareketin kanlı bir tarihi var. Ama faşist terör geçmişte kalmış değil. Bugün de faşist güçler, lise ve üniversitelerde, öğrenci yurtlarında, ülkenin birçok bölgesindeki mahalle ve sokaklarda, kent merkezlerinde terör estirmekte; sosyalistlere, Kürtlere, LGBTİ gibi farklılıklara saldırılar düzenlemektedir. Bütün bunlar tam da klasik faşizm teorisinin faşizmi betimlerken anlattığı karakteristik özelliklerdir. Yani adına klasik denen faşizm teorisi, bugünü de gayet iyi bir şekilde açıklamaktadır. Hatta faşizm gerçekliğini bu kadar net bir şekilde açıklayabilen başka bir teorileştirme de mevcut değil.

Burjuva diktatörlüklerin türlü türlü biçimleri vardır. Bu yüzden görülen her otoriter eğilim ya da rejim karşısında faşizm açıklamasına sarılmak teorisinin içini boşaltmak anlamına gelir. Eğer AKP Türkiye’sine artan baskılar ve demokratik hakların kısıtlanması anlamında faşist diktatörlük diyeysek Mısır’dan Rusya’ya, Çin’den Hindistan ve Pakistan’a kadar dünyanın büyük çoğunluğunda faşist diktatörlüklerin hüküm sürdüğünü söylememiz gerekir. Bakınız Kolombiya’da geçtiğimiz nisan ayındaki protestolarda devletin kolluk güçleri 75 kişiyi katletti, 89 kişi ise halen kayıp.

Faşizm burjuva gericiliğinin özel bir biçimidir. Faşist hareketler özel mücadele güçleridir. İktidarın bunların eline verilmesi durumu ancak çok özel şartlarda mümkündür ve neticede ortaya çıkacak güç de son derece farklı özellikler taşıyacaktır. Diğer taraftan bütün burjuva diktatörlükler, en gelişkin parlamenter biçimlerinde bile, “gerektiğinde”

sertliğe başvurmaktan kaçınmaz. Bakınız Fransa’da Sarı Yelekliler eylemcilerine karşı Fransız devleti şiddeti hangi ölçülere tırmandırdı! Kapitalist her devletin ve burjuva her politikacının harcında saldırganlık ve otoriterlik vardır. Sistem eylemsel anlamda ne kadar zorlanırsa devlet terörü ve baskı bir o kadar sert olacaktır. Ama bu, tek başına, onları faşist diktatörlük yapmaz. Egemen sınıflar ve burjuva devletler faşist güçleri zamanı geldiğinde etkin bir şekilde kullanmak üzere hazırda tutarlar. Yunanistan’daki Neo-Nazi Altın Şafak örgütü bunun yakın zamanlardaki en iyi örneği olmuştur. 2009’dan itibaren 10 yıl boyunca süren Yunanistan’daki büyük kriz egemen sınıfı o kadar zayıf düşürmüştür ki devrim korkusu faşist çete Altın Şafak’ın devreye sokulmasını gerektirmiştir. Burjuvazi ve küresel sermaye Yunanistan’da adeta bir iç savaşa hazırlanmıştır. Altın Şafak çeteleri özel güvenlik şirketleri üzerinden sokaklarda devriye atmaya başlamış, Bulgaristan’da askeri eğitim veren faşist eğitim kampları ortaya çıkmıştı. Faşist saldırılar artık cinayetlere evrilmişti. Ama Syriza’nın sistemin imdadına yetişmesi ve solun geri kalanının da mücadeleyi yükseltmeyeceklerinin açığa çıkması sonrası kriz kontrol altına alındı ve Altın Şafak çetesine sistemin bir ihtiyacı kalmadı. Ardından Altın Şafak tasfiye edildi, liderleri Nikos Mihaloliakos ve yönetici kadroları 13’er yıl hapis cezası aldı. 1920’lerin sonunda Almanya’da kapitalistler krizi savuşturabilseydi Adolf Hitler ve Nazi partisinin başına gelecek olanlar tam da bunlardı.

Türkiye’deki Ülkü Ocakları ya da Yunanistan’daki Altın Şafak... Bu tip parti ve örgütler “klasik” faşizm teorisindeki anlatının günümüzdeki karşılıklarıdır. Faşizmin dünyada en güçlü olduğu yerlerden Ukrayna’da Sağ Sektör ve Svaboda gibi faşist güçler paramiliter silahlı gruplar olarak burjuva devlet aygıtının yanında himaye edilmekte ve zamanı geldiğinde kullanılmak üzere hazırda tutulmaktadır. Bu gibi örgütlerin daha irili ufaklı versiyonlarını dünyanın hemen her bölgesinde görmek mümkün. Yani klasik denen faşizm geçmişte kalmış bir olgu değildir, çünkü faşizm modern sınıf

mücadelesinin bir olgusudur. Bu olguyu var eden toplumsal güçler ve çelişkiler vardır. Bu anlamda faşizm teorisinin önüne “klasik” ifadesini eklemek gereksizdir. Faşist hareketin sınıf tabanı, ideolojisi, örgütlenme modeli, eyleme geçme biçimi, egemen sınıflar tarafından devreye sokulma ve geri çekilme dönemleri... Bütün bunlar günümüzde de geçerliliğini koruyan evrensel ölçekteki özelliklerdir.

AKP gibi partiler için faşizm tahlili yapacaksa, fırsatçılık vb özelliklerden yola çıkarak “faşizm analizi” geliştireceksek bütün teorinin hiçbir içeriği ve ciddiyeti kalmaz. Necmi Erdoğan açıkçası bu yolda ilerlemiş. AKP ve RTE'nin (günümüz faşizminin) kimi uygulama ve söylemleri şu başlıklarla betimlemiş: Çelişki ve sinizm, içeriği önemsizleştirme, söylemin tutarsızlığı; gevşek politikalar, disiplinsizlik ve püritenlikten uzaklık, kitle seferberliği yaratmama, gösterişlilik, sahtelik...

“Günümüz faşizmi”nin içeriğini ve farklarını bu gibi niteliklerle doldurmak pek akıl karı olmasa gerek. Bu tür özellikler burjuva politikacılarının tamamının (bilhassa da popülizme bayılanların) karakteri ve yaşam biçimidir. Buradan faşizm tanımlaması için malzeme çıkmaz.

Necmi Erdoğan faşizm açıklamalarına Deleuze ve Guattari gibi postmodern entelektüellerden yaptığı referanslarla devam ediyor ki bunlar da oldukça anlamsız ve aslında tehlikeli. Ortaya atılan kavram “mikro faşizm”. Bu kavram sayesinde mesele “trafikte faşizm”e kadar düşer. Gündelik hayatta karşılaşılan irili ufaklı şiddet olayları, kabalıklar ve bencillikler de işin içine dahil olur. *“Yani ‘büyük suç ortaklığı’ ile ‘küçük suç ortaklıkları’ arasında işleyen diyalektik metastaz yaratır.”* İşte burada “mikro faşizm” açıklamasının tehlikeli yanı kendisini gösteriyor. Zira faşizmin vebali sıradan insanların omuzlarına yükleniyor: *“Kendileri trafik yasasına uymayan, evlerinde sigortasız kadın işçi çalıştıran, piknik yapacak yeşillik derdindeyken doğal çevreyi umursamayan, mülteciler de dahil ezilenlere*

‘tiksinç böcek’ muamelesini reva gören veya başkalarının haklarını pervasız bir saldırganlıkla çiğneyenlerin faşizmin yasayı ihlalinden yakınmaları veya hukuksuzluk eleştirisinde bulunmaları ironiktir.’

Böylelikle faşizm bütün tarihselliğinden, sınıf temelinden ve sistemdeki yerinden soyutlanır. Günübürlük yaşam pratiklerinden yola çıkarak sorumluluğu sıradan insanlara yıkmak kadar egemen sınıfları rahatlatan başka birşey düşünülemezdi.

Bu noktada faşizm kavramının içinin boşaltılması, hatta yok edilmesinden bahsetmek durumundayız. Burjuva toplumsal yaşamın beraberinde getirdiği gündelik bencillikleri ve bayağılıkları mikro faşizm olarak tanımlamak, bunun makro faşizmi oluşturduğunu iddia etmek ve gördüğü her otoriterleşme eğilimine faşizm ve her otoriter politikacıya faşist lider yakıştırması yapmak faşizm teorisinin içinin boşaltır. Böyle bir genelleme üzerinden gidildiğinde zaten teoriye ihtiyaç da kalmaz. Karşı tarafı en büyük kötülükle (faşist olmakla) itham etmek için yüzeysel genellemelerde bulunmak solun kavram dağarcığını budayacağı gibi faşizmle mücadelenin özgünlüğünü de ortadan kaldırır. Faşizm burjuvazinin özel bir saldırı gücüdür ve faşizmle mücadelenin taktikleri de özel olmak durumundadır.

Süreç Olarak Faşizm (mi)

Türkiye’deki mevcut rejim için faşizm tahlili yapanlardan birisi de Ergin Yıldızoğlu. Yıldızoğlu, klasik faşizmden farklı olarak günümüz faşizmini süreç içinde şekillenen, yayılan, topluma ve devlete egemen olarak yerleşen bir durum olarak tanımlıyor: **Süreç olarak faşizm**. Yıldızoğlu “Yeni Faşizm” adlı kitabında süreç olarak faşizmi bir dünya perspektifi olarak sunuyor. Türkiye dışında Trump ABD’si, Bolsonaro Brezilya’sı, Orban Macaristan’ı ve Modi Hindistan’ı da süreç olarak faşizmin yaşandığı ülkeler olarak işleniyor. Ama gelin görün ki Yıldızoğlu’nun Yeni Faşizm kitabının

yayınlanmasının üzerinden daha bir kaç ay geçmeden Trump seçimleri kaybetti. E.Yıldızoğlu'nun süreç olarak faşizm değerlendirmesi de böylelikle yaşam tarafından yanlışlanmış oldu. Trump'ın ve ABD'deki sistemin tahlili bir yana faşist bir rejimin bu kadar kolay bir şekilde, seçimler yoluyla tasfiye olmasını varsayacak halimiz yok. Kavramları keyfi bir şekilde kullanmanın bir sınırı var.

Diğer taraftan dünyanın süper gücündeki başkanlık değişikliğinin uluslararası etkileri olması kaçınılmazdı. ABD emperyalizmi burjuva demokrasisinin şovalyesi pozlarına geri döndü. Ne de olsa demokrasi ve insan hakları silahı Çin ve Rusya'ya karşı iş gören bir silah. Durum böyle olunca dünya çapında rüzgarlar yön değiştirdi. Türkiye de bu uluslararası rüzgarlardan payına düşeni aldı. Aylar içerisinde AKP'nin nasıl sarsıldığını gördük. Elbette ki AKP'nin büyük iç çelişkileri ve zayıflıkları mevcut, ama sarsıntıda dış etkilerin merkezi önemde olduğu muhakkak. Nitekim önümüzdeki aylar içerisinde RTE sinyalini verdiği dönüşlerini hızlandırır ya da bu çelişkilerle baş edemeyerek bir kırılmaya doğru ilerlerse kimse şaşırmayacaktır.

E.Yıldızoğlu'na göre Brezilya'da da süreç olarak faşizm yaşanıyor. Gelgelelim Bolsonaro başkanlık koltuğuna oturmuş olsa da devlet aygıtı içerisinde oldukça zayıf durumda, yargının açacağı davalar ile 2022 seçimlerini görüp göremeyeceği bile tartışmalı. Seçimleri görse bile İşçi Partisi'nin fenomen lideri Lula karşısında anketlerde uzak ara geriden geliyor. Hatırlanacak olursa 2016 yılında İşçi Partili devlet başkanı Dilma Rousseff'e karşı sivil bir yargı darbesi düzenlenmiş ve İşçi Partisi'nin iktidarı tekrar almasını engellemek için Lula sahte bir yolsuzluk kararıyla hapse atılmış ve siyasetten de men edilmişti. Şimdi aynı yüksek yargı Lula'yı temize çıkarttı ve siyasi haklarını geri verdi. Brezilya'daki en popüler politik figür olan Lula'ya seçilme hakkını geri veren yüksek Mahkeme, aslında Bolsonaro'dan kurtulmak isteyen Brezilya burjuvazisinin isteğini

gerçekleştirmiş oldu. Yani Lula'yı saf dışı bırakanlar Lula'yı baş tacı yapmak üzere geri getirmek zorunda kaldılar. Bunda Bolsonaro'nun en uç örneğini pandemi kriz yönetiminde gösteren son derece kötü devlet yönetimi kadar toplumsal patlama ihtimaline ve devrimci olasılıklara karşı "uzlaşmacı Lula" ile devrimci olasılıkların önünü alma çabası da etkili oldu. Özetle Bolsonaro iğrenç, aşırı sağcı bir politikacı olarak başkanlık koltuğuna oturabilir, ama bu kendi başına Brezilya'nın faşist diktatörlüğe evrildiği anlamına gelmez.

Kapitalizmin tarihsel krizi, burjuvazinin olağan parlamenter ve anayasal işleyiş zeminlerini daraltıyor. Sosyalist ve devrimci alternatiflerin zayıflığı koşullarında ibre birçok ülkede sağ popülist liderlere dönmüş durumda. Trump, Le Pen, Modi gibi demagoglar göçmen karşıtlığını ve etnik-dini kutuplaşmaları kullanarak oy sandıklarında başarı kazandılar. Bunda düzen solunun (Hindistan Komünist Partisi, Brezilya İşçi Partisi ve ABD'de Demokrat Parti'ye eklenen "ilerici" sol) neoliberal politikalara adapte olmasının başat rolü bulunuyor. Yani dünyada örnekleri çoğalan otoriter sağ popülist liderler, dünya çapında etkili olan ekonomik kriz ve sınıf mücadelesi dinamiklerinden doğmuştur.

Bu bağlamda eğer faşizm, antidemokratik pratikler ya da bu pratiklerin artışı olarak basite indirgenirse kapitalizmle eş anlamlı hale gelir. "Faşizm geliyor" çığırtkanlığı ise sol muhalefetin burjuva normalleşme kampına yönlendirilmesine hizmet ediyor. ABD'de Biden gibi süzme emperyalist-kapitalist kurt bir politikacıya laf ettirmeyen sözde ilerici çıkışlara tanıklık ettik. Burjuva normalleşmenin Türkiye'de de organize edildiği ortada, o kısma ayrıca değineceğiz.

Sosyal Faşizm'den Bugüne

Faşizm kavramının ilk sulandırılması "sosyal faşizm" teorisi ile oldu. Stalin ve emrindeki KPD'li bürokratlara göre Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) faşizmin bir başka türü olarak Nazilerden daha tehlikeliydi, Alman Komünist Partisi (KPD) bütün konsantrasyonuyla sosyal faşistlerle mücadele etmeliydi. Faşizm teorisinin bu şekilde baştan

ayağı çarpıtılması yüzünden Alman işçi hareketi siyaseten felç geçirdi, Naziler de ellerini kollarını sallayarak iktidara yürüdüler.

Bu örnek, bizlere teorinin sulandırılmasının ne gibi facialara yol açabileceğini gösteriyor.

Faşizm teorisinin çarpıtılması, bazen pasifizme dayanak noktası olurken bazen de maceracılığın açıklaması olmuştur. 1960'lı ve 70'li yıllar solda gerillacılığın yıldızının parladığı dönemdi. Radikal öğrenci grupları gerilla stratejisinin gerekliliğini göstermek için buldukları ülkenin faşizm tarafından yönetildiğini savunuyorlardı. Bu teorileştirmenin çok belirleyici sonuçları olacaktı, çünkü faşizme karşı mücadele ancak silahla verilebilirdi! Buna göre gerilla stratejisi “faşizme” karşı tek gerçek devrimci yoldu. Böylelikle gençlik hareketi proleter devrimci çizgiden tamamen ayrılarak orta sınıf maceracılığına sürüklendi.

Mahir Çayan'ın sömürge tipi faşizm, gizli faşizm/açık faşizm analizleri bunun en tipik örneğidir. Burada teorinin misyonu gerçeği açıklamak değil, mevcut pratiği (gerilla stratejisini) haklı çıkarmaktır. Bu çıkarsamalar ile Türkiye tarihinin en demokratik anayasasının hüküm sürdüğü 1960'lı yıllar ile 12 Mart cuntası aynı faşizm torbasına konur. Çünkü faşizm bazen açıktır, bazen de kapalı! 1970'li yıllar ve 12 Eylül rejimi, Özallı yıllar, 1990'lar ve 2000'ler ve nihayet günümüz AKP Türkiye'sinde analiz hep aynıdır: Faşizm. Bu durumda faşizmin egemen olmadığı bir zaman dilimi görmüş değiliz. Bu anlayış 1960 ve 1970'li yılların Batı Almanya'sında mücadeleden RAF için de geçerliydi. RAF'a göre Batı Almanya'da hüküm süren faşizme karşı tek yol silahlı mücadeleydi. Bir kez daha zamanlar ve mekanlar üstü bir faşist egemenlik tasviri vardır.

1968 eylemlerinin yenilgisinin ardından güçlenen postmodern teorisyenlerin modernizm eleştirisinden mikro faşizm gibi kavramlar türetildi. Bütün dikkatler artık “içimizdeki faşizme”

çevrilmişti. Artık meta anlatılar, evrensel açıklamalar tukaka olmuştur. Politika da makro ve mikro olarak ikiye ayrılır. Mikro (küçük) olanın makbul olduğu zamanlarda mikro açıklamalar popülerleşiyordu, “makro politik” faşizm açıklamaları yersiz ve yetersizdir. Zira faşizm moleküler düzeyde her yerdedir. Evde, okulda, trafikte... “*Sol örgütler de mikro faşizmlere yuva olmaktan kurtulamayacaktır.*”² Bu analizlerin egemenlere yaradığını, sistemle sorunları olanları bireysel alanın çıkmaz sokağına sürüklediğini söylemeye gerek bile yok.

Türkiye sosyalist solunda Deleuze ve Guattari’nin postmodern açıklarıyla eski gerillacı faşizm formülasyonları yer yer birleşti. Müthiş bir kafa karışıklığı, keyfe keder yorumlar ve ilkesizlikleri haklı çıkarma girişimleri... Kürt ulusal hareketi etrafında kümelenen sol çevrelerden birçoğu, AKP ve Fetö’nün Kemalizmi devlet aygıtından tasfiye etmesini faşizmin (Kemalizmin) geriletilmesi olarak gördü. Ama AKP Kürt Ulusal hareketi ile müzakereyi bitirip savaş konseptine geçtiğinde ya da 15 Temmuz sonrası ilan edilen OHAL ile birlikte aynı gruplar u dönüşü yaparak “AKP faşizmi” terminolojisine geçiş yaptılar. Türkiye sosyalist solunda Kemalizme yakınlıkları olan diğer kesimse AKP’yi çoktan beri faşist bir parti olarak görüyordu. AKP faşizmi kullanımı bu şekilde yaygınlık kazandı. Burada faşizm “en kötü” anlamına gelen bir suçlama olarak kullanılır. Yani hasımlığın güçlü bir şekilde vurgulanmasına yarar. Karşılaştığı her devlet baskısında faşizm analizi yapmak, arkadaşına “bana faşistçe davrandın” şeklinde sitem eden bir gencin günlük kullanımındaki kadar çocukçadır. AKP düzeninin faşist bir rejim olduğunu savunan birçok sol kurumun yasal partiler şeklinde açık alan çalışmaları yaptığını düşündüğümüzde bu çocukluk daha da bariz olmaktadır. Faşizm elbette ki

² Deleuze ve Guattari, *A Thousand Plateaus içinde, İngilizce’ye çeviren Brian Massumi (University of Minnesota Press, 11. baskı 2005) s. 214-215. Bu pasajı Derya Yılmaz e-skop için çevirmiştir ve metin oradan alınmıştır.*

bir sövme/kötüleme hitabından daha fazlasıdır. Kavramların içeriğinin bu şekilde boşaltılması bir yandan da sosyalist düşüncüyü zayıflatır, bayağılaştırır ve fakirleştirir. Diğer taraftan yanlış bir teorik çıkış noktası siyasal eylem ve stratejilerin de hatalı olmasını beraberinde getirir. Bunun sonuçlarının çok büyük yıkımlara yol açacağıın örneklerini az evvel vermiştik.

Marksist bir perspektif faşizmi sınıf savaşımı bağlamında kavrar. Kapitalizmin derinleşen krizi karşısında küçük burjuvazinin yıkımı gerçekleşir, bu unsurlar radikalleşir ve radikal çözümlere bel bağlamaya yatkın hale gelirler. Devrim tehlikesi karşısında egemen sınıflarda bariz bir alarm hali bulunur. Kapitalistlerin de ön ayak olmasıyla işsizler ve küçük burjuva kitleler paramiliter kuvvetler biçiminde örgütlenir ve sokaklara salınır. Solun her rengi ve bu arada azınlıklar faşist çeteler tarafından sistematik biçimde saldırılara uğrar. Solun ve her türden muhalefetin ezilmesi mutlaklıktır. Faşist çetelere antikapitalist lafazanlıklar boca edilir ama faşizm gerçekte finans kapitalin çıkarları için savaşır...

“Ama iktidardaki faşizm hiç de küçük-burjuvazinin hükümeti değildir. Tam tersine, tekelci sermayenin en acımasız diktatörlüğüdür. Mussolini haklıdır: ara sınıflar bağımsız bir politika izlemekten acizdirler. Bunalım dönemlerinde bu sınıflar temel sınıflardan birinin politikasını en akıl almaz sınırına kadar götürmek zorundadırlar. Faşizm bunları sermayenin hizmetine sokmayı başarmıştır. Tröstlerin devletleştirilmeleri, emek karşılığı olmayan gelirlerin kaldırılması gibi sloganlar iktidara gelinir gelinmez bir yana atılmıştır.”³

Bonapartizm Tartışması

I.Napolyon'un yeğeni Louis Bonaparte 2 Aralık 1851'deki hükümet darbesi (coup d'etat) sonrası kendisini imparator ilan eder. 1848'de cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından 4 yıl

³ Troçki, *Faşizme Karşı Mücadele*, s.424

geçmiştir ve anayasa ikinci kez cumhurbaşkanı seçilmesini engellemektedir. Anayasayı değiştirmek için gereken dörtte üç çoğunluğu elde edemeyeceğini anlayan Bonaparte 2 Aralık 1851’de hükümet darbesi gerçekleştirir. Yeni bir anayasanın kabulünün ardından düzenlenen referandumla imparatorluğa geçişi kabul ettirir ve 2 Aralık 1852’de 3.Napolyon ünvanıyla imparator ilan edilir. Marx “Louis Bonaparte’ın 18 Brumaire’i”nde Avrupa’da devrimlerin kalbi Fransa’daki sınıf mücadelesinin dinamiklerini bu olay üzerinden inceler. Bu eser tarihsel maddeci yöntemin somut olaylara uygulanmasının çok parlak bir örneğidir.

Marx ve Engels, Bonaparte’ın şahsı etrafında şekillenen Fransa’daki özgün rejimi tahlil etmeye koyulacaktır. Bu rejimde devletin yürütme gücü, devletin diğer kesimleri ve tüm toplum üzerinde diktatörce bir güç oluşturacak şekilde, tek bir bireyin egemenliği altında toplanır. Engels de Almanya’daki Bismarck yönetimini dikkatle inceleyecek ve Bonapartizmle bir çok koşuluk saptayacaktır. Daha sonraları Gramsci benzer koşulukları Roma Cumhuriyeti ve Sezar bağlamında bulacaktır.

Peki Türkiye tahlili Bonapartizm üzerinden yapılabilir mi?

Türkiye tahlillerinde öne çıkan açıklamalardan birisi de Bonapartizm. Erdoğan’ın Bonapartist bir rejim kurmaya çalıştığı argümanını değerlendirebilmek için öncelikle Bonapartizmin Marksist literatürdeki kavranışını bir miktar açıklamak gerekir. Bonapartizm kavramının Marks-Engels ve Troçki tarafından kullanımı, kendi içindeki çatışma nedeniyle zayıflamış egemen sınıfın proletarya ile savaşımında ortaya çıkan pat/yenişememe durumu nedeniyle devlet bürokrasisinin ve başındaki popüler bir figürün bir dönem için belirli bir bağımsız konum kazanmasını; yürütmenin aşırı özerkleşmesini ifade eder. Bonapartizm, sınıflar arasındaki bir denge/yenişememe durumunun ürünüdür. Yani politik

kriz içerisindeki burjuvazi anayasal ve parlamenter yollarla iktidarını sürdüremez. Buna karşın işçi sınıfı iktidarı almaya henüz hazır değildir.

Troçki'nin ifadesiyle *“Bonapartizm derken, ekonomik açıdan egemen olan sınıfın demokratik yönetim usulleri için gerekli özelliklere sahip olmakla birlikte, mülkiyetini muhafaza etmek adına tepesinde bir asker ve polis aygıtının, taç giymiş bir “kurtarıcı”nın dizginsiz egemenliğine müsamaha göstermek zorunda kaldığı rejimi kastediyoruz. Bu tür durumlar sınıf çelişkilerinin özellikle keskinleştiği dönemlerde ortaya çıkar; Bonapartizmin amacı patlamaları engellemektir.”* Engels, *“modern Bonapartçılığın temel koşulunu”, “burjuvazi ve proletarya arasında bir denge”de olduğunu belirtir. Bonapart olarak beliren, Troçki'nin deyimiyle “taç giymiş kurtarıcı”nın siyasi iktidarı gasp ederken sınıflar üstü bir kurtarıcı rolü oynadığı, böylece sınıflar arası dengenin sağlandığı ama burjuvazinin çıkarlarına hizmet eden bir olağanüstü rejim kurulduğu anlatılır. Yani sınıf mücadelesinde görünürde tarafsız olan, ama son kertede burjuva düzeni koruyan ve onun tarihsel çıkarlarına hizmet eden bir diktatör, ülke tarihine damgasını vurur.*

Engels Bonapartçılığı iki temel düşman sınıf arasındaki savaşındaki pat durumundan kaynaklı devlet bürokrasisinin iktidarının kurulması hali olarak açıklıyor. Açık ki böyle bir durum günümüz Türkiye için geçerli değil. Maalesef işçi sınıfı muhalefeti, henüz burjuvazi için herhangi bir engel veya tehdit oluşturacak bir durumda değil. Yani Bonapartizm tahlili için temel çıkış noktası Türkiye’de mevcut değil.

Türkiye'nin bugünü için Bonapartizm değerlendirmesi yapanlar da bu durumun farkında olsalar gerek ki analizlerini burjuvazi ile proletarya arasındaki dengeye değil de egemen sınıf içi çatışma nedeniyle kırılmalı devletin korunması için başkanlık sistemine yol verilmesine bağlamışlardı.⁴

⁴ <https://baslangicdergi.org/anayasa-ve-turkiyenin-bonapartist-ugragi/>

O zaman da belirtmiştik ki başkanlık sistemine geçilmesi tek adam rejiminin örgütlenmesi sürecinde sadece bir ara aşamadır. Süreç tek bir atışta bir kırılma olarak otoriter tek adam rejimine dönüşmüş değildir. Sezarizme gelince! Burada da bir düzeltmeye gerek var. Julius Sezar diktatörlüğü sadece zamanın egemen sınıfları olan patrisyenler arasındaki klik çatışmalarının bir neticesi değildir. Sezarizme yol açan etmen, yönetici sınıfın istikrarsızlığının yanı sıra korkutucu pleb isyanlarıdır. Sezar bir yandan kimi yönetici elitleri cezalandırır ve yoksul halkın sempatisini kazanır ve onları teskin ederken bir yandan da yönetici sınıfı bir bütün olarak büyük bir kaostan kurtarmıştır. Marks ve Troçki de Bonapartizm tanımlamasında egemen sınıf içindeki kavganın, onun işçi sınıfı ile mücadelesinde yenilememesi durumunun ortaya çıkmasına yol açtığını anlatır. Dolayısıyla Gramsci’de Sezarizmin/Bonapartizmin gelişmesi anlamında egemen sınıf ile işçi sınıfı arasındaki ilişki açısından farklı bir bakış açısı yoktur.

“Sezarizmin çatışma halindeki güçlerin feci sonuçlar doğuracak tarzda birbirini dengeledikleri bir durumu ifade ettiği söylenebilir; yani, bu güçler birbirlerini öyle bir dengelerler ki, aralarındaki çatışmanın sürgit devam etmesi onların karşılıklı yıkımından başka bir sonuç vermez. İlerlemeci güç A’nın B’yi ya da B’nin A’yı yenilgiye uğratması değil, ne A’nın ne de B’nin galip gelmesi söz konusudur: Bu güçler birbirlerinin kanını dökerken üçüncü bir güç (C) dışarıdan müdahale ederek A’dan ve B’den geriye ne kalmışsa onları kendisine boyun eğdirir.”⁵

Dolayısıyla Bonapartizm kavramı bugünü tam olarak karşılamaktan uzak. Peki Erdoğan fenomenini nasıl açıklamak gerekiyor? Marksizmde ekonomi ile siyaset ve devletin arasındaki bağlamı nasıl açıklamak gerekir?

⁵ *Forgacs, D., (2010), Gramsci Kitabı: Seçme Yazılar – 1916-1935, İstanbul: Dipnot Yayınları, s. 333.*

Ekonomi ve siyaset arasındaki ilişkiyi tek yanlı mekanik bir ilişki olarak anlamak gerçekliğin kavranışını sekteye uğratacaktır. Küçük burjuva radikal programlarıyla geniş bir kitle tabanı kazanıp güçlü bir siyasal aktör haline gelebilen siyasal İslamcılar, zaman içerisinde giderek program ve sermaye büyüklüğü açısından büyük burjuvazinin saflarına yaklaşırlar ama bir yandan da kendi İslamcı toplum mühendisliği çabalarından da vazgeçmezler. Dolayısıyla özerk aktörler olarak özgün roller oynayabilirler. Tıpkı AKP örneğinde olduğu gibi.

Ekonomi Karşısında Devlet ve Siyaset

Faşizm ve Bonapartizm açıklamalarının AKP Türkiye'sinin tahlili açısından sırasıyla yanlış ve yetersiz olduğunu açıklamaya çalıştık. Öte yandan Türkiye'de burjuva demokratik sınırların iyice daraldığı, anayasal yönetimin yerine keyfi uygulamaların geçtiği, burjuva kurumların zayıfladığı ve sistemin "tek adam" etrafında iyice otoriterleştiği bir gerçek. Bunun dışında AKP rejimi dış politikada NATO ve AB perspektifiyle büyük çelişkiler yaratıp Rusya ve Çin ile kısmi-sınırlı ittifaklara yönelebildi. Peki bu "rejim değişikliği zorlaması"nın ve genel olarak AKP fenomeninin arkasında hangi güç odakları bulunuyor? Türkiye burjuvazisinin çatı örgütü TÜSİAD'ın böyle bir yönelime taraftar olmadığı bilinen bir durum. Boyu halen daha ufak olan MÜSİAD'ın çıkarları ve yönelimi de aslında TÜSİAD'dan farklı değil. Rusya ve Çin ile ticaret yapan şirketler ihmal edilebilir düzeyde. Peki ihale şampiyonu 5'li çete mi AKP politikalarına yön veriyor? Bu grupların, bırakın Erdoğan'a yön vermeyi, sahibi oldukları şirketlerin gizli ortaklı paravan şirketler olup olmadığı bile belli değil. Bunun dışındaki irili ufaklı ihale zengini türedi zenginlerin de kayda değer bir toplumsal-siyasal-ekonomik ağırlığı bulunmuyor. Şimdiki ortak MHP ise devlet içerisindeki

orta-alt düzey kadrolaşması ve geleneksel küçük burjuva ve işsiz örgütlenmesiyle yönetici sınıfın bir parçası olarak değerlendirilemez.

Peki Türkiye'deki "rejim değişikliği zorlaması" hangi toplumsal dinamiklere yaslanıyor? Geç kapitalistleşen ülkelere uygun şekilde Türkiye'deki burjuva demokratik kurumsal gelişim kesintiler ve çarpıklıklarla dolu olsa da uzun bir geçmişe ve geleneğe sahip. Tanzimattan Meşrutiyete, Cumhuriyetten çok partili hayata kadar Türkiye'de yüzünü Batı'ya dönmüş bir burjuva devlet geleneği bulunuyor. Tek adam, etrafındakiler ve 5'li çete diye bilinen küçük bir kliği saymazsak bu geleneği sonlandırmak ve yerine çıplak bir diktatörlük oluşturmaktan çıkarı olan bir sınıf bulunmuyor. Bu durumda RTE'nin yükselişi nasıl mümkün oldu? Bu yükseliş ve bağımsızlaşma hakim sınıfların hilafına mı gerçekleşti?

Bu durumu açıklamak için ekonomi ile devlet ve siyaset gibi üst yapı kurumları arasındaki ilişkiye ve bu ilişkinin az gelişmiş ülkelerde aldığı biçime dair bir tartışma yürütmemiz gerekiyor. Marksizm bireye toplumsal güçler dışında tarih üstü güçler yükleyen ya da bir başka anlatımla insanların ne istiyorlarsa başarabileceklerini düşünen idealist anlatıyla uyuşmaz. Diğer taraftan Marx ekonomik determinizme (belirlenimciliğe) yani insanların tarihin mutlak akışı karşısında bir tür kaderi yaşadığı fikrine de karşı çıkar. Marks ve Engels'in Bonapartizm açıklaması, olağanüstü burjuva rejimleri analiz etme çabasının yanı sıra kaba ekonomik açıklamalara karşı sınıf mücadelesinin ve politikanın etki alanlarını vurgulaması anlamında ayrıca değerlidir.

Marx ve Engels, altyapı ve üstyapı arasındaki bağlantının tek yanlı işlemediğini özellikle vurgulamıştır. "*Materyalist tarih kavrayışına göre, tarihte nihai belirleyici unsur gerçek yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Bundan farklı bir şeyi ne ben ne de Marx öne sürmüştür. Dolayısıyla birisi bu sözleri çarpıtıp ekonomik unsurun tek belirleyici unsur olduğunu söylüyorsa, bu önermeyi içi boş, soyut ve anlamsız*

bir söze dönüştürmektedir. Ekonomik durum temel olandır ancak üstyapının çeşitli unsurları da -sınıf mücadelesinin politik biçimleriyle bunun sonuçları; yani yasal biçimler ve hatta tüm bu gerçek mücadelelerin katılımcıların beyinlerindeki yansımaları, politik, hukuki ve felsefi teoriler; dini görüşler ve bunların dogmalar sistemi haline geliş-tarihsel mücadelelerin seyri üzerinde etkili olurlar ve birçok kez biçimlerinin belirlenmesinde üstün gelirler. Bu unsurların tümü arasında bir etkileşim vardır; öyle ki sonsuz olaylar yığını ortasında (yani içlerindeki karşılıklı bağıntılar onları ihmal edilebilir; var olmayan şeyler olarak göreceğimiz kadar uzak veya ispatlanması olanaksız olan şeyler veya olaylar yığını) ekonomik hareket nihai olarak kendisini zorunlu bir konuma koyar.”⁶

Siyaset doğrudan doğruya ekonominin bir yansıması olmadığı gibi burjuva devlet (ve onun uzantısı sayılabilecek olan hukuk da) kapitalist sistemin temel bekçisi ve düzenleyicisi olmasına rağmen basitçe kapitalistlerin memuru ya da emir eri değildir.

Seçimler, Siyaset ve Devlet

Kapitalist sistemde sömürünün perde gerisinde olmasının bir sebebi emekçilerin görünüşte “özgür” olması ise diğer sebebi kapitalistlerin eski sömürücü sınıflardan farklı olarak doğrudan doğruya hükümet ve devlet işini üstlenmiyor olmasıdır. Kapitalist Toplumda Devlet (1969) adlı çalışmasında Miliband olgucu perspektifle ABD’de devlet bürokrasisinde istihdam edilenlerin yüksek sınıfla bağlarını göstermiş olsa da mesele bu değildir. Ordu, yargı, yüksek bürokrasi koltuklarında yoksul kökenlerden gelenler de pekala oturuyor olabilir. Ki bu tarz örnekler dünya genelinde daha fazla denk geleceğimizi varsayabiliriz. Mesele burjuva devletin, hükümetin ve idarecilerin oynadığı

⁶ Friedrich Engels’ten J.Bloch’a Mektup, Tarihsel Materyalizm Üzerine Mektuplar 1890-94, Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, s. 15-18.

kapitalist kurumsal roldür. Devlete “burjuva” karakterini veren bu tarihsel ve nesnel işlemdir. Bu işlev, bürokratların sınıfsal kökenlerinden bağımsız olarak, değişen koşullara uygun şekilde, kendisini düzenli olarak yeniden üretir. Devlet yöneticilerinin doğrudan burjuvalar tarafından oluşmaması ve bürokratların üzerinde onlara emir veren seçilmiş siyasilerin varlığı görüntüsü, devlete sınıflar üstü olma görüntüsü sağlar. Devletin bu sözde tarafsızlığı ve halkın seçtiği kişilerin yönetmesi görüntüsü, burjuva sistemin hegemonyası için elzemdir.

Diğer taraftan Poulantzas, Miliband ile giriştiği tartışmalarda devlete “burjuva” yakıştırması yapılmasına karşı çıkar. Devleti farklı sınıfların üzerinde hegemonya kurmaya çalıştığı bağımsız bir platform gibi anlatır. Poulantzas’ta Eurokomünizmin reformist anlatısını buluruz. Öte yandan Marks ve Engels’in Komünist Manifesto’daki formülasyonu çok ünlüdür: “*Modern devletin yürütme gücü, bütün burjuvazinin ortak işlerini idare eden bir komiteden başka birşey değildir*”⁷ Marksistler devletin işlevini sınıf egemenliğini ve sömürsünü sürdürmek, bu sömürünün koşullarını düzenlemek ve savunmak olarak görür. Poulantzas bu yaklaşımı fazla ekonomik indirgemeci bulur. Diğer taraftan Poulantzasçı ve Eurokomünist Syriza’nın iktidar deneyimi, burjuva devletin sınıfsal kökenlerinin sol-reformist partilerin iktidar pratiklerinden etkilenmeyecek kadar sağlam olduğunu bir kez daha göstermiştir. Lenin’in “Devlet ve Devrim”deki temel meselelerinden birisi, burjuva devletin düzeltilebileceği yönündeki bu reformist anlayışı çürütmekti.

Burjuvazinin sömürüyü gizlemesinin ve burjuva hegemonyanın anahtarı seçimli parlamenter düzendir. Seçimler vasıtasıyla halk toplumu yönetiyor gibi görünüyor. Marx biraz da bu aldatmacayı gözler önüne sermek için parlamentolar için ahır benzetmesini kullanmıştır. Gerçekten de burjuva politikacılar ve partiler, seçimler yoluyla, halkın

⁷ Marx, K. ve Engels, F. Komünist Manifesto, Ankara: Sol Yayınları, s.37

önünde bir oyun sahnelerler ve halk bu oyuncularından bazılarını seçer ve bazılarını da oy vermeyerek cezalandırır. Bu demokrasi oyunu burjuva hegemonyanın en güçlü dayanağıdır. Diğer taraftan bu oyunun sahnelenebilmesi için bazı sınırların gözetilmesi gerekir, yoksa oyun oyun olmaktan çıkar ve radikal unsurlar öne çıkabilir, işler ciddiye binebilir.

Seçimli parlamenter sistemin istikrarlı işleyişi için burjuvazinin gücü ve toplumsal hegemonyası sağlam olmalıdır. Bunun en önemli koşulu, ekonomik şartların emekçiler için tatmin edici olmasıdır. Bunun yanı sıra orta-üst katmanın, akademinin ve entelektüellerin kapitalistlerin çıkarlarıyla uyumlu politik-kültürel bir atmosfer yaratması, sistem adına derinlik sağlaması gerekir. Yine bununla ilintili olarak işçilerin sınıf bilincinin geri ve sınıfsal bağların gevşek olması, burjuva demokrasisinin istikrarı için elzemdir. Böyle bir ortamda farklı burjuva partilerin (büyük paralar harcayarak) seçimlerde yarışması ve emekçilerin bu partilere oy vermesinde sıkıntılı bir durum olmaz. Örneğin ABD’de ülkeyi sırayla yöneten Cumhuriyetçiler ve Demokratlar’ın hangisinin seçimi kazanacağı olağan koşullarda emekçileri çok az ilgilendirir. Ya da Almanya’da seçimleri Hristiyan Demokrat Parti’nin mi, Sosyal Demokrat Parti’nin mi ya da Yeşiller’in mi kazanacağına çok az önemi vardır. Japonya’da Liberal Demokrat Parti’nin mi yoksa Anayasal Demokrat Parti’nin mi iktidar olacağı gerçekte çok az şeyi farklılaştırır. Bu yüzden de gelişmiş parlamenter sistemlerde seçimlere katılım olağanüstü düşük seviyelerde olur.

Diğer taraftan ekonomik krizler, siyasi ve sosyal sonuçlar üretecek kadar şiddetlenirse iş ciddiye biner. Emekçi sınıfların radikal sol temsilcileri yükselişe geçebilir ya da küçük burjuva radikalizminin aşırı sağ öğeleri ya da sağ popülist bir demagog sisteme karşı duyulan hoşnutsuzluğu kendi lehine oy sandıklarına havale edebilir. İşte o zaman burjuva tiyatro sahnesi sıkıntıya düşer. Kapitalizmin olağan anayasal işleyişini bu koşullarda sürdürmek zorlaşır. Devrimci meydan

okuma gelişirse askeri darbeler, yargı darbesi ya da faşist terör tiyatrosahnesini fiilen dağıtmaya yönelir. Yakın zamanlarda Yunanistan'da Yunan burjuvazisi ve uluslararası sermayenin, Neo-Nazi Altın Şafak çetelerini sokaklarda vurucu güç olarak hazırladıklarından bahsetmiştik. Sağ popülist senaryoda durum daha farklı gelişir. Her türden burjuva parti ve aklı evvel bir sürü aydın, ulusun tüm demokratik güçlerini faşizme karşı demokrasinin (sistemin okuyun) adayını etrafında birleşmeye (kutsal bir görev olarak sunulur) çağırır. Trump'a karşı Biden, Le Pen karşısında Macron vb.

Sermaye birikiminin sınırlı olduğu az gelişmiş kapitalist ülkelerde seçimli demokrasilerin zemini oldukça kaygandır. Güçlü toplumsal çelişkiler, burjuva hegemonyanın zayıflığı, egemen sınıflar arasındaki çatışmalar, siyasal süreçleri sertleştirir. Gelişmiş kapitalist ülkelerde ise benzer gelişmeleri ekonomik kriz dönemlerinde görebiliriz.

Askeri darbe seçeneği ve seçimli demokrasilerin ortadan kaldırılması, az gelişmiş dünyada bugün de sıkça rastladığımız bir durumken (Myanmar, Bolivya, Mısır vb) sağcı popülist liderlerin seçimlerden doğru yükselmesi de yakın dönemin yeni fenomeni oldu. Bunun örneklerini Bolsonaro, Trump, Modi, Orban ve RTE örneklerinde görebiliyoruz. ABD'de egemen sınıflar neredeyse tümüyle Trump'a karşıydı. Ama o Trump, tüm rezilliklerine karşın az daha yeniden seçilecekti. Seçilseydi eğer, ABD egemen sınıfının Trump'a katlanması gerekecekti, o kadar. Belki onu sınırlayacak ve törpüleyeceklerdi ama "sandık meşruluğuna, seçmenlerin tercihine" hâlel getirmeyeceklerdi. Bu noktada bir kez daha ekonomi-siyaset, ekonomi-devlet ilişkisini tek yönlü bir ilişki olarak ele almamak gerektiğini görüyoruz.

Az Gelişmiş Ülke Dinamikleri

Bugün Türkiye'de burjuvazinin Erdoğan'dan hoşnut olmadığı çok açık. Erdoğan karşısında kendilerini çok zayıf hissettikleri de belli. Karşı fikir belirtmekten dahi acizler.

İşin ucunda kamu ihalelerini alamamak, ağır vergi cezaları ve kamu bankalarından çok ucuza alınan kredilerden mahrum kalmak gibi bedeller var. Bu bedellerden kaçınmanın karşılığı Erdoğan rejiminin burjuva kurumsallığı tahrip etmesini izlemek oluyor. Bir kişinin bunca gücü elinde toplayabilmesini nasıl açıklayabiliriz?

Eşitsiz ve bileşik gelişim yasası işler ve birbirleriyle bağlantılı aşağıdaki üç sonuç ortaya çıkar:

- Az gelişmiş ülkelerde burjuvazinin zayıflığı, toplumsal ağırlığının olmayışı ve sonuç olarak siyaseti dizayn etmedeki yetersizliği.
- Az gelişmiş ülkelerde burjuvazinin devlet aygıtı tarafından büyütülmesi. Bu bağımlı gelişimin neticesi olarak burjuvazi karşısında devlet aygıtının gücü.
- Burjuvazinin devlet ve siyaset katındaki zayıflığı karşısında çoğu durumda uluslararası ortaklarına bel bağlaması.

Bu üç durum aşağıdaki sonuçları doğuruyor:

- Az gelişmiş kapitalist ülkelerde devlet aygıtının belirleyiciliği büyüktür. Ama bu, devlet aygıtının sınıflar üstü bir bağımsızlığı olduğu anlamına gelmez. Devlet aygıtı kapitalist işleyişin bekçisi, düzenleyicisi ve kapitalistlere kaynak dağıtımının gerçekleştiricisidir.
- Devlet aygıtının kontrolü için egemen sınıfın farklı fraksiyonları arasında büyük çatışmalar çıkmaktadır.
- Olağan burjuva yönetimlerde seçilmiş burjuva partilerin devlet aygıtına hükmetmesi beklenirken az gelişmiş ülkelerde bu, hiç de kolay olmamakta istikrarını ve gücünü hızla kaybeden burjuva partiler bu konuma erişememektedir.

- Diğer taraftan az gelişmiş ülkelerdeki seçim işleyişi, karizmatik (demagog) liderlerin seçilmesine çok daha yatkındır. Bu liderler, halk desteğini sürdürüp devlet aygıtının kontrolünü ele geçirebilirse Bonapartist özellikler gösteren ya da göstermeyen diktatörler olarak yükselebilirler. Bu durumda devlet aygıtının gücü diktatörün hizmetine koşulmuş olur.
- Burjuvazi emperyalist merkezlerce desteklenmediği durumlarda inisiyatif alamaz.

Az gelişmiş ülke devletleri emperyalist rekabetin basıncı altında kapitalistleşmeyi hızlandırmak, yerli sermaye gruplarını geliştirmek zorundadır. Serpilen yerli sermaye grupları burjuva devletin kaynak aktarımlarıyla hep hazır konmuş, inisiyatifsiz ve parazit bir nitelik göstermiştir. Öte yandan az gelişmiş ülkelerdeki ekonomik gerilik, burjuva demokrasisinin zayıf ve istikrarsız olmasını garantiler. Burjuva partiler ekonomik krizlerin sonucu olarak halk desteğini yitirmekte, ardından parçalanmakta ve hızlıca ıskartaya çıkmaktadır. Bu koşullarda burjuvazi (ve uluslararası ortakları) kendi klasik partileriyle hükümet etmekten feragat edebilir. Askeri rejimler sadece sol tehlikeyi bertaraf etmek için değil bazı dönemlerde de burjuva siyaseti yeniden düzenlemek için tercih edilir. Bazen de Bonapartist nitelikler gösteren ya da göstermeyen bir diktatör ya da diktatör aday yürütmeyi devralır. Böyle bir diktatörlük başına buyruk olabilir, ama neticede burjuva işleyiş garanti altına alınmıştır.

RTE'nin Bağımsızlık Alanlarını Genişletmesi

AKP'nin iktidara taşınması peşi sıra devam eden ekonomik krizlerin ve 1990'lardaki klasik patron partilerinin (DYP-ANAP) iflasının bir ürünüdür. Büyük burjuvazinin en sınıf bilinçli kesimleri bizzat kendileri siyasete soyunarak bu boşluğu doldurmak istemiş (Boyner - Yeni Demokrasi Hareketi) ama kurulmalarından bir yıl sonra girdikleri 1995 genel seçimlerinde %0.48 oy alabilmişlerdir. Harcanan

büyük paralara ve yoğun medya desteğine rağmen yaşanan bu fiyasko, siyaset ve kapitalistler arasındaki ilişkiye dair fikir veren örnek bir durum oldu. Neticede büyük sermaye ve uluslararası güçler (AB-ABD) ilerleyen yıllarda Tayyip Erdoğan'a yatırım yaptılar. Yani büyük burjuva programın uygulayıcısını küçük burjuva radikalizminin (Milli Görüş) içerisinden devşirdiler. Gelgelelim siyasal İslam etkisi RTE üzerinden hiçbir zaman geçmeyecekti. Egemen sınıf içerisindeki çatışmalarda farklı taraflardan aldığı desteklerle, kurduğu ittifaklarla, çatlaklardan ilerleyerek yükselen, giderek bağımsızlık alanlarını genişleten RTE, bu başarısını azalmayan seçmen desteğine borçluydu. Siyasal İslamdan devşirilen RTE kapitalistlerin adamı olarak yükseldi, ama seçimleri kazandıkça yarı özerk bir sağ popülist lider hüviyetine büründü.

RTE'nin bugün egemenler katında pek az bir desteği var. Bu bir yere kadar sürdürülebilir bir durumdur. Burjuvazi, seçimli demokrasilerin sürmesi adına merkezkaç unsurların oy sandıklarından yükselmesini ve bir takım anlaşmazlıkları sineye çekmeyi göze almak durumundadır. Buradaki esas kırmızı çizgi elbette ki devrimci sol tehlikedir. Bunun dışında Tsipras'tan RTE'ye dek bir dizi burjuva politikacının iktidarı almasında ve kendine has bir politika izlemesinde aşılmayacak bir problem görülmez. RTE bugün yerel ve uluslararası sermayenin desteğini büyük ölçüde kaybetse de bu esnek sınırlar dahilinde hareket etmektedir. Bugün RTE'nin kalan desteği esas olarak sağ popülist lidere seçmenleri-hayranlarının verdiği destekle sınırlıdır. Ne var ki ekonomik kriz ve ayyuka çıkan yolsuzluklar ve kötü yönetim yüzünden liderle bağlar zayıflıyor ve Erdoğan ayağının altındaki zeminin sarsıldığını hissediyor. Seçmen desteğinin daha da gerilemesi RTE'yi tümden dayanaksız hale getirecektir. Bu da burjuva normalleşme peşindeki egemen sınıfın arzuladığı ve beklediği bir durumdur.

Türkiye’de Rejim Değişikliği

Eğer bir rejim değişikliğinden bahsedeceksek Türkiye’nin önünde otoriter tek adam rejimleri olarak Rusya, Azerbaycan, Türkmenistan, İran vb örnekler mevcut. Bu rejimler, zengin doğal kaynaklardan gelen büyük çaplı hazır paraya yaslanıyor. Her biri enerji devi olan bu ülkelerdeki burjuvalar-oligarklar da esas olarak bu zenginliğin bölüşülmesi üzerinden yükseliyorlar. Tepedeki despotlar bu paylaşımı oligarklar, mafya, bürokrasi ve kendileri arasında gerçekleştiriyor. Rusya ve İran’ın Batılı emperyalistlerden “bağımsız” bir çizgi izleyebilmesi ve hayatta kalabilmesi, bu büyük miktarlardaki hazır para sayesinde mümkün oluyor.

Türkiye’deki kapitalist ekonomi ise böyle bir enerji zenginliğine dayanmıyor, tersine Türkiye büyük çaplı enerji ithalatçısı konumunda. Türkiye’deki sistem, küresel kapitalizmle içiçe geçtiğinden dış dünyayla ekonomik-siyasal alışveriş ilişkileri üzerine kurulu. Türkiye’deki burjuvazi, burjuva devlet tarafından, uluslararası ortaklıklara yönlendirilmiş ve bu ilişkilerden doğru yükselmiştir. Sermaye birikim oranı ve tasarrufları az olan, dışarıdan kaynak girişi olmadan nefes alamayacak bir ülke Türkiye. Kısacası Türkiye’nin Batı’dan koparak açık bir diktatörlüğe dönüşmesinin iktisadi temelleri mevcut değildir. Bu yüzden RTE Trump’ın yeniden seçildiği ve Batı bloğundaki olağanüstülüğün sürdüğü senaryonun tutmasını çok istedi. Bu plan tutmayınca Biden’ın gözüne girebilmek için aylardır çaba sarf ediyor. Afganistan’da üstlenmeye çalıştığı rol adeta NATO’ya ikinci kez girmek için yapılan ikinci bir Kore Savaşı deneyimine benziyor. Rusya’nın turizm kartıyla cezalandırdığı AKP’nin Ukrayna’daki savaşkan girişkenliği de ABD’nin gözüne girebilmek için yapılmıştı. AKP’nin Libya, Akdeniz, Mısır, Suud ve İsrail politikalarındaki dönüşler de hep bu yüzdendi.

RTE’nin kendisi de seçimleri kazanan meşru lider olarak kalmayı tercih eder. Ama ya seçimleri kazanamayacağını

anlarsa? Rusya'daki gibi burjuva muhalefet partilerini de bitirip (ya da kuşa çevirip) seçimleri formaliteye dönüştürebilir mi?

Önümüzdeki süreçte RTE için işlerin çok zorlaşacağına şüphe yok. En başta bahsettiğimiz gibi Türkiye'de rejim değişikliğinin iktisadi temelleri bulunmuyor. Ne kadar güçlü görünürse görünsün siyasal kariyeri faşist ortağı Bahçeli'nin iki dudağı arasında. S.Soylu meselesinde görüldüğü gibi manevra alanı Bahçeli tarafından daraltıldı. Daha da ağırlaşması beklenen ekonomik kriz seçmen desteğini günden güne eritiyor. Bu da kırılma noktaları arttırıyor. Bir yandan da başta ABD olmak üzere uluslararası merkezler RTE'ye net sınırlar çiziyorlar. Alt-emperyalist heveslerin tatmin edileceği fazla bir alan da kalmadı. Sadece ABD değil, Rusya da kırmızı çizgilerini bir duvar gibi AKP'nin yüzüne çarpıyor.

Bu şartlar altında, eğer RTE burjuva partilerin muhalefet bloğunu bölemezse %50'lik başkanlık oy sınırını geçmesi giderek umutsuz bir vakaya dönüşecektir. Önünde fazla seçenek yok. Siyaseten tasfiye olacağı bir seçim mağlubiyetini kabullenmek ya da seçim darbesi yapmak gibi çok keskin seçeneklere zorlanmak yerine daha yumuşak ara formülleri düşünmesi olası görünüyor.

RTE'ye Direnç Burjuva Normalleşmenin Ötesine Yönlenmelidir

Yönetici sınıflar katında RTE'nin büyük bir ağırlığı ve baskısı olduğundan bu kesimin AKP'ye karşı olan hoşnutsuzluğu çok nadiren ve çok yumuşak bir dille söze gelebiliyor. Ne sermaye grupları ne de bürokratik elitler, AKP'ye karşı fren vazifesi görebildiler. Bu kesimler kendi çıkarlarını korumaya odaklanmış durumda ve ancak RTE'nin güçten düştüğünün ayyuka çıkmasının ardından seslerini yükseltebileceklerdir. AKP'ye esas büyük fren toplumsal muhalefet olmuştur. Ödenen bedellere ve türlü türlü risklere rağmen toplumsal muhalefet susmamıştır. Bu toplumsal muhalefete şu anda ne

yazık ki işçi sınıfı damgasını vurmuyor, ama azımsanmayacak ölçüde yerel işçi direnişleri ara vermeden mücadele ediyorlar. Üstelik metropollerdeki örgütsüz emekçi yığınlar da artık yavaş yavaş ama emin adımlarla AKP'den kopuyor. Türkiye'de toplumsal direnişin çok güçlü sosyolojik tabanları mevcut. Sosyalistler, kadınlar, Kürtler, Aleviler, laik bir yaşam beklentisinde olanların AKP diktatörlüğüyle uzlaşması mümkün değil. AKP'nin geleneksel sağ tabanı bile zayıflıyor. Toplumun ne kadar canlı damarı varsa, başta gençlik olmak üzere, kararlı şekilde AKP karşıtıdır. Muhafazakar ailelerde yetişmiş gençlerin önemli bir kısmı da AKP'den kopuyor. AKP esas olarak toplumsal muhalefetin bu sosyolojik tabanını zayıflatamadığı için hala direnç görüyor ve hala kırılğan durumda.

Bolşevizmle Stalinizm Arasında: Nazım Hikmet'in Çelişkili Mirası

Derya Koca

Nazım Hikmet, kuşaklar boyu ilham veren bir komünist şair olarak, hak ettiğinden çok daha az tartışılıyor.

Şairliğine, ustalığına, on parmağında on marifet sanatçı ruhuna ve en önemlisi de hiç bitmeyen büyük umuduna şapka çıkarmayacak yoktur. Uzun yıllar kendi dilinde yasak olan Nazım, tek başına bu topraklarda ismiyle bir semboldür. Muktedirlerin ve düşmanlarının gözünde komünistliği, şairliğinin ötesine geçmiş; ustalıklı şairliği de komünistliğinin tutkusu ile büyümüş ve serpilmiştir. İçindeki cevheri parlatan ve ona şekil veren devrimci tutkusu ile sarsılmaz umudu; onlarca yılını geçirdiği dört duvar arasında onu büyüttükçe büyütür. Faşizmin devrimci önder Gramsci'yi yargılayan savcısı "yirmi yıl bu beynin işlemlerini durdurmalıyız" demişti. Nazım'la aynı kaderi paylaşan pek çok komünist ve aydınının susturulmaya çalışıldığı dönemde cezaevleri, aksine bir aydınlar okuluna dönüşmüştü. Şair, ressam, dokumacı, senarist, çevirmen, öykücü Nazım Hikmet, az bulunan çok yönlü yetenekleri ve derinlikli karakteri ile etrafını aydınlatarak, üreterek; yeni sanatçılar yetiştirmek için, garibanların elinden tutmak için, beynini ve yüreğini on yıllarca işletmişti.

Nazım Hikmet'in bir komünist olarak tanınması ve nam salması Türkiye egemenlerinin yoksullardan, sınıf mücadelesinden ve onun ifadesi olabilecek her şeyden ölesiye korkması sayesinde bir hayli hızlı gerçekleşmiştir. Nazım, bir şair ve yazar olarak çok genç yaşta yetenekleri ile göze çarpmaktaydı. Savaş karşıtı cesur hamleler, anti faşist tavır, yoksulların sesi olma inadı ile tutarlı bu genç komünist şair, devletin ağır baskıları neticesinde gittikçe daha büyük bir sembole dönüştü. Nazım, baskılar karşısında üretken ve direngen, her şeyden önemlisi de devrimci kalmayı başararak daha da büyüdü. Nazım Hikmet'in en bilinen yönleri de bunlardır zaten.

Nazım Hikmet'in en az bilinen yönü ise düşünceleridir. Komünist ama nasıl bir komünist? Nazım Hikmet, devrimler çağının bir evladydı. Ekim devrimi yükselmiş, insanlığın göğünü yeniden fethetmişti. İşçi sınıfı iktidarı alınmış;

devrimler dünyada en sahici olasılık haline gelmişti. Anadolu'nun işgaline karşı yollara düşen genç idealist Nazım, Anadolu'nun başı çıplak yalın ayak geri kalmışlığı ile yüzleşirken savaşın bir avuç bürokratu ve avantacıyı nasıl zenginleştirdiğini bizzat görerek “başka bir yol olmalı” demişti. Ezilen ulusların ve yoksulların iktidarı olan Sovyet ülkesi çabucak gönlünü kazanmıştı Nazım'ın. Ve işte o yollarda Nazım, komünist Nazım oldu. “Beni geldiğim yere Anadolu getirdi” diyen Nazım'ın öyküsünün bundan sonrası pek de tartışılmıyor. Oysa Nazım'ın eserlerini kavramak; kendi sınırlılıklarını ve çelişkilerini görmek için TKP'li komünist olan Nazım iyi bilinmeli. Nazım'ın bir komünist olarak duruşunun anlaşılabilmesi, aslında pek çok eserini çelişkili, önemlice bir kısmını da anlamsız kılar: İvan İvanoviç *Var mıydı Yok muydu?*, *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?*, *Memleketimden İnsan Manzaraları* (Manzara) ve *Manzaralar*'ın bir parçası olan *Kuvayı Milliye Destanı* (Destan) gibi eserler ancak Nazım'ın tartışmalarının bağlamı bilindiği takdirde bir anlam kazanır.

Türkiye solunun tarihsel gelişimine dair tartışmaların kısır ve niteliksiz olması, Nazım'ın da tartışılmasının önünde bir engele dönüştü. Stalinizmin tartışılmaması ve en temel tarihsel gerçeklerin bile üzerinden atlanması, TKP'yi ve dolayısıyla da Nazım'ı anlamayı imkansız hale getirdi.

Nazım, komünizm davasının bir neferi olarak yazdı. Sanatının felsefesini, dilini, konusunu mücadelenin ihtiyaçları etrafında şekillendirdi. Nazım'ın bir şair olarak gelişiminde bile siyasi tartışmaların izleri vardır.

Mavi Gözlü Komünizm Heyulası

Kemalistinden komünistine, muhalifinden muktedirine herkesin hakkını teslim etmek zorunda kaldığı bu büyük şaire egemenlerin gözünden bakıldığında asla pes etmeyen bir inançlı komünist görür; onu uzun yıllar cezaevinde tutan, kuşakları etkileyeceğinden ölesiye korkan devlet aklına,

komünizmin hayaletinin bizzat kendisi suretinde görüldüğünü anlayabilirsiniz. Öyle ki; döneminde komünistlerin ciddi bir gücü olmamasına ve her anlamıyla yasaklanmış olmasına rağmen Nazım Hikmet devletin bu korkusunun da yardımı ile Türkiye’de sosyalizm fikri ile neredeyse özdeşleşen bir şahsiyete dönüştü. Nazım Hikmet’in üst üste davalarla mahkum edilerek komünizm düşüncesi ile özdeşleştirilmiş olması bir bakıma da devletin başarısıydı. Gazeteci Ahmet Emin Yalman, o dönemlerde iktidarı bu haksız mahkumiyet konusunda uyarmaktaydı, çünkü bu tutsaklık devletin istediğinin aksi yönünde sonuçlar doğurarak Nazım’ı daha da büyümekte ve komünizmin itibarını artırmaktaydı. Kemal Sülker de benzeri şekilde bu davalar sayesinde Nazım’ın tek başına komünizmin adresi haline geldiğini ifade etmekteydi. Gerçekten de Nazım Hikmet, anti komünist düşmanlığın zulmünden büyük bir pay almış olsa da hem cezaevi yıllarındaki üretkenliği sayesinde, hem de özel karakteri ile okula çevirdiği hapishanede yetiştirdiği isimlerle sosyalizm tarihine damgasını vurdu.

Bu özel insan, ‘68 hareketinin yükselişinden önce yaşamını yitirdi; geriye uzun yıllar ülkesinde yayınlanmamış eserleri kaldı. Nazım’a gün yüzü göstermeme politikası ile yayınlanmayan eserleri, kendisinden sonraki kuşaklara doğrudan hitap etme imkanını elinden almıştı. El altından yayılan kopyalar ve ses kayıtları ile Nazım’ın eserleri elbette biliniyordu, devletin baskısı bunu durduramazdı. ‘68 devrimci hareketinin yükselmesi ile Nazım Hikmet’in gün ışığına çıkarılması ve yayınlanmayan eserlerinin yayınlanması için de uygun bir zemin yakalanmış oluyordu. İşte asıl mesele burada başlıyor: Nazım Hikmetin eserlerinin yayınlanma sıralaması ve yayınlarda kullanılan seçkiler, dönemin ideolojik anlamda hakim düşüncesi olan Milli Demokratik Devrim düşüncesinin taşıyıcısı olan YÖN dergisi tarafından yapılıyordu. İlk yayınlardan sonra Nazım’a karşı devletin

yeni reflekslerinin ne olduğu da ölçülmüş oluyor, böylece eserlerinin geri kalanının yayınlanması konusunda da cesaret geliyordu.

Nazım Hikmet bir büyük usta olarak da bir komünist olarak da aslında çok az biliniyor; o dönemin kendi siyasi atmosferinin tartışmaları içinde değil, yayımlandığı dönemin siyasi ihtiyaçları etrafında ele alınıyordu. YÖN dergisi Nazım Hikmet'i ilk kez Kuvayı Milliye Destanı ile okurlara sundu. Derginin Milli Demokratik Devrim (MDD) politikasına büyük uygunluk gösteren Destan, Nazım'ın tanınmasının içeriğini de belirlemiş oldu. Bu tanışma Nazım'ın tek yönlü anlaşılmasını sağladı ve Nazım'ın TKP politikasına muhalefet eden ve kimi noktalarda sınırlı da olsa farklılaşan yaşamını gölgede bıraktı. Öte yandan, yıllar içinde yayınlanmaya devam ettikçe de Nazım'ın farklı yönleri tartışılmadı: SSCB eleştirisi, Stalin eleştirisi, bürokrasi yergileri yokmuş gibi davranıldı ve böylece Nazım sadece ihtiyaç duyulduğu kadarıyla başvurulan bir kaynağa dönüştü. Oysa Nazım gibi ilham veren bir ustanın SSCB eleştirileri ciddi soru işaretleri doğurabilir ve başka kanallar açabilirdi. Bu da Türkiye sosyalist solunun kendi dayandığı ideolojik temellere yönelik sorgulamanın önünü açardı. Onlarca yıldır bu görevden kaçanlar, Nazım'ın da önemli bir yönünü gölgede bıraktılar. Nazım Hikmet, TKP'li bir şairdi ancak gördüklerini de söylemekten çekinmedi: harekete geçemediği ve uyum sağladığı doğrudur ancak Ekim devriminin mirasını birinci elden deneyimleyen Nazım, her şeyi görmekte ve bilmekteydi. Dolayısıyla Nazım eski Bolşevik mayasının getirdikleri ile TKP'nin Stalinizasyon sürecinin getirdikleri arasında sıkıştı. Enternasyonalizm ile milliyetçi/yurtsever tınılar; komünist devrim tutkusu ile Kemalizme ilerencilik atfedip CHP'ye yedeklenen 1932 desantralizasyon kararları arasında yürek sıkıntısı yaşasa da eli kolu bağlıydı: uyum sağlayarak devrime katkı sunduğunu düşündüğü yoldan ilerledi. Uzun cezaevi yılları zaten başka bir yola da mücadele etmiyordu. Tüm bu çelişkiler içinde Nazım en kaba haliyle bir vatansever, bir

milliyetçi ama aynı zamanda da komünist olarak nam saldı. Bu ideolojik bileşim aslında 60'lardan itibaren solun ideolojik pozisyonuydu ve Nazım Hikmet'in yüzeysel okunuşu bu imajı pekiştirdi. Oysa bu çelişki Nazım'ın değil, TKP'nin çelişkisiydi. Bir komünist olarak Nazım Hikmet'in şiirini şekillendiren TKP politikasının derinlikli bir eleştirisinin varması gereken yer Stalinizm eleştirisine varacağından, bu görev bugüne kadar sümenaltı edildi. Geçmişin bakiyesi ortaya konmadığı ölçüde de Nazım'ın anlaşılması ve doğru anlatılması mümkün olmadı.

Nazım, Türkiye'de olduğu yıllar boyunca bir parti şairi olarak kaldı. Tüm şiirleri, TKP politikasının ifadesiydi. Bu örgütçü şairin hiçbir şiiri tesadüfi seçilmiş konulardan oluşmadığı gibi eserlerindeki hiçbir politik pozisyon da bağımsız tavır değildi. Bu partili şair olma özelliği nedeniyle Nazım'ın şiirleri üzerinden TKP tarihi ve elbette TKP üzerinden de Moskova'nın politikasını okumak gerekir. Milliyetçilik, Kemalizm, komünizm; ömrünün son yıllarında bürokrasi karşıtlığı ve hayal kırıklığı; geçmişin sanat birikimini reddeden fütürist Nazım'dan geleneksel halk edebiyatının hatta divan edebiyatının sosyalist uyarlamasına uzanan Nazım... Nazım hangisi? Nazım Hikmet'in hangi sanat anlayışını savunduğunu anlamak için Nazım'a bütünlüklü bir biçimde bakmak, yaşadığı çelişkileri ve gelişimi tarihsel bağlam içinde görmek zorundayız. Nazım Hikmet'i "Romantik Komünist"¹ ya da "Tutsak Bolşevik"² olarak adlandıran yaklaşımlar Nazım'ı ya gerçekleri görmeyen bir idealist ya da her şeyi bilen ve Türkiye'nin ilk devrimci Marksisti olarak adlandırıyor. İkinci adlandırmanın arkasında neredeyse kendiliğinden/bilinçsiz bir Troçkist iması yer

¹ Saime Göksu ve Edward Timms. *Romantik Komünist*. İstanbul: Doğan Kitap, 2007.

² Sungur Savran, "Tutsak Bolşevik: Nâzım Hikmet ve Stalinizm", *Devrimci Marksizm*, sayı 20., İlkbahar 2014.

alıyor. Oysa Nazım Hikmet ne Troçkisti ne de gözleri bağlı bir romantik: Nazım, bu iki idealleştirme arasında kendi çelişkileri ile var olan bir noktada duruyor.

Milli Davadan Komünizm Davasına

Nazım Hikmet, olağanüstülükler içine doğan ve “kahramanlıklar çağı” olarak adlandırabileceğimiz dönemin kuşağındandı. O kuşak ki kapitalist dünya karşısında bir hükmü kalmayan Osmanlı'nın yıkılışını yaşadı. Nazım'ın Osmanlı bürokrasisine dayanan ailesi, onu modernleşmeyi erken yaşayan az sayıda şanslı insandan biri yapıyordu. Paşa torunu Nazım; tasavvufla, resimle, şiirle, yabancı dille, askeri okul eğitim ile şekillenen yaşamında Osmanlı bürokrasisinin müstakbel bir adayı pekala olabilirdi ancak yaşam onu, döneminin aydın radikalizmi ile tanıştırdı.

Osmanlı'nın Asyatik gelişim çizgisi, burjuvazinin Batı tipi bir sınıf olarak gelişiminin önünde engel teşkil etmiş; Osmanlı'nın tepeden gerçekleştirdiği kaçınılmaz kapitalistleşme hikayesinde aydınlar ve bürokrasinin özgül ağırlığı fazla olmuştur. Modernleşme ve mücadelede İttihatçı devrimciliğin ilhamı ile büyüyen Nazım Hikmet'in kuşağı tıpkı Rus devrimcilerinin devraldığı gibi bir aydın radikalizmine dayanıyordu. Tevfik Fikret ve Namık Kemal gibi istibdada karşı ses yükselten direngen figürler, bu ilhamı devrimci idealizmle buluşturuyordu.

İstanbul'un işgal edildiği günlerde içi içine sığmayan Nazım ve genç şair arkadaşları 1920'de Anadolu'ya geçerler³. Nazım'ın gençlik yıllarındaki politik değişimin tamamına

³ Nazım ve Valâ Nurettin, Yusuf Ziya (Ortaç) ve Faruk Nafiz (Çamlıbel) ile yolculuğa çıkmış ancak iki isim, yeni Ankara rejimince sakıncalı görülerek Anadolu'ya sokulmamıştı. Nazım ve Vala'nın referansları ise Adıvarlardı. Milli şairler olarak tanıtılmış, yol masrafları da bizzat Halide Edip tarafından karşılanmıştır.

onunla aynı kaderi paylaşarak tanıklık eden Vala Nurettin'in *Bu Dünyadan Nazım Geçti* kitabı bu dönemlerin ruhunu ve dinamizmini anlamak için eşsiz bir kaynaktır.⁴

Dünya Savaşı denilen emperyalist ateşin ortasında işgale karşı savaşıyan ateşli genç şairlerin milliyetçilikle sınanmaması mümkün değildi:

*“İstanbul denizinin içinde, dibinde, kefalardan, uskumrudan, torikten çok denizaltının kaynaması da umurumda değil. Anadolu'ya gidiyorum, Mustafa Kemal Paşaya.”*⁵

İşgal karşıtı harekete katılmak, kelle koltukta görev neyse onu yapmak arzusu ile yanıp tutuşan Nazım ve Vala, Bursa'ya öğretmen olarak verildi. Nazım, Anadolu'yu ilk kez görüyor, İstanbul'un dışında ilk kez toplumsal gerçeklerle böylesine karşı karşıya kalıyordu. Anadolu'nun aç, çıplak, çaresiz yoksullarının savaş ortasındaki hali Nazım'ın yaşamında büyük kırılmalara neden olacaktı:

*“Öküzlerin, eşeklerin bu kadar ufak tefek, bu kadar sıska olabileceklerini yol boylarında keşfettim. Çocukların karınları şiş. Bütün yol boyunca, ayakları çıplak olmayan bir tek köylü kadın görmedim.”*⁶

Mustafa Kemal'e içten içe hayranlık duyuyor ama işgal karşıtı hareketin halktan ne derece kopuk olduğunu görerek de rahatsızlık duyuyordu. Mustafa Kemal'i ilk kez dinlediği Ankara'da balkondan konuşup halka karışmadan gitmesi Nazım'ın hiç de hoşuna gitmemişti. Nazım'ın hayatının sonlarında, 1962 yılında yazdığı otobiyografik eseri *Yaşamak*

⁴ a.g.e. sf.44

⁵ Nazım Hikmet, *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim*, Adam Yayınları, 1992

⁶ a.g.e. sf.51

Güzel Şey Be Kardeşim, bu kafa karışıklıklarını, kırılma ve değişimleri özetleyen ve Vala Nurettin'in anlatımları ile de örtüşen şekilde bu yıllara ışık tutuyor.

Nazım, siyasetçi ve bürokrat yakınlarının; şair, gazeteci, siyasetçi, yazar çevresinden müteşekkil çevresinin “milli dava”da ne kadar az şey feda edip karşılığında ne büyük kazançlar elde ettiğini görüyor, yaşıyordu. Milli mücadelede sınıflar saflaşıyordu:

“Kastamonu’da İstiklal Mahkemesi bir adamı gözümün önünde on beş yıla mahkum etti, kasabalı, yarı köylü. Rakı çekmiş imbikten. Anadolu’da içki yasağı var. Ankara’ya gittiğinin ertesi akşamı benim teyze oğlu bir ziyafet verdi mebus arkadaşlarına. Sofraya rakı şişeleri gelince sordum

(mahsustan, inadına değil, öyle ağızdan çıkıverdi) :

- Rakı yasak değil mi? Birini Kastamonu’da on beş yıla mahkum ettiler rakı çekmiş diye.

Teyzeoğlum güldü :

- O yasak bize göre değil.

- Peki ama kanun?

- Kanunu herkese tatbik edersek, yandı ortalık.”⁷

Ankara’da Mustafa Kemal’le buluşturulduğunda heyecan ve hayranlık bir aradaydı. Milli şiirler yazmasını, milli şuurla hareket etmesini salık vermişti Paşa. Ancak Anadolu’da geçirdiği günler, Nazım’a milli davadan başka bir davanın yeryüzüne hükmettiğini de göstermeye başlamıştı. Ve bu yeni

⁷ Saime Gökse ve Edward Timms. *Romantik Komünist. İstanbul: Doğan Kitap, 2007.*

yönetici egemenlerin Ankara'sı, hiç de halkıyla aynı dünyayı paylaşmıyordu. Nazım'ın heyecanı yerini soru işaretlerine bırakıyordu:

*Issızdı caddeler:
Belki erken
Belki geç
belki ölü bir saat,
belki duvarların arkasına çekilmiş hayat.
Yığın yığın
kat kat
mermer
beton
ve asfalt.
Ve heykel
ve heykel
ve heykel,
insan yok fakat.*

Nazım'ı heykeller değil, gariban halk için yapılması gerekenler heyecanlandırıyordu. İnebolu'ya geçerken kendilerine sıkı sıkı "Mustafa Kemal'in izinden ayrılmayın, Anadolu'da türlü cereyanlarla karşılaşacaksınız, hiçbirine kanmayın" telkinlerinde bulunan tarih hocasının haklılığı çok kısa sürede ortaya çıkmış görünüyordu. Anadolu'da eski düzenin yıkıldığı ve yenisinin doğum sancıları çektiği bir ülkede her olasılık masada idi. Fakir Anadolu'ya Ekim Devrimi'nin rüzgârı çoktan ulaşmıştı. Dünyanın her yerinden Rusya'ya akın akın devrimciler koşuyordu. Ezilen halklar, emperyalizme karşı savaşanlar, sömürülen işçiler Rusya'da bambaşka bir yaşamın kurulduğunu duyuyor, görüyordu. Söz gelimi birinci Mecliste, Tokat Mebusu Nazım Bey'in (Resmor) başını çektiği Halk Zümresi, yüzünü Rus emperyalizmi altında ezilen Türki memleketlerin özgürleşme ve eşitlik özelemlerine cevap veren sosyalizme dönüyordu. Çerkez Ethem'in Kuvayi Seyyare'si de bu ilhamla doluydu. Yani kurulacak yeni ülke; Batı denilen şeyi (yani emperyalizmi) kapitalistlerin ve para babalarının yolundan giderek mi yenecekti yoksa işgali yenip

yoksul köylünün, işçinin hakça yaşayacağı bir yeni düzen mi kuracaktı? Asıl soru buydu. Nazım'ın bir gözü ve bir kulağı Rusya'daydı:

“Bolşeviklerin zengine düşman, fakire dost olduklarını biliyordum. İstanbul gazeteleri, Bolşeviklerin, Rus asilzadelerine, generallerine, tüccarlarına ettikleri akla hayale gelmez işkencelerin hikayeleriyle doluydu. Bolşevik kılıcı artıkları İstanbul'a sığınırlandı. Hiç de öyle işkence görmüş bir halleri yoktu. Kadınları en aşağıdan düşes, erkekleri prensti. Bar, kumarhane işletiyor, sarışın, pembe, tombul karılarını satıyor, tombala oynatıyorlardı. İtilaf kuvvetlerinin Bolşeviklere düşman olduklarını da biliyordum. Lenin'in adını duymuş, fotoğraflarını görmüştüm gazetelerde, bir tanesini karakalem büyümüştüm de, sevdiğimden filan değil, sınırsız alnına, çok akıllı çekik gözlerine ve hatta çenesindeki bir tutam sakala şaşırıp kaldığımdan.”⁸

Büyük Ekim Devrimi, sadece Nazım ve Vala'yı çekimine almamıştı. 100. ölüm yılını andığımız büyük devrimci Mustafa Suphi bu yoldan geçmişti. Suphi, genç ve parlak bir Türk devrimcisi olarak, sürgünde olduğu Rusya'dan 1920'de işgal karşıtı direnişe katılmak ve direniş içinde örgütlenen yoksul halkın geleceğinin nüvesini de çıkarmak için yola çıktığında parolası “Amele ve Rençber Şuraları Cumhuriyeti” idi. Kemalizm eliyle katledildiği günlerde Nazım, mücadeleye yeni giriyordu. Anadolu'ya maya çalınmıştı bir kere.

Hedefini “milli bir müteşebbis sınıf yaratmak” olarak ortaya koyan Kemalizm, en başından itibaren Batılı bir kapitalist ülke kurmak konusunda net bir program ortaya koymuştu ancak şunun da farkındaydı: Bolşevizmin devrimci rüzgarı bütün gariban halkların topraklarına tohumlar serpiyordu. Bu tohumlar toprağa düşmeden yok edilmeliydi. Mustafa

⁸ a.g.e. sf. 55-56.

Suphiler, 1920’de planlı şekilde katledildiğinde yeni rejim, bilinçli bir hamle ile sosyalizm fikrinin geniş yankı bulacağı Anadolu’da mutlak galip olmaya çalışıyordu: Yeni kurulacak olan memleket işçilerin değil, burjuvaların memleketi olacaktı.

Devrimci kalkışmalardan çıkan Avrupalı sürgün İttihatçılar sert sınıf mücadelelerini bizzat yaşamış, görmüştü. Hatta bunlardan bazıları Almanya’da Rosa Luksemburg ve Karl Liebknecht’in devrimci kalkışması olan Spartakist ayaklanmasına katılmıştı. Ayaklanmanın bastırılmasının ardından Anadolu’daki işgale karşı mücadele etme isteği ile geri dönen Spartakist Sadık Ahi⁹, daha İnebolu’ya adımını atar atmaz Nazım’a ve Vala’ya komünizmin, Marksizmin, devrimci bilincin ilk aşılarını zerk etmişti. Anadolu’da, işgal karşıtı hareketin ortamı bu karşılaşmayla birlikte bir kırılmaya dönüşecekti. Berlin’de mitralyözle çatışmalara giren “pos bıyıklı, kırmızı atkılı ‘Spartaküs Sadık Ahi’”¹⁰ zaten arayış içinde olan iki genç idealistin aklında fırtınalar koparmıştı. Vala’nın **“inançlarımızda büyük depremler oluyordu”** dediği bu dönemde Nazım iyiden iyiye devrimciliğin ateşine artık kapılmıştı.

İnebolu’da gemiden iner inmez Spartakistlerle karşılaşan genç devrimciler için ikinci büyük deprem Bolu’da gerçekleşti. Ağır Ceza Reisi Ziya Hilmi, Rus devriminin açtığı ufukları anlatıyordu. Nazım, duvara çizdiği dünya haritası üzerinde hayaller kurarak çoktan enternasyonalist hayallere dalmış ve davasının “milliliğini” bir kenara bırakmıştı. Emperyalizmin dünya üzerinde yenilmesi ve gariban milyonların bir araya gelerek tüm esaret zincirlerini kırmasından daha çok heyecan veren, daha sahici bir şey olamazdı. Ayakları çıplak, geri bırakılmış fakir Anadolu’nun, bürokrat kesimin önderliğinde kurtulacağına olan inançları sarsılmıştı bir kere. Nazım ve

⁹ *Spartakist Sadık Ali, 1944-49 yılları arasında CHP milletvekili olan Mehmet Sadık Eti’dir.*

¹⁰ *Va-Nu, sf. 58*

Vala'nın uğrunda ölmeye geldikleri Milli Mücadele ruhu, yerini henüz savaş kazanılmadan ve bitmeden Rusya'ya gitme fikrine bırakmıştı. Artık hedef Batum üzerinden devrimin yurduydular. 1921'de Nazım, 19 yaşında Bolşevik olmuştu.

“Ne kitaplardan, ne ağız propagandasıyla, ne de sosyal durumum yüzünden geldim geldiğim yere... Beni geldiğim yere Anadolu getirdi. Kıyısından şöyle bir üstünkörü seyrettiğim Anadolu... Yüreğim getirdi beni geldiğim yere...”

Komünist Nazım

*Değil birkaç
Değil beş on
Otuz milyon
Aç bizim!*

1921-1924 yılları arasında Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde (KUTV) ilk eğitimlerini almıştı Nazım. Dünyanın her yerinden Moskova'ya devrimci fikirleri öğrenmek, yaymak ve devrimi yaşamak için gelenlerle birlikte Nazım, Bolşevizmin ilk devrimci pratiklerini birinci elden yaşıyordu. Enternasyonalizm, işçi iktidarı, anti-emperyalizm, fakir ve geri kalmış halkların burjuvaziye karşı tavizsiz sosyalist programı, Leninizm... Ekim Devrimini Sovyet devrimi yapan her ne varsa Nazım burada öğrenmişti. Aynı zamanda da devrim sonrası sanat dünyasının en canlı, çeşitli ve özgür ifadeleri ile tanışarak tiyatro ve şiir başta olmak üzere kendisini bir sanatçı olarak da geliştireyordu. Rusya'da bulunduğu üç yıl, Meyerhold'un tiyatrosu, Mayakovski'nin haykırın basamaklı şiirleri, avangard sanatçıların deneysel yaratıcılığı Nazım'da kalıcı izler bırakan sanatsal deneyimlerin ve tartışmaların da okuluna dönüşmüştü.

Nazım ve Vala'nın, Rusya'da devrimin kaderinin çizilmekte olduğu tartışmaların orta yerinde olmalarına rağmen meseleyi tam olarak kavrayamadıklarını Vala'nın anılarından anlayabiliyoruz. 1924'te Lenin öldüğünde başında büyük

bir keder ile nöbet tutan Nazım'ın göremediği ve farkına varamadığı tehlike devrimin dışarıdan değil içeriden yenilme riski altında olduğuydu. Devrim dünyaya yayılmamış, bürokrasi yükselişe geçmekte iken Stalin ve Troçki çekişmesi olarak gördükleri tartışmaların aslında devrimin kaderini etkileyen bir ölüm kalım tartışması olduğunu tam anlamıyla kavrayamıyorlardı. Troçki onlar için çok etkileyici bir devrimciydi, Lenin ise büyük bir devrimci lider olarak tartışmasız biçimde devrimin sembolüydü: “Ben ve Nazım, Rusya'ya geldiğimiz günden beri en gözde lider olarak Troçki'yi buluyorduk. Zira epey efsanesi vardı ve yaman konuşmacıydı.”¹¹

Nazım'ın 1924 yılına dair anısında uzun uzun Troçki'yi hem kitlelerin gözündeki büyük komutan olarak imajı hem de kendisini etkileyen çok yönlü bir devrimci olarak tasvir ediyordu:

“Doğrusu çok velûd bir muharrir [üretken] bir yazar. Pravda ve Izvestiya gazetelerinde her gün mutlaka bir iki makalesi vardır. Hem de ne garip makaleler. Bazen dünya siyasetinin uzun ve derin bir tahlilini yapar. Bazen Marksizmin en ağır nazariyelerini kucaklar, bazen de “küfretmeyelim” diye nasihat verir. Edebiyat hakkında üç ciltlik yeni bir eser yazdı. Orduya, sevkülceyşe, tayyareciliğe ait mühim kitapları var... Velhasıl temas etmediği mevzu kalmamış gibi... Geçenlerde gençlere ithaf ettiği bir makalede: ‘İlmin granitten kayasını dışlarınızla kemirmelisiniz!’ diyordu...”¹²

“Odamıza, Troçki'nin aslan vücutlu yaman bakışlı bir resmini çivilemiştik” diye anlatıyor Vala. Devrimin doğal önderi olan

¹¹ a.g.e. sf 297

¹² Komintern Belgelerinde Nâzım Hikmet, der. Erden Akbulut, İstanbul: TÜSTAV, 2002

Lenin ve Troçki'nin adı ile bilinen Ekim Devrimi'nin bu iki genç devrimci üzerinde bu kadar büyük etki bırakması kadar doğal bir şey olamazdı.

Nazım, Rusya'dan Türkiye'ye geri dönerken yine Troçki'yi anmadan geçmeyecekti:

*Senin bir Mayıslarını gördük
Uğultularla duyduk
Kocaman bir çan gibi haykıran Troçki'yi¹³*

Türkiye'ye geri dönüp TKP içinde ağır koşullar altında mücadele etmek üzere Nazım Hikmet, yollara düşecektir. Galata'da gazete satan, İzmir'de demiryolcuları örgütleyen, yoksul emekçilerin mücadelesi için şiirler yazan, gazete çıkaran komünist Nazım, baskılar ve yoksulluğu kaçınılmaz olarak dayatan bu hayata göğüs geren genç bir komünist olarak kavgada yerini alır. 1925'te ilk kez hapisle tanışır. Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde gizli örgüt üyesi olduğu gerekçesiyle gıyabında yargılanarak “onbeş yıl küreğe konulma cezası” verilir. Ülkeden ayrılıp Moskova'ya gider. Oradan, meşhur TKP Viyana Konferansına katılır, gıyabında 3 ay hapis cezası daha alır. Ülkeye Hopa'dan girmeye çalışırken ihbar edilir, bir kez daha cezaevine konur, bu mahkumiyeti de kısa sürer. Kaderi, devrimin kaderi ile birdir artık.

1929 yılında ilk şiir kitabı olan *835 Satır* yayınlanır. Sertellerin “Resimli Ay” dergisinde çalışarak legal burjuva yayınlarda parti adına propaganda yapma görevini başarılı şekilde yerine getirmeye başlar. Basit bir magazin dergisinden politik tartışmaların odağına oturan sol bir yayın yaratma becerisi Sertellerin işbirliği sayesinde Nazım'ın başarısı olur. Burjuva aydınlar ile sert kavgalara girerek, parlak yetenekleri sayesinde “dikkatleri üzerine çekmeyi” başarmıştır.

Bu tarihten sonra yayınladığı *Sesini Kaybeden Şehir*, *1+1=1*, *Jokond ile Si-Ya-U*, *Varan 2*, *Gece Gelen Telgraf* kitaplarının

¹³ *Va-Nu*, sf.308

tamamı dava konusu olur, ancak beraat eder. 1933'te ise "gizli örgüt" kurduğu savıyla Bursa Ağır Ceza Mahkemesi'nde açılan bir davada idamı istenir. Dört yıl ağır hapisle cezalandırılır. 1934'te, Cumhuriyetin 10. yılı nedeniyle çıkarılan aftan faydalanır, serbest kalır. Devlet, kalıcı olarak susturmak üzere devamlı takip ve gözetim altında tuttuğu Nazım'ı uydurma bir askeri isyan davasında yargılar. Askeri öğrencileri isyana teşvik suçlamasıyla açılan "Donanma" davasında toplam 28 yıl 4 ay ağır hapisle cezalandırılır. Nazım'ın uzun cezaevi yılları böylece başlamış olur.

Hitlerin iktidara geldiği 1933 yılını takip eden yıllar, Türkçü faşistlerin iplerini salındığı, pek çok sol aydınının baskı ile susturulmaya çalışıldığı ağır baskı yıllarıydı. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana var olan baskının dozu iyice artıyordu. Nazım bu yıllarda bile anti-faşist propaganda yapmaktan, savaş karşıtı tavır almaktan vazgeçmedi.

TKP İçi Muhalefet ve Tasfiye

Nazım Türkiye'ye döndüğünde TKP'nin bir militanı olarak yerini almıştı. Nazım, Mustafa Suphiler sonrası dönemde partiye katılmıştı: TKP'nin tarihinde Mustafa Suphilerin Bolşevik TKP'si ile sonrasını iki yarı dünya olarak kabul etmek gerekir. Rusya'daki Stalinizasyona paralel olarak tüm komünist partiler SSCB'nin birer uydusu haline getirilmiş; dünya devrimini savunan ilk kuşak devrimcilere artık bürokratik aygıtın dar çıkarlarını savunan tek ülkede sosyalizm salık verilmeye ve güya ilerici burjuvalarla işbirliği yapmak üzere kendilerini feshetmeye varan bir ihanetler zinciri dayatılmıştı. Bu, Bolşevizmin tüm ilkeleri ile taban tabana zıt bir yöne girmekti. U dönüşünü kabul etmeyen komünistler 30'lar boyunca tüm dünyada tasfiye ve cinayetlerle ortadan kaldırılmıştı. Bu çerçevede partiler bürokratik şekilde doğrudan Moskova'dan yönetiliyordu. Nazım Hikmet, TKP'nin Stalinizasyonu ile çelişkiyi parti içi demokrasi sorunu gibi ele almakta; Şefik Hüsnü'nün partiyi bir müdür gibi talimatla yönetmesi ve partiyi işlemez haline getirmesini

bir yönetim sorunu gibi kavramaktaydı ya da elinden başka türden bir muhalefet geliştirme aracı olmadığından, kendisini bu şekilde ifade etmeyi tercih ediyordu.

Mustafa Suphi ve 15 yoldaşının katledilmesi, böyle bir tasfiyeye ihtiyaç duymadan Kemalizm eliyle Bolşevik geleneği boğdurmuştu. Anadolu'daki farklı eğilimlerden sosyalist grupların 1920'de Mustafa Suphi'nin Bolşevik önderliği altında birleşmesiyle oluşan TKP'nin bileşenlerinden olan Şefik Hüsnü, halihazırda zaten burjuvaziye yedeklenmek anlamına gelen aşamalı devrim anlayışından geliyordu. Dolayısıyla Stalinizasyonun sağ ideolojisine uyum sağlamak konusunda herhangi bir zorluk yaşanmamıştı. 1937'ye gelindiğinde iş öyle bir hal alacaktı ki, üçüncü dönem¹⁴ politikaları denen dönemde Kemalizmin ilerici olduğu, Türkiye'de devrimi gerçekleştirecek bir işçi sınıfı olmadığı ve bu nedenle ilerici burjuva gelişime destek olunması gerektiği ileri sürülmüştü. Buna dayanarak alınan desantralizasyon kararı TKP'nin tüm faaliyetlerini

¹⁴ *Ekim Devriminin zaferi ile başlayan ve Alman devriminin yenilgisi ile sonuçlanan birinci dönem devrimci kabarış dönemi olarak tarifleniyordu. Dünya devrim dalgasının yenilmesi ile birlikte kapitalist istikrar ve geri çekilme döneminin (1923-1928) olduğu ikinci dönemi, 1929 krizinden sonraki dünyada devrimlerin önünü açan üçüncü dönemin takip ettiğini iddia eden Moskova, önce sol sonra sağ savrulmalarla büyük bir fiyaskoya neden oldu. Üçüncü dönemde ortaya çıkan faşizm tehlikesi küçümsendi; "proletaryanın tek öncüsü komünistlerdir ve asıl tehlike sosyal demokratlardır" denerek sosyal demokrat işçiler ile devrimci işçilerin sokakta faşizme karşı birleşmesi engellendi. Sosyal demokrasinin sosyal faşizm ilan edilmesiyle işçi sınıfının birleşmesine karşı çıkan Moskova bu sefer de sağa savrulurken faşizme karşı burjuvazi ile işbirliğini savunan halk cephesi politikasına geçti. Türkiye'de bu politikanın sonucu CHP'nin içine girmek, Kemalizm'e karşı olur olmaz biçimde devrim falan dememek ve böylece Kemalizmin Almanya'ya yavaşmasını engellemek iddiası oldu. Dünyanın geri kalanında ise Almanya, İtalya, Yunanistan ve İspanya'da devrimler bu kılıf altında ihanete uğratılıyordu.*

sonlandırması anlamına geliyordu: CHP'ye soldan muhalefet etmek ve örgütlerinin içine girmek, TKP'nin temel hedefi haline getirildi.

TKP'nin 3. Kongresi 1 Ocak 1925'te Viyana'da yapılır. Nazım, bu kongreye katılır. Bu kongreye birlikte artık İkinci TKP'den bahsetmenin zamanı gelmiştir. Çünkü Nazım, bir yıl öncesine kadar halen Rusya'da güçlü olan Bolşevik tedrisat ile kan uyuşmazlığı yaşayan parti işleyişine dair rahatsızlığını dile getirerek, asıl TKP olduğunu Komintern'e kanıtlamak için kolları sıvamaktaydı. Stalin'in TKP içindeki nüfuzu ise Kafkas Bürosu'ndaki etkisinin güçlü olmasından kaynaklanıyordu. Rus milliyetçisi reflekslerin ve ezilen uluslara tavrın Lenin hayattayken bir gerilime dönüştüğü yer ilk olarak Kafkas bürosuydu. Gürcü komünistlerin, Sultan Galiyev'in, Mustafa Suphi'nin Türkiye'ye dönüş konusunda bile sorun yaşadığı¹⁵ Kafkas Bürosu doğrudan Stalin'e bağlıydı.

Viyana konferansında, Nazım'ın itiraz ettiği noktaların başında parti içi demokrasi ve Kemalizmle kurulan ilişki geliyordu. Nazım, Kemalizme tam anlamıyla entegre olmayı kabul etmiyordu. Moskova'nın talimatlarına göre ise Türkiye'de mücadele edecek bir işçi sınıfı bile yoktu, Kemalizmin halka kısmi bir demokrasi vermesi ilerici bir olaydı, bu yüzden de Kemalizm desteklenmeliydi. Nazım ise demokrasinin kısmi ve geçici olduğunu söyleyerek işçi sınıfının mücadelesinin esas olduğunu ifade ediyordu. Dolayısıyla proletarya ile burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesinin zaten başlamıştır.¹⁶ Nazım, Kemalizm konusunda yumuşak karınlıdır: 'biz, Kemalizme anti emperyalist olduğu müddetçe inkılapçı deriz' diyerek ifade etse de Moskova'nın temsilcisi Şefik Hüsnü'nün tatmin

¹⁵ Bkz: Ahmet Kardam, *Karanlıktan Aydınlığa Mustafa Suphi, İletişim Yayınları, 2020. Bu konudaki tartışmaları derinlikli biçimde ele alan ve Stalinizmle erken dönemde çelişkiler yaşayan Suphi yoldaşların doğru şekilde anlatılmasına yeni belgelerle katkılar sağlamıştır.*

¹⁶ Erden Akbulut, *Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, TÜSTAV, İstanbul, 2002, s. 70-71.*

olacağı cevap bu değildir. Daha da vahimi, Moskova'nın otoritesini temsil eden Şefik Hüsnü'ye bayrak açmasıdır çünkü Nazım, parti içi demokrasinin işletilmediğinden yakınacak ve kılıçlar çekilecektir. Kendisine Muhalif TKP diyen, Baytar Salih ve Nazım Hikmet'in de olduğu birçok kişi "Troçkist Polis Muhalefeti" suçlamasıyla tasfiye edilecektir. Daha sonra Baytar Salih Sibirya'da öldürülecektir. Nazım cezaevinde olmasaydı, aynı sonla karşılaşma ihtimali oldukça yüksekti.

"Şimdiye kadar Türkiye'de mevcut komünist hareketi muayyen şahısların etrafında inkişaf eden bir hareket mahiyetini taşımıştır.. Bizim yaptığımız hareket şahısların etrafında olmaktan ziyade fikirlerin etrafında inkişaf edecek olan bir harekettir. Bizim hareketimiz, bizim teşkilatımız Türkiye'de şimdiye kadar vaki olan komünist hareketinden tamamen ayrı bir mahiyettedir... Bizim mazi ile hiçbir alakamız yoktur.. Şimdiye kadar Türkiye komünist hareketinin başında bulunan Doktor [Şefik Hüsnü] gibi şahsiyetler bu hareket için bir bela olmuştur, onu inkişaf ettirmekten ziyade sakim [hastalıklı, yanlış] yollara saptırmışlardır...Kendimizi Komintern'e de tanıtmaya çalışacağız..."¹⁷

TKP'nin Orak Çekiç gazetesinde yayımlanan isim listesinde Nazım Hikmet açıkça ismi verilerek hain ilan edilmekte; devletin azılı komünist ilan ettiği şair, parti tarafından Kemalizmin parti içine sokulan ajanı olarak karalanmaktaydı.

Nazım, sorunu Şefik Hüsnü'nün kendisinden kaynaklanıyormuş gibi ele almak durumundaydı çünkü Moskova'ya muhalefet gibi bir iddia kendisini hızlı bir biçimde devrim düşmanı olarak bulmasıyla sonuçlanabilirdi; Nazım dünyada ne olup bittiğinin gayet farkındaydı. Ancak bu türden bir muhalefet boyunu aşıyordu.

¹⁷ a.g.e. s.123-124

Muhafif TKP'yi kuran Nazım, ideolojik olarak Komintern'le hiçbir farklılık içinde olmadıklarını; ülkedeki asıl işçiler ve devrimcilerin kendi grubunda olduğunu ve Şefik Hüsnü'nün küçük bir azınlık olarak partiye rağmen partiye hükmetmeye çalıştığını söyleyerek kabul görmeye çalışıyordu. Oysa böyle bir muhalefet dünyanın her yerinde aforoz edilmekle sonuçlanıyor, ağır şekilde tasfiyeler ve cinayetler işleniyordu. Nazım ise Rusya'da karşı devrimin yol aldığını ve Troçki'nin karşı devrimci falan olmadığını bilmesine rağmen kendisini döneme uydurarak ve amiyane tabirle “yamularak” savunuyordu:

“Çağrımız, bir muhalefetin çağrısı değildir. Ne ideolojide, ne de pratikte Komintern'in amaç ve ilkelerine hiçbir itirazımız ve muhalefetimiz yoktur. (...) Biz, sözcüğün tam anlamıyla, Türk Komünist Partisi'nin ana örgütlü güçleri ve gövdesiyiz. (...) Ankara, Adana, İstanbul, Bursa, Trakya, Lazistan gibi Türk bölge örgütlerine mensup yoldaşlar olan bizler, ideolojik ve taktiksel açıdan Komintern'in en bilinçli savaşçıları ve sadık askerleriyiz. Troçkizme ve küçük burjuva hareketlerine fazlasıyla düşmanız.”¹⁸

Sungur Savran'a göre Nazım, “Komintern saflarına dönmeye çalışmakta, bu yüzden Stalin ve şürekasına taktik kancalar atmaktadır.”¹⁹ Yani Savran, Nazım'ın çok bilinçli bir taktik hamleyle Komintern tarafından kabul edilip Şefik Hüsnü'yü devre dışı bırakmaya çalıştığını söylüyor. Hatta Nazım'a Türkiye'nin ilk Devrimci Marksisti²⁰ diyor. Bu zorlama yorum, Nazım'ı olmadığı bir siyasi lider şeklinde görme arzusundan kaynaklanıyor olabilir ancak bu duruşun bir gerçekliği bulunmamaktadır. Savran'ın söylediğinin aksine Nazım'ın Komintern'e kendisini kabul ettirmeye çalışması,

¹⁸ a.g.e.

¹⁹ Savran, s.56.

²⁰ Savran, s.61.

Nazım'ın SSCB'deki karşı devrimci sürece dair doğru bir kavrayış içinde olmadığını gösterir. Bu durumda yine Nazım'a Devrimci Marksist demek romantize edilmiş bir Nazım Hikmet portresi çizmektir. Dönemin pek çok önemli devrimci ismi bu dönemin gericilik rüzgarında ideolojik gerileme ve teslimiyet içine girmişken Nazım Hikmet'in bu zor dönemde böyle bir görevi tek başına taşıyor olduğunu öne sürmek fazla iyimser ve iddialı bir yorum. Mayakovski nasıl uyum sağladıysa, eski Bolşevik pek çok isim nasıl sessizce, ama içi sızlayarak çaresizce baktıysa Nazım da en iyi ihtimalle bu durumda olabilir ancak sol muhalefetin mücadelesini ve Troçki'yi karalayan kelimeleri kendisini ispat için kullanmanın bir taktik olmadığını, Nazım'ın bu bilinçli çarpıtmaya dahil olduğunu kabul etmek gerekir. Zaten Nazım ne dediyse ne yaptıysa da Muhalif TKP Komintern tarafından tasfiye edilmiş, Nazım partiden atılmıştır. Bu sabıka, onunla ömür boyu gelecektir. 13 yıl cezaevinde yatıp uluslararası kampanya ile özgürlüğüne kavuştuktan sonra Rusya'ya gittiğinde kendisine yurttaşlık ve pasaport bile verilmemiş; her adımını gözlenmiş ve "hareketlerine dikkat etmesi gerektiği konusunda" açıkça uyarılmıştır.

Komünist Enternasyonal'in 1928 yılında toplanan 6. Kongresi'nde, TKP adına konuşan Fahri (Ali Cevdet) Kemalizm hakkında şu değerlendirmeleri yapıp Komintern'in sağa dönüşlerine muhalefet eder:

“Kemalist burjuvazi tamamen karşı-devrimci bir konuma gelmiş oldu. (...) Kemalistler şimdiden emperyalist burjuvazi ile örneğin İtalya kapitalizmiyle anlaşmalar yapmaktadır. (...) Türkiye’de çalışan yığınların önünde Kemalistleri ülkenin bağımsızlığına ve devrime ihanette bulunmuş hainler ve karşı-devrimci bir sınıf olarak teşhir etmeli ve Kemalist burjuvaziye karşı işçi ve köylülerin devrimci savaş cephesini oluşturmalıyız. Kemalizme ve onun Sovyetler

Birliği'ne yönelik savaş hazırlıklarına karşı bitmez tükenmez, yorulmak nedir bilmeyen bir savaşıma girmeliyiz.”²¹

Ali Cevdet, 1936 yılında Stalin'in bizzat imzaladığı ölüm fermanıyla katledilmiştir ve bu sol muhalefetin bedelini canı ile ödemiştir. Nazım'ın hayatta kalmasının nedeni ise Kemalizmin zindanlarında olması ve giderek büyüyen bir şair olarak dünyanın her yerinde sevgi ve saygı ile karşılanmasıdır.

Nazım'ın oğlu Memet Fuat'ın ifadeleriyle Nazım, bu serüvenden vazgeçtikten, siyasal yaşamdan bütünüyle uzak bir komünist şair kimliği kazandıktan sonra, hatta cezaevi yıllarında bile, Sovyetler Birliği'ne bağlı komünist örgütlerce benimsenmemiştir. 1938'de cezası altı ay ertelendiğinde, 1951'de askere çağırıldığında bile, TKP onu yurt dışına çıkarmaya yanaşmamıştı.²² Daha da ötesi, Nazım tutukluluğunun uzun yıllarından sonra özgürlüğü durumunda Rusya'ya değil, Avrupa'ya gitmeyi planlıyor, düşünüyordu.

Kısacası Nazım, gerçekliği içi acıyarak kabul etmiştir fakat gönülden inandığı şey şuydu: herkesçe bilinen komünist şair yine de gönülden inandığı SSCB için, devrim için, işçi sınıfı için yazacak, üretecekti. Partiye dönmeye çalışsa da başarılı olamayacaktı. 1933'te tutukluluğu başlayan Nazım, Kemalizmin zindanlarında uzun yıllarını geçirecek ancak ne umutsuzluğa düşecek ne de inancından bir şey yitirecekti.

Kemalizm Meselesi

“İstiklal Mahkemesi'nde bizimkiler. Onbeşlerin kemikleri de Sürmene açıklarında, Karadeniz'in dibinde ...” Nazım Hikmet, kendisini 13 yıl cezaevinde süründüren, Mustafa Suphileri katleden rejimi elbette gayet iyi tanıyordu.

²¹ Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS Yay., İstanbul, 1992, s. 164-165.

²² Memet Fuat, *Nazım Hikmet. Adam Yayınları, İstanbul, 2000. s. 562.*

Suphilerin cinayetinin zanlısını “burjuva Kemal” idi: “motoru taşıyorlar/ son perdeye başlıyorlar!/ burjuva kemal’in omuzuna binmiş /kemal kumandanın kordonuna / kumandan kahyanın cebine inmiş / kahya adamlarının donuna / uluyorlar”

Ne var ki Nazım, TKP’nin disiplinine de sadıktı. Politikasına sadık kalmayı, devrime sadık kalmak olarak anlıyordu: TKP’nin ilerici hatta devrimci olarak gördüğü Mustafa Kemal’e saygıda kusur etmiyordu. İleriki yıllarda da utanç verici şekilde Nazım Hikmet Mustafa Kemal’den “başvurabileceğim en devrimci baş sensin” diyerek donanma davası iftiralarnın düşürülmesini eğilip bükülerek istiyordu.

Bu malzemeyi sunması elbette Nazım’daki milliyetçi nüvelerin kaynağı olan TKP’nin ideolojik konumuna götürülmelidir. Söz gelimi Ermeni soykırımı bir tabu olduğu zamanlarda Nazım, şunları yazmıştır:

*Affetmedi bu Ermeni vatandaş
Kürt dağlarında babasının kesilmesini
Fakat seviyor seni çünkü sen de
Affetmedin
Bu kararı sürenleri Türk halkının alınına*

Oysa aynı Nazım *Kuvayı Milliye Destanı*’nı yazarken Dersim katliamından tek kelime söz etmemiştir. Eğer Nazım kuru bir milliyetçi olsaydı Ermeni halkının acılarına da aynı mesafeyi gösterirdi. İşin özü yine TKP’nin Kemalizmle kurduğu ilişkiye geliyor: Ermeni soykırımı, 1916’da yani cumhuriyetin kurulmasından önce gerçekleştiği ve Kemalizm doğrudan sorumluluk kabul etmediği için üzerine şiir yazılması dönemin politikalarınca sorun olmazken, Kemalizme tam destek veren TKP’nin şairinin 1938’de doğrudan Kemalizm eliyle yapılan katliama ses çıkarması ipleri atmak anlamına gelirdi. Nazım, bilinçli bir tercihle susmaktadır.

Kuvayi Milliye Destanı'nı, Nazım'dan yayınlanacak ilk eser olarak yayınlayan YÖN'ün aksine Nazım Hikmet, *Destan'ı Manzaralar*'ın bir parçası olarak görmüştür. Üstelik ayrı olarak yayınlanması talep edildiyse de kabul etmemiş; iktidara yaltaklanma şeklinde algılanmaması ve kendisinin basit bir milliyetçi şair olarak af diler konumunda gösterilmemesi için paraya çok ihtiyaç duyduğu günlerde bile bu fikre yanaşmamıştır. Destan'ın en tartışılan kısmı, TKP'nin Kemalizmle arasının en iyi olduğu zamanlarda yazılmıştır. Mustafa Kemal, Ergenekon destanından bir milli karakter olarak resmediliyordu:

*Dağlarda tek
tek
ateşler yanıyordu
Ve yıldızlar öyle ışıltılı, öyle ferahtılar ki
şayak kalpaklı adam
nasıl ve ne zaman geleceğini bilmeden
güzel, rahat günlere inanıyordu
ve gülen bıyıklarıyla duruyordu ki mavzerinin
yanında
birdenbire beş adım sağında onu gördü.
Paşalar onun arkasındaydılar.
O, saati sordu.
Paşalar: “Üç” dediler,
Sarışın bir kurda benziyordu.
Ve mavi gözleri çakmak çakmaktı.
Yürüdü uçurumun başına kadar,
eğildi, durdu.
Biraksalar
İnce, uzun bacakları üstünde yaylanarak
ve karanlıkta akan bir yıldız gibi kayarak
Kocatepe'den Afyon ovasına atlayacaktı.*

Nazım'ın en büyük ve eşsiz eseri manzaralar metni içindeki hali ise şöyledir:

Dağlarda tek

tek

ateşler yanıyordu

*Ve yıldızlar öyle ışıltılı, öyle ferahtılar ki
şayak kalpaklı adam*

öcalıcı, güzel ve rahat günlere inanıyordu

*Ve gülen bıyıklarıyla duruyordu mavzerin yanında,
Kocatepe'de gözetlemek yerinde...²³*

Nazım'daki Kemalizme sempatik tonun, eser tamamlandıkça Kemalizm'le mesafeli bir tona dönüştüğü görülebiliyor. *Manzaralar*'da, Anadolu'lu 150'den fazla karakteri çoğu zaman haberlere, gerçek kişi ve olaylara dayandırarak, ülkenin sınıfsal gerçekliğini elinden gelen tüm biçimlerde ifade etmeye çalışmıştır. *Memleketimden İnsan Manzaraları*, Asım Bezirci'nin de belirttiği gibi; hikaye, oyun, tarih, roman, anlatı türlerinden birtakım çizgiler taşısa da tümüyle hiçbirine indirgenemeyecek kadar özgün bir eserdir.²⁴

Destan, Haydarpaşa Garı'na gelen Galip Usta ile başlar. Gazete haberleri, gerçek insanlar, tarih kitapları, yaşadıkları ile donatılmıştır. Söz gelimi, eserde anlatılan karakterlerden biri de Kartallı Kazım'dır. Kartallı Kazım, gerçek adıyla İbrahim Göleber, Nazım'ın cezaevinden arkadaşıdır. Milli Mücadele kahramanı olarak heykeli bile dikilen Kazım basit bir suçtan cezaevine düşmüş ve Bursa'da Nazım'la tanışmıştır. Kazım garibandır; devletlüler gibi zenginleşmemiş, mala mülke konmamıştır:

*“Dövuştü pir aşkına,
Yaralandı birkaç kere
Ve saire
Ve kavga bittiği zaman*

²³ Irmak, Erkan. *Kayıp Destanın İzinde Kuvayı Milliye ve Memleketimden İnsan Manzaraları'nda Milliyetçilik, Propaganda ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.s. 233.

²⁴ Asım Bezirci, *Nazım Hikmet: Yaşamı, Şairliği, Eseri, Sanatı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2007*.

*Ne çiftlik sahibi oldu,
ne apartıman.
Kavgadan önce Kartal'da bahçivandı,
Kavgadan sonra Kartal'da bahçivan..."*

Nazım, *Manzaralar*'da hayran olunacak bir ustalık ortaya koymuş ve derin sınıfsal çelişkileri sanatın imkanlarını zorlayan bir ustalık eseriyle birleştirmiştir. Yine de Kemalizme duyduğu saygıyı kenara atamamaktadır. Mustafa Suphilerin aldığı tavır ile Nazım'ın tavrı arasındaki fark, iki TKP arasındaki fark kadardır.

Şairliğin Devrimcisi

“Şaştım, korktum, sevdim, bayıldım ve bütün bunları başka türlü yazmak gerektiğini sezdim, ama yazamadım. Daha büyük sarsıntı gerekti.”²⁵ Nazım 19 yaşında romantik, milliyetçi, idealist bir şair olarak Anadolu'ya geçtiğinde şairliğinde de büyük değişimler yaşandı. Kim için ve nasıl yazmak gerektiğini kestirmeye çalışıyor; bu konuda da en büyük okul Rus devrimi oluyordu. Şairliğini ve ustalığını Ekim Devriminin ilhamına ve açtığı büyük ufuklara borçluydu. Şekil ve içerik tartışmalarını, yaşamı boyunca kendi özgünlüğü içinde kitlelere ulaşmanın yollarını ve içeriği en iyi anlatacak biçimi aramaya devam ederek kendisini geliştirdi. Nazım'ın ilhamı devrimdendi ama bağımsız bir sanatçı gelişimiyle ustalaştı. Başka türlü de ustalığın doğasına uymazdı zaten.

Cumhuriyetin ilk kuşak şairlerinden Nazım, 20'ler ve 30'larda verdiği sanat mücadelesi ile geçmişin kalıplarını kıran devrimci bir şiir anlayışının ilk taşıyıcısı olmuştu. Genç Nazım Rusya'da Fütürizmle tanışmıştı. Devrimi sadece ideolojik niteliği ile değil, aydınların devrimde oynadığı rol ile de deneyimleyen Nazım, bir şair olarak da kavgaya girdi. 1928'de SSCB'den Türkiye'ye döndü, 1929'da Resimli Ay

²⁵ *Nazım Hikmet, Yazıları. İstanbul: Koza Yayınları, 1976, s.26.*

dergisinde başlattığı “Putları Yıkıyoruz”²⁶ kampanyası ile serbest şiirin ve sosyalist şiirin savaşını da başlattı. Nazım, şiiri sadece biçim olarak baştan yaratmadı; farklı türleri bir araya getiren, sıradan insanın, emekçilerin, yoksulların, ezilenlerin, tarihin anlatılmayanlarını da anlatan ilk Türkçe şairi oldu. Kendi dilinde, sansürlü de olsa 1929-1936 arası şiirlerini yayınlayan Nazım'ın son yayınlanan eseri ise 1938'de yayınladığı muazzam eseri *Şeyh Bedrettin Destanı* oldu.

1938'de donanma davası gibi ağır bir davada yargılanması, dönemin anti komünist atmosferi ve dünyada faşizmin yükselişi, Nazım'ın eserlerinin gün yüzüne çıkmasını engelledi, eserlerini bulmak neredeyse imkansız hale geldi ve bu durum 1965'e kadar sürdü. Nazım'ın bu büyük şiir devrimi kendisinden sonraki kuşaklara aktarılamadı. Nazım'ı kuşaklardan koparma operasyonu o denli başarılı oldu ki modern şiirdeki yenilik hareketleri 1941'de yayınlanan Garip (kimilerine göre birinci yeni) ve 50'lerin ikinci yarısında ortaya çıkan İkinci Yeni²⁷ olarak adlandırılan edebiyat tarihçiliği, Nazım'ın üstünden atlayıvermişti.

²⁶ *Resimli Ay* dergisinin iki sayısı boyunca Abdülhak Hamit Tarhan, Mehmet Emin Yurdakul ve Yakup Kadri'ye karşı açılan edebiyat savaşının arkasındaki temel tartışma, geçmişin tüm geleneksel edebi yöntemlerini reddetmek ve iktidarın/muktedirlerin dümenindeki sanatçılara yönelik eleştiri yükseltmek ve cumhuriyetin devrimci aydın geleneğini oluşturmaktı.

²⁷ Asım Bezirci (2005)'ye göre, bu adlandırma, Cumhuriyet öncesinde başlayan şiirde yenileşme hareketlerini dışarıda bıraktığı için de yanlıştır. Toplumsal ve sanatsal birikimi cumhuriyet tarihi ile başlatmak, Nazım'ın kuşağını da içine alan kuşağı tarih dışına itmektedir. Bu sebeple, 1950'lerde ortaya çıkan İkinci Yeni adlandırması büyük bir hatadır: Tanzimat, Servet-i Fünun, Fecri Atı, Hececiler, Yedi Meşale, Toplumcu Gerçekçiler ve Garipçiler sıralamasında İkinci Yeniciler olsa olsa Sekizinci Yeni olabilir. Ne var ki bu yaklaşım da kendi içinde sorunludur çünkü Nazım Hikmet'in ve Garip'in şiir anlayışı burjuva sanattan bir kopuş ifade etmesi; bütünüyle yeni bir şiir anlayışı ortaya

Nazım'ın etkisi ancak ilk kez yeniden yayımlanabildiği 1965'ten sonra ortaya çıkacak; 1940 kuşağı denilen ve Nazım'ın artık yasaklı olduğu yıllarda yazmaya başlayan şair kuşağı Orhan Veli'yi örnek alacaktır.

Nazım Hikmet'i ilk kez yayınlayan YÖN, kendi politik ihtiyaçları doğrultusunda bir Nazım Hikmet çizerken, dönemin sanat tartışmaları konusunda Nazım, toplumcu gerçekçi kalıpların kendisini doğrulama tahtası olarak kullanılmıştı. Hatta, katı bir toplumcu gerçekçi anlayışın sembolü olarak bol imgeli şiirin temsilcisi gibi gösterilmiş; İkinci Yeni'ye karşı savaş açmak için Nazım Hikmet'e başvurulmuştur.²⁸ Şiirin mahiyeti üzerine Nazım Hikmet'in bir örnek olarak sürüldüğü bu tartışmanın esas ilginç kısmı ise o tarihte henüz Nazım'ın külliyatının bütünüyle yayınlanmamış olmasıdır. Afşar Timuçin, Nazım'ın şiirin kaynağı olarak değil sembolü olarak görülmesine işaret ediyor: "Nazım Hikmet 1960'tan sonra ülkemizde ya da ülkesinde tanınır oldu. Biz onun şiirlerinden ne yazık ki beslenemedik. Özellikle 1940 ve sonrası doğumlular. Çünkü o bizim şiire başladığımız yıllarda iyiden iyiye yasaktı [...] Nazım Hikmet anılan bir şairdir ama anlaşılabilir bir şair olmadı yazık ki, bütün apaçıklığına karşın... Ondan yeterince yararlanılamadı. Bu yüzden o bir simgedir, bir kaynak değil. Bana öyle geliyor ki onun değerini geleceğin genç insanları bilecek."²⁹

Nazım'ın üslubu, cezaevi koşulları altında ve sanatının kitlelere ulaşması için edebiyatın tüm imkanlarını seferber etmiştir. Bu yönüyle Nazım'ın sanatçı kişiliği büyük oranda

koyması; deyim yerindeyse şiirin tanımını değiştirmesi nedenleriyle ayrı bir yerde tutulmalıdır. Nazım, Türkçe şiirin ilk devrimcisidir. Garip'in yükselişi, Nazım'ın açtığı yoldan mümkün olmuştur.

²⁸ Armağan, Yalçın. «Nazım Hikmet İkinci Yeni'ye Tokat mı Attı?» Şiir Dünyadan İbaret: Nazım Hikmet Üzerine Yeni Çalışmalar. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2019. 218-236.

²⁹ Akyıldız, Olcay ve Murat Gülsoy. Şiir Dünyadan İbaret Nazım Hikmet Üzerine Yeni Çalışmalar. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2019. sf 185..

SSCB'den etkilenecek ancak ondan bağımsız şekilde gelişmiştir. Zaten 1951'de SSCB'ye gittiğinde okudukları, gördükleri hiç de hoşuna gitmeyecektir. Devrimin en ateşli yıllarında Rusya'da bulunmuş ve devrim kavgasına Bolşeviklerin arasında başlamış olan Nazım için hayatının son yılları derin üzüntü ve hayal kırıklığı ile geçmiştir. Sovyet devrimi ülkesi yalnızca Stalin'in demir yumruğu tarafından yönetilmekle kalmamış, halk yoksullaşmış, Ekim devriminin ruhu ve programı ile birlikte tüm yaratıcı deneysel sanatı toplumcu gerçekçilik adı altında yok edilmişti. Nazım, eski dostu Yıldız Sertel'e SSCB ile ilgili "Bunlar faşizme gitmişler" diyecek kadar sertleşmiştir.³⁰

Rusya'ya gittiğinde kendi şerefine Yazarlar Birliğinin verdiği yemekte yaptığı konuşma Nazım'ın 13 yıl zindandan sonra Rusya'da yaşadığı hayal kırıklıklarının özetidir:

"Sevgili Dostlar,

Ben hapisteyken Rus tiyatrosunu hayal ederdim. Rusya'da 1920'lerin başında devrimci sanatın, tiyatronun serpilip gelişmesini hatırlardım. Meyerhold'un Mayakovski'nin tiyatrosunu hatırlardım. Fakat buraya gelince korkunç hayal kırıklığına uğradım. Çünkü gördüğüm kadarıyla, bu büyük deneysel sanat tamamen çökmüş, yerine sizin 'sosyalist gerçekçilik' dediğiniz, sosyalizmle de gerçeklikle de ilgisi olmayan bir sanat türetmişsiniz. Siz bu kurmaca hayata 'cennet' diyorsunuz."³¹

İşin ucunda kurşuna dizilmek, zehirlenmek, cezaevine atılmak varken³² Nazım, kısa süre içinde çok da konuşmaması

³⁰ Can Dündar, Nazım Hikmet Belgeseli, 2004.

³¹ a.g.e.

³² Sıkı Stalinist, eski TKP'li Nail Çakırhan aynı belgeselde şu cümleleri kuruyor: "darmadağın ederler insanı, kolay mı Stalin zamanında SBKP'nin kararları dışına çıkmak? Sibiryaya da gider, kurşuna da

gerektiğini hissedecek, Stalin ölene kadar eleştirilerini içinde tutarak ancak zor durumda kalırsa başına bir şey gelmemesi için, inanmadığı sözler ederek durumu idare edecekti.³³ Stalin öldüğünde ise nihayet öldü dercesine satırlar kaleme alacak³⁴; Komintern'e muhalefet ettiği için kurşuna dizilen Doktor Cevdet için şiir yazacak; bürokrasi zehrini tiyatro oyunu *İvan İvanoviç Var mıydı Yok* muydu oyunu ile sahneye koyarak suskunluğunu sert eleştirilerle sonlandıracaktı. Ne var ki Kruşçev, sistemin ayakta kalabilmesi için tüm eleştirilerin yalnızca Stalin'e yönelmesini istiyor, sisteme yönelen ya da bürokratik rejimi hedefe koyan herhangi bir tavrı halen tehlike olarak görüyordu. Oyun, 1 Mayıs 1957 günü Moskova Yergi Tiyatrosunda sahneye kondu. Bir tek gece oynadıktan sonra bir gerekçe gösterilmeden atlı polislerce sahnenin etrafı sarıldıktan sonra sahneden kaldırıldı. Bu olay Nazım Hikmet'i bunalıma soktu. O dönemki hayat arkadaşı Galina'nın ifadesine göre aynı gece Nazım fazla sayıda uyku ilaçları içerek adeta intihara teşebbüs etmek istemiş ama görünen o ki yapamamıştı.³⁵

Sonuç

Nazım Hikmet, bu toprakların en başeğmez devrimci geleneğinin bir sembolüdür; sayısız insanın mücadeleye sempati duymasında tek başına rolü vardır. Bolşevik gelenek

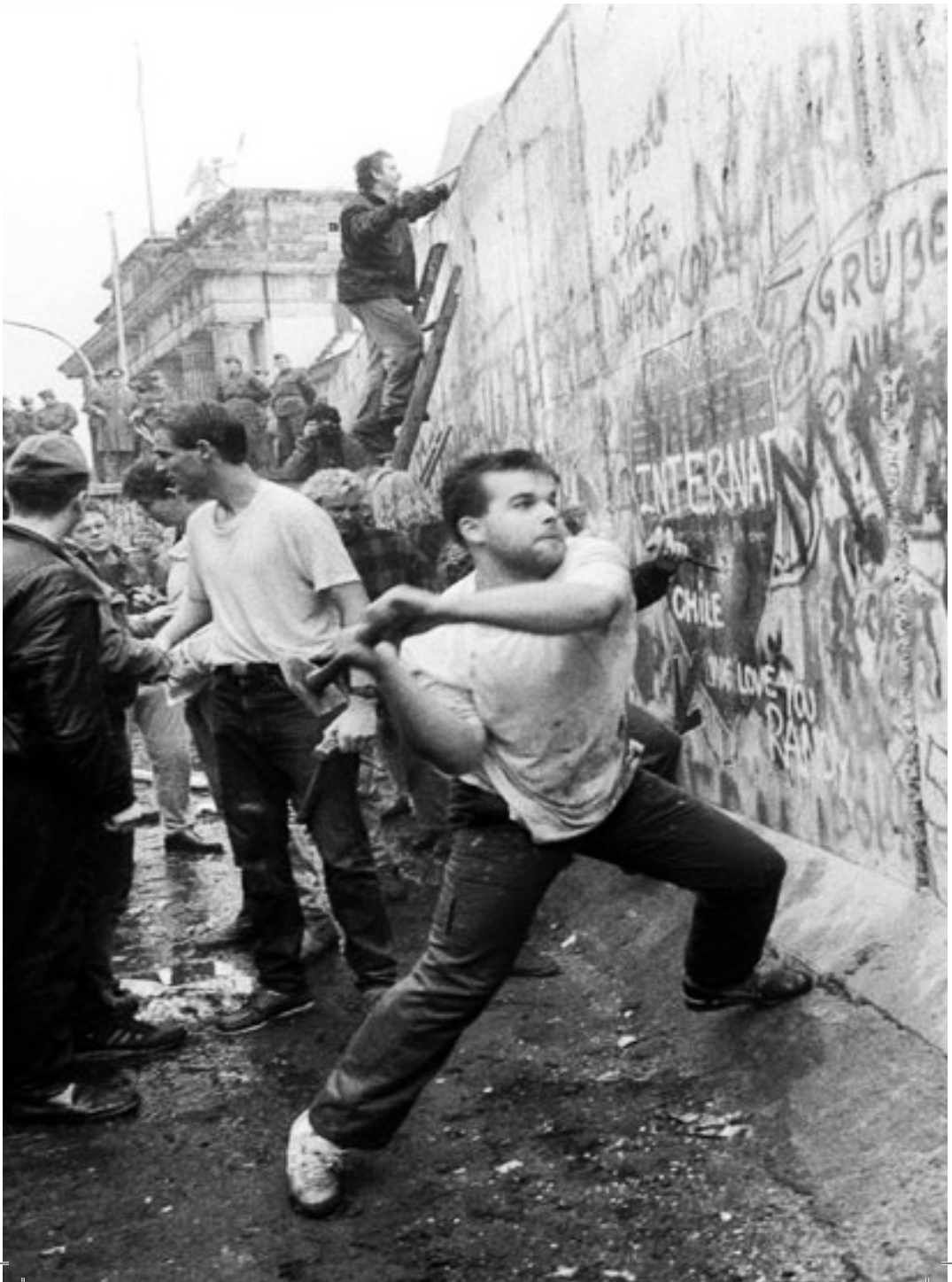
gider. Nitekim kurşuna giden olmadı değil ki. Doktor Cevdet kurşuna dizildi. Sibirya'ya gönderilen bir sürü insan var o sırada. TKP'den belki 200 kişi."

³³ Memet Fuat, *Nazım Hikmet, Adam Yayınları, İstanbul, 2000, s. 614.*

³⁴ *taştı, tunçtı, alçıdı, kâattandı iki santimden yedi metreye kadar/ taştan, tunçtan, alçıdan ve kâattan çizmeleri/ dibindeydik, şehrin bütün meydanlarında./ parklarda ağaçlarımızın üstündeydi; taştan, tunçtan, alçıdan ve kâattan gölgesi/ taştan, tunçtan, alçıdan ve kâattan bıyıkları lokantalarda içindeydi çorbamızın / odalarımızda taştan, tunçtan, alçıdan ve kâattan gözleri önündeydik. / yok oldu bir sabah! / yok oldu çizmesi meydanlardan / gölgesi ağaçlarımızın üstünden/ çorbamızdan bıyığı / odalarımızdan gözleri / ve kalktı göğsümüzden baskısı binlerce taşın tuncun alçımın ve kâadın"*

³⁵ *Can Dündar; Nazım Hikmet Belgeseli, 2004.*

ile TKP geleneğinin Stalinizasyonu arasında sıkışıp kalmış; kimi yönleri ile uyum sağlamış kimi yönleri ile uzlaşmaz bir devrimci olmaya devam etmiştir. Nazım'ı olmadığı biri gibi göstermeye ihtiyacımız yoktur. Nazım'ın doğru okunması; Ekim devrimi tarihinin ve TKP geleneğinin doğru okunabilmesi olmadan mümkün değildir. Nazım, partisi ve mücadelesi ile Nazım'dır. Ne kusursuz bir devrimci muhalif ne de gerçeklerden kopmuş bir romantiktir. Nazım, çelişkileri ile büyük ustamızdır.

SSCB'nin Çözülüü

Gökçe Şentürk

1917 Ekim Devrimi insanlık tarihini kökten değiştirebilecek bir ileri adım olarak gerçekteşti. 20.yy'ı bütün dinamikleriyle değiştiren bu süreci ve sonrasında SSCB'yi yıkıma götüren ekonomik çöküntüyü anlamadan ne yakın tarihi ne bugünü anlamak ne de yarına müdahale edebilmek mümkün. SSCB'de ekonomik krizin -ve bununla birlikte yeniden yapılanma ihtiyacının- neden ortaya çıktığını anlamak için, Stalin, Kruşçev, Brejnev ve Gorbaçov döneminde Rus ekonomisinin dinamiklerini, üretim sürecindeki gerçekteş ilişkileri kavramak gerekiyor.

Stalin Dönemi: İşçi Sınıfının Atomizasyonu

Stalin döneminde kapitalizmi uluslararası düzeyde devirme perspektifi yerini, Stalin'in sözleriyle Batılı güçleri "yakalayıp onları aşma" girişimine bıraktı. 1917'de doğan devrimci işçi devleti, 1920'lerde etrafındaki kapitalist dünyanın baskıları altında ve Rusya'nın özgün koşullarında bürokrasiye teslim oldu. Nicel değişiklikler 1928-29'da **Troçki** önderliğinde Sol Muhalefet'in de yenilgisiyle nitel değişikliklere dönüşerek, 1991'de yıkılana kadar sürecek bir bürokratik devlet kapitalisti rejimin doğmasına sebep oldu. Devleti denetim altında tutanlar artık şehirlerdeki işçi denetiminin son kalıntılarını da yıkıyorlar, köylüleri kolektif çiftliklerde kalmaya zorluyorlardı.

Rusya'da bürokrasi, işçi sınıfını kesin yenilgiye uğrattığı 1928 yılındaki ekonomik krize, köylülerin ve işçilerin en gaddarca sömürsüyle cevap verdi. **Hızlı sanayileşme ve zorunlu kolektifleştirmenin sosyalizmden çok milliyetçilik ve "süper devlet" kurma fikri ile alakası vardı. Köylüleri topraktan "kolektife" sürükleyerek, bürokrasinin hem artı-değer elde etmesi hem de modern sanayii inşa etmek için ihtiyaç duyduğu oldukça yetersiz gıda maddelerinin kontrolünü ele geçirmesi sağlandı. İşçilerin yaşam standartlarını düşürerek yeni sanayide genişlemeyi sürdürmek için yeterli sömürü oranı elde edildi.** Dolayısıyla, Sovyetlerde planlı bir ekonomiden bahsetmek yerine, bürokratik olarak yönlendirilmiş bir ekonomiden bahsetmek gerekecektir.

Stalin'in 1928-29 yıllarında devreye soktuğu Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'yla tek ülkede "sosyalizmi" ayakta tutmak için ağır sanayi hedefleri belirlendi. **1930-40'lı yıllar boyunca Sovyet ekonomisi askeri yatırım ve silah sanayi üzerinde yoğunlaşan bir sömürü cehennemiydi.** Kaynakların askeri rekabete sokulduğu bir ekonominin sorunu; yatırımlar askeri olmayan sektörü modernleştiremediği için eninde sonunda rakiplerinin gerisinde kalma riski oluşturmaktadır.

Askerî açıdan gelişmiş güçlere yetişmek zorundaydılar ve bu maliyeti ne olursa olsun ağır sanayiye kurmak anlamına geliyordu. **Benimsenen aşırı birikim oranları, dünya kapitalist sisteminin ülke dışındaki baskısının içeriye yansımasydı. Rus bürokrasisi bu rekabetçi birikim süreci ile birlikte dünya kapitalist sisteminin bir parçası haline geldi.**

Ekonomideki bu dönüşümün sağlanabilmesi için de elbette devrimi gerçekleştiren ülkede işçilerin ve parti üyelerinin en ufak bir muhalefetine yer yoktu. Böylece tarihin en ileri adımını bütün insanlığa armağan eden Sovyet işçileri Stalin dönemi boyunca Ekim Devrimi'nin aydınlığından koparılıp yeraltının karanlığına hapsedildi. Ekim'in bütün kazanımları bürokrasinin ayakta kalması için toprağın altına gömülecek ve bürokrasi işçilerin ve köylülerin üzerine basarak yükselecekti.

Gerçeklere sırtını dönmeyenler için Stalinist diktatörlüğün sosyalizmle alakası olmadığı açıktır. Hala bu garabeti sosyalizme bulaştırmak isteyenlerin ana argümanı bütün politikaların Sovyetleri ayakta tutmak için gerçekleştirildiği safatasıdır. Öyleyse Stalin döneminde bir işçi iktidarından bahsetmek mümkün olabilir mi? Dönemin en temel politikalarına bakarak değerlendirelim:

- Ekim Devrimi'nin ardından parti hücreleri, fabrika işçi komiteleri ile birlikte, sanayinin yönetiminde yer alıyorlardı. Teknik müdür bunların ikisiyle beraber ve onların denetimi altında çalışıyordu: üçünün birliği **Troyka**'yı (üçlü yönetim) oluşturuyordu. Büyük sanayileşme girişimiyle birlikte artık Troyka'ya izin verilemezdi, çünkü bunun varlığı bile işçilerin sermaye birikiminin gereklerine tamamen boyun eğmelerini engellemeye yeterdi. Bu yüzden Şubat 1928'de Troyka feshedildi ve bütün yetki, tam ve kayıtsız şartsız bir şekilde müdüre verilmiş oldu.

- 1920'lerin sonlarında Stalinist bürokrasinin zaferinden hemen sonra grevler yasaklandı ve greve gitmek ölüm cezası kapsamına sokuldu. Ölüm cezasının emek gücünü zayıflattığı gerekçesiyle kaldırılmasından sonra ise bunun cezası 20 yıl zorunlu iş mahkumiyetine çevrildi.
- Sendikalar işçi sendikası olma özelliklerini yitirmiş parti bürokratlarıyla doldurulmuştur. Üstelik 1934'te toplu sözleşmelere son verilerek, sendikaların ücretlerin saptanması konusundaki söz hakkı dolayısıyla bütün niteliği ortadan kaldırılmıştır
- Parça başı iş sistemleriyle işçiler arasında rekabetin körüklenmesi politikası izlendi. **Beş Yıllık Plan**'ın başlamasından sonra, **1930'da tüm işçilerin %29'u; 1931'de %65'i; 1932'de %68'i parça başı iş sistemine** tabi olmuştur. 1934'te tüm sanayi işçilerinin yaklaşık dörtte üçü bu sözde **"sosyalist rekabet"** uygulaması içinde yer almıştır. Rekabeti daha da arttırmak için kademeli parça başı sistemi uygulamaya konmuştur. Yani, standardın % 50 fazlasını üreten bir işçi, standart ücrete ek olarak % 110, üretimi standardın % 70 fazlası ise ek prim % 189, üretim standardın % 100 üzerindeyse ek prim standardın % 300 üzerinde olacaktır.

İşçilerin Yasal Özgürlüklerinden Mahrum Bırakılması

Birinci Beş Yıllık Plan'ın başlamasına kadar işçiler kendi arzularına göre işyerlerini değiştirmekte özgürdüler. Aslında istedikleri yerlerde çalışma hakları 1922 iş yasasıyla garantilenmiştir. Aynı şekilde işçiler hiçbir engelle karşılaşmadan ülkenin bir tarafından başka bir tarafına göç edebilirlerdi. **Fakat 1931'e gelindiğinde işçilerin özel izin olmadan Leningrad'dan ayrılması yasaklanmıştır. 27 Aralık 1932'den itibaren bu uygulama bütün Rusya için başlatılmış ve çarlık rejimininkinden daha ağır bir iç pasaport sistemi uygulamaya konmuştur. Yine 1931'de**

iŖ karnesi uygulaması baŖlatıldı, önceki iŖyerinden izinsiz ayrılmıŖ bir iŖçinin tüm sanayi iŖletmelerinde iŖe alınması yasaklandı. Hiçbir iŖçi karnesini göstermeden yeni bir iŖe giremezdi. 1932 tarihli bir yasa ile geçerli bir nedeni olmadan bir gün iŖini aksatan bir iŖçi iŖten atılma ve eğer yaŖadığı konut iŖine bağlı ise (sanayi iŖçileri, madenciler gibi) aynı zamanda konutundan çıkarılma tehdidiyle karşı karşıya kaldı.

28 Aralık 1938 tarihli yasa ise iŖe geç gelenleri, erken ayrılanları, öğle molasını gereğinden fazla uzatanları hedefliyordu. Yasayı çiğneyenlere öngörölen ceza, bulunduğu seviyeden daha geri bir iŖe transfer edilmek ve aynı suç bir ay içinde üç ya da iki ay içinde dört defa daha iŖlenirse, iŖten atılmaktı. Daha üzerinden iki yıl bile geçmeden iŖten atma tehditlerinin, iŖçi darlığı nedeniyle umulan sonucu getirmediği belli oldu ve cezalar 1940'ta deęiŖtirildi.

Otoriteleri tatmin etmeyen bir nedenle iŖine gelmeyen bir iŖçi artık atılmak yerine aynı iŖyerinde 6 ay boyunca zorunlu çalıŖma ve ücretinin %25'e kadar olan kısmının kesilmesiyle karşılaŖıyordu.

Stalinist iŖ yasalarının özelliğini Ŗu sözler özetler: *“Özel giriŖime izin verilen NEP dönemi yasalarıyla karşılaŖtırıldıęında, emeğin yasal statüsü kötüye gitmiŖtir. Kapitalist dünyada iŖçinin kendi davasını takip edebileceği tüm kanallar -yasalar, mahkemeler, icra kurumları ve sendikalar – Sovyetler Birliği'nde sanayi iŖçisinin baŖlıca iŖvereninin – hükümetin – araçlarıdır. Mevcut Sovyet iŖ yasalarının bir diğer özelliği sayısız ceza maddeleridir, iŖ hukuku büyük ölçüde bir ceza hukukudur.”* (V. Gsovski, Soviet Civil Law, Ann Arbour 1948, c. 1, s.805)

Oysa Lenin *“bizim Ŗu anki devletimiz bürokratik bozuklukları olan bir iŖçi devletidir... devletimiz öyledir ki, tamamen örgütlü proletarya kendisini ona karşı korumalıdır; eğer iŖçilerin devletimizi korumalarını bekliyorsak, iŖçi*

örgütlenmelerinden işçilerin kendilerini kendi devletlerine karşı korumaları için yararlanmalıyız...” diyerek sorunu ortaya koymuş, NEP döneminde ortaya çıkan bürokrasiyi yok edebilecek tek özne olarak işçi sınıfının tabandan örgütlenmesini önermiş ve daima işçi sınıfına güvenmiştir. Lenin’in sözleri ve Stalin’in uygulamaları taban tabana zıt olduğu kadar Stalin döneminde ortaya konan bu politikaların sosyalizmle uzaktan yakından alakası yoktur. İşte bu yüzden de adına “**reel sosyalizm**” denen bir karşı devrimci süreçle sınıfın gerek sendikal gerek toplumsal bütün örgütlenmeleri ortadan kaldırılmıştır. 36 Mahkemeleri süreciyle de kendisine biat edenler de dahil olmak üzere Ekim Devrimi’ni görmüş yüz binlerce komünist bu yalan makinasının tarihi kıyımına kurban edilmiştir.

Kruşçev Dönemi: Anti-Stalinizm mi?

Stalin 4 Mart 1953’te öldü, ardından Molotov-Beria-Malenkov’dan oluşan bir Triumvira (üçlü yönetim) ortaya çıktı. Stalin’in ölümüyle boşalan parti genel sekreterliği koltuğu Eylül 1953’e kadar doldurulamamıştı. **Nikita Kruşçev** resmen 1. Sekreter unvanını almadan bu göreve getirildi. Kruşçev, Stalin’in tarım reformunun ateşli savunucusu olmasına rağmen şimdi eleştiriyor ve Kazak steplerini iyileştireceği düşüncesiyle yeni bir program öneriyordu. **Malenkov** ise bazı ekonomik düzenlemelerle tüketim mallarının fiyatlarını düşürerek sosyal refahı arttıracak önlemler alınması gerektiğini savunuyordu. Bu dönemde kolhozlara bazı ek ödemeler ve destek verildi. 1954-55 süreci **Beria** ve ortaklarının yargılanmasının yankılarıyla geçti. Stalin iktidarı boyunca mahkûm edilerek çalışma kamplarına gönderilen milyonlarca insana ve ailelerine mahkemelerin ve serbest bırakılmaların çabuklaştıracağı duyuruldu, ancak sayısız başvuruya rağmen serbest bırakılanların sayısı sadece 10 bindi. Kolektif liderlik dönemi, rahatlatma ve partinin halk nezdindeki imajında yumuşama evresiydi. Partinin ağır sanayi politikalarından sorumlu Kaganoviç ve çevresinin

Malenkov'un ekonomik reform önerilerine karşı çıkması, Beria ve yandaşlarının ortadan kaldırılmasıyla Kruşçev tüm denetimi ele geçirdi.

1956'da Parti'nin 20. Kongresi'nde Kruşçev, önceki dönemdeki pek çok politikaya hücum etti. Stalin dönemindeki kanlı kıyımların bir daha yaşanmayacağını iddia etti. Kapalı kapılar ardında “**Kişi Putlaştırması ve Sonuçları**” başlıklı metnin okunuşuyla Stalin dönemindeki pek çok uygulama nedenlerine değinmeksizin eleştirildi. Oysa Stalin'in Büyük Temizlik'teki kıyımlarının altında imzası olanlardan birisi de Kruşçev'di. Tüm suç, Stalin'in “kişi kültü”ne yıkıldı. Bürokratik aygıtın yıpratılmasına izin verilemezdi.

SSCB'de yaşayan halklar Kruşçev'in metinlerinden Batı'ya sızdırdıktan çok sonraları haberdar olacaktı. Peki Stalinizm okulundan yetişmiş partinin bu yeni şefinin başlattığı **de-stalinizm** politikasının arkasında yatan neydi? Stalinist bürokrasi, artık “normalleşme” zamanının geldiğini düşünüyordu. İktidar aygıtının en tepelerini bile tehdit eden terör artık sonlanmalıydı. Üstelik içeride ve dışarıda sistemi tehdit eden bir durum yoktu. Bu yüzden sistemin sağlıklı işlemesi için Stalin'in şahsı eleştirilip aygıt korunmalı ve hatta halktan takdir toplamalıydı.

Kruşçev sonraki yıllarda, iktidarda kaldığı dönem boyunca gerçekleştirdiği politikalarla Stalin'den bir farkı olmadığını ortaya koyacaktı. **1956'da Macar işçilerinin grev ve ayaklanmaları 30 bine yakın insanın katledilmesiyle sonuçlanacaktı. İlerleyen yıllarda da SSCB'de muhalif sesler bastırıldı ve en ufak bir eleştiriye dahi tahammül edilmedi.** Destalinizasyon süreci bürokrasi için mantıklı bir hamleydi ve aynı zamanda Kruşçev ve Nomenklatura'nın en tepesinin elini güçlendiriyordu.

Kruşçev döneminde gerçekleştirilen önemli değişiklikleri özetleyecek olursak; konut sorununun çözülmesine yönelik adımlar, eğitim sisteminde yapılan değişiklikler

gösterebilir. Dış politikada Soğuk Savaş dönemi sürüyordu. ABD komünizmin yayılmasını engellemek için teyakkuza geçedursun SSCB Stalin dönemindeki gibi devrim hareketlerini sabote etmeye devam etti. Moskova başa bela devrimler değil, dış politikada kendisini destekleyecek hükümetler ve askeri rejimler arayışındaydı. **Kruşçev döneminin en dikkat çekici yönlerinden birisi de ABD ile uzay rekabetine girilmesiydi. Bu rekabet aslında silahlanma yarışının devamıydı; ama zamanla prestij meselesine dönüştü. SSCB, emekçilerin artı değerinin bir kısmını da bu pahalı rekabette cömertçe harcıyordu.**

Diğer yandan rejimdeki en ufak yumuşama sinyali dahi yıllar boyunca bütün haklarından yoksun bırakılmış, ağır sömürü koşulları altından yaşamaya zorlanan toplumda özellikle ağır sanayi kollarında çalışan işçilerin seslerini yükseltmelerine olanak tanıdı. 1962-63'te parça başına verilen ücretin artırılması ve para reformu, Novoçyerkask bölgesinde bastırılması 20 işçinin ölümüyle sonuçlanan olayların ortaya çıkmasına sahne oldu.

Bu süreç sadece Rusya'da değil kokuşmuş rejimin birer kuklası görünümündeki Doğu Bloku ülkelerinde de gözleniyordu. En açık örneklerden biri 1956 yılında gerçekleşen Macar ayaklanmasıydı. İşçi sınıfı yeniden sovyetik yapılar açığa çıkarmış, kendilerine sosyalizm diye dayatılan baskıcı rejime karşı ayaklanmıştı. Macaristan'daki ayaklanma bütün Sovyet coğrafyası için ilham olma potansiyelleri taşıyor ve bastırılması gerekiyordu. Kruşçev olağan yöntemlerle alt edemediği sınıf hareketini Stalin'den devraldığı yöntemlerle, tanklarını göndererek durdurabilirdi. Polonya'da da gösteriler bazı ödünler verilerek durdurulabilmişti.

Özellikle 1960 sonrasında ABD'yle ortaya çıkan gerginliklerin -Küba füze krizi, ABD casus uçağının Sovyet topraklarında düşürülmesi- sonucu olarak parti üst kademesinde Kruşçev karşıtlarının sesi yükselmeye başladı. Ağır sanayiye verilen önemin azalması ve tüketim mallarına yönelik üretimin

ağırlık kazanmasının da eleştirilmesiyle Kruşçev ilk dönemki politikalarına zıt bir tutum içine girdi. 64'te tartışmalı da olsa kendi isteğiyle yönetimden ayrıldığında neredeyse parti içinde ve toplumsal olarak bir desteği kalmamıştı. Özellikle 62-63 yıllarında iktisadi büyüme oranlarındaki düşüş, 1963'teki büyük kuraklık sonucunda SSCB'nin ABD ve Kanada'dan binlerce ton buğday ithal etmek zorunda kalışı, dış ilişkilerdeki zayıflıklar önemli göstergelerdi.

Kruşçev'in politikalarının açıkça gösterdiği gerçek SSCB ekonomisinin verimliliğini yükseltmemiş olmasıdır. Bu yüzden kaba kuvvete ve ilkel birikime dayanan eski büyüme oranları bir daha yakalanamıyordu. SSCB ekonomisi ayrıca dünya ekonomisine entegre olmuştu ve kapitalizmin krizlerinden kaçınma şansı yoktu. Reform adı altında verilen yumuşama sinyalleri de toplumsal hareketlerin canlanmasına sebebiyet vereceğinden rejimi tehdit etme potansiyelleri yükseliyordu. Gelgelelim bürokratik elitlerin kaptıkları avantajlardan kolayca vazgeçmeye niyetleri yoktu.

Brejnev Dönemi

Kruşçev'in ardından Stalin sonrası döneme benzer Brejnev-Kosigin-Podgorniy üçlü yönetimi açığa çıktı. Brejnev Rusya'da 1964-82 yılları arası hüküm sürdü, o yıllar sonradan "*durgunluk / atalet dönemi*" olarak görüldü. Stalin 1953'te öldüğünde, politbüro üyelerinin ortalama yaşı 55 ve Merkez Komite sekreterlerinin 52 idi. Brejnev'in ölümüyle birlikte ortalamalar 70 ve 67'ye yükselmişti. Stalin döneminin parti içi kitlesel infazları artık sonlandığından üst düzey üyeler artık yaşlanma şansına sahipti.

Brejnev 1966'da Parti'nin 23. Kongresi'nde Stalin'den beri kullanılmayan Parti Genel Sekreterliği unvanını aldı. Bu yalnızca bir unvan değil Brejnev döneminde açıkça görülecek olan ortodoks Stalinist eğilimin de bir yansımasıydı. Brejnev dönemi boyunca merkezileşme eğilimi güçlendi. 66-70

yılları arasındaki Beş Yıllık Devlet Planı'ndaki hedeflere ulaşamadı, uzay ve silah teknolojisi dışındaki sanayi üretimi sürekli bir düşüş içindeydi.

Brejnev'in yaşlanan bürokratlarının yarattığı tepki, ekonomik gerilemenin yarattığı tüm problemlerden kaçınmaktan başka bir şey değildi. Eski yollardan devam etmeye ve kendi etkilerini, ayrıcalıklı konumlarını kullanmak için sistemi aynı şekilde sürdürmeye devam ettiler. Fakat Brejnev döneminde önce Carter sonra da Reagan'ın politikaları soğuk savaş döneminin açık meydan okumalarını içeriyordu.

Aynı dönemde Doğu Bloku ülkelerinde yaşanan gelişmeler rejimin bu şekilde devam edemeyeceğinin açık göstergelerini sunuyordu. Polonya'da Solidarnosc'u (Dayanışma) doğuran, işçilerin bürokratizme karşı kendiliğinden ayaklanmasıydı. Rejimin ne kadar kırılabilir olduğunu o zamanlar çok az kişi tahmin etse de 1974'teki kapitalist kriz SSCB ekonomisini bunaltmaya başlamıştı. 1979'da başlayan pahalı Afganistan macerası da SSCB'nin ekonomik çöküntüsünü tamamlıyordu. Aynı zamanda 1968'de SSCB'nin Çekoslovakya işgali yükselen 68 hareketinin de etkisiyle büyük tartışma ve sorgulamalara neden oldu. Brejnev döneminde tüm bu göstergeler hiçbir şey yapılmadığında rejimin aşağıdan yukarı yıkımının kaçınılmaz olduğunu da gösterdi.

Brejnev'in 1982'de ölümünün ardından liderliği **Andropov** devraldı. KGB'nin başı olarak Andropov'un yaklaşımında muhafazakarlığın ön planda olması beklenebilirdi. Fakat, totaliter bir devlette çoğu zaman halk kitlelerinin nabzını ölçenler gizli polislerdir. Devlet kapitalisti rejimin istihbarat örgütü üyeleri çoğu zaman üstlerinin duymak istediklerini bildiriyorlardı. Andropov 1956'da Macaristan'daki ayaklanmada Rus Büyükelçisiydi. İşçi sınıfının birliğinin baskıyla ortadan kaldırılmaksızın rejimi aşağıdan yukarıya tehdit ettiğinin en yakın tanıklarından biriydi. Dolayısıyla bürokratik yönetime karşı bu tür tehlikelerin karşısında

reform yoluna gitti. Sadece 14 ay yönetimde kaldı ve hayatını kaybetti, ardından Brejnev'in ekibinden Çernenko başa geçmiş fakat o da 13 ay sonra öldüğünde Gorbaçov hiçbir zorlukla karşılaşmadan genel sekreterliğe atanmıştı.

SSCB'yi Yıkan Gorbaçov Mu?

Gorbaçov'un ekonomi danışmanı Aganbegyan şöyle yazar: *"1981-85 döneminde neredeyse hiçbir ekonomik büyüme yoktu. Eşi görülmemiş bir durgunluk ve kriz 1979-82 döneminde, tüm sanayi mallarının yüzde 40'ının üretiminin düştüğü dönemde meydana geldi."* 1985'te Mihail Gorbaçov'un Genel Sekreterlik'e seçilişiyile yaşlı kuşağın yönetimi sona erdi. Zaten bunların pek çoğu ölene kadar konumlarını korudular. Gorbaçov'un başlatacağı **glasnost (açıklık) ve perestroyka (yeniden yapılandırma)** politikaları artık uluslararası pazarda rekabet gücünü yitiren Sovyet teknolojisi ve bürokrasi nedeniyle artan kaynak israfına yönelik olacaktı. Ama Gorbaçov iç ve dış politikada başlattığı bir dizi eylem ile Sovyetlerin süregiden çöküşünü hızlandırdı. 1985'te göreve geldiğinde mevcut ekonomik durgunluğun önüne geçmenin bir yolu olarak Sovyet halkını disipline etmeye çalıştı. İşçi sınıfı Kruşçev döneminden itibaren iş başında grev olarak adlandırılabilir bir şekilde yavaşlatma yöntemlerine başvuruyor ve var olan verimsizliği pekiştiriyordu. Bir sonraki hamle perestroykayı devreye sokmak olduysa da bu kez bürokratların karşı koymasıyla karşılaştı. Gorbaçov aslında serbest piyasaya kontrollü geçme denemesi yapıyordu; ama SSCB Çin değildi. Toplumsal doku çok daha gelişkin, çok daha kentli, çok daha karmaşık ve en önemlisi SSCB ekonomisi dünya ekonomisine çok daha entegre idi ve krizler çok daha sarsıcı oluyordu.

"Yeniden Yapılandırmanın" neden benimsendiği sorusunun yanıtı rekabet etmek için sürekli bir baskının olmasındadır. Batı, krize yanıt olarak neoliberal modeli uygulamaya sokmuştu. SSCB bunu yeniden yapılandırma ile deniyordu. Yeniden yapılanma ile ilgili zorluklar, ekonominin, devletin

kontrolü ile devlet kapitalizmi arasında tam bir birleşme olduğunda en yüksek noktalara çıkar. Çünkü, yeniden yapılanma çok sayıda bürokrat açısından pozisyon kaybını içerecektir. Dolayısıyla da yeniden yapılanma politik savaşları da içerir.

Gorbaçov, bürokratlarını harekete geçirmek için glasnost veya “açık tartışma ve demokratikleşme” stratejisine başvurdu. Halkın sistemin işleyişine dair rahatsızlığına harekete geçirecek, bürokratlar üzerinde baskı kurabileceğini, böylelikle de Perestroyka’nın işlerlik gösterebileceğini düşünüyordu. Glasnost’un yarattığı etki rejimin bütün çarpıklığıyla gözler önüne serilmesi oldu. TV, gazeteler, radyo, sinema, oyun ve romanlar gibi iletişim araçlarının üzerinde on yıllardır süren baskının kalkmasıyla daha önce tabu kabul edilen pek çok konu ortaya döküldü: yolsuzluk, 1930’larda Ukrayna’da yaşanan kıtlığın milyonlarca insanı öldürmesi, fuhuşun yaygınlaşması... Kendini ekoloji, müzik ve farklı sosyal alanlarda ifade eden gayri resmi pek çok gençlik grubu ortaya çıkmaya başladı. Rejimin uzun yıllar boyunca kontrol altında tuttuğu maaşlı entelektüeller yerini ister istemez geniş halk yığınlarının rejimle çelişkilerini gösteren aydınlara bıraktı. Yumuşamanın hissedilmesiyle tepkisini ortaya koymaya hazır olan SSCB ve Doğu Avrupa halkları bu şekilde milyonların sokağa döküleceği sürece hazırlanmış oldu.

Sistemin çatırdamaya başlamasıyla Rusya boyunduruğundan kurtulacaklarını hisseden yerel halklar arasında milliyetçilik patlama yaptı. Stalin’le beraber “büyük” Rus hakimiyeti SSCB’de yeniden kurulmuştu. Bu da alttan alta ezilen ulus milliyetçiliğinin kemikleşmesine yol açmıştı. Şimdi bağımsızlık fırsatının geldiğini hisseden çeşitli milletlerden insanlar kendi ulusal bayrakları altında birleşmeye başladılar. Kafkasya ve Orta Asya’da kanlı milli çatışmalar yaşanmaya başladı. Yeni kurulan milliyetçi cumhuriyetlerde eski KP liderleri yeni diktatörler oldular. Stalinizmin mirası iğrenç

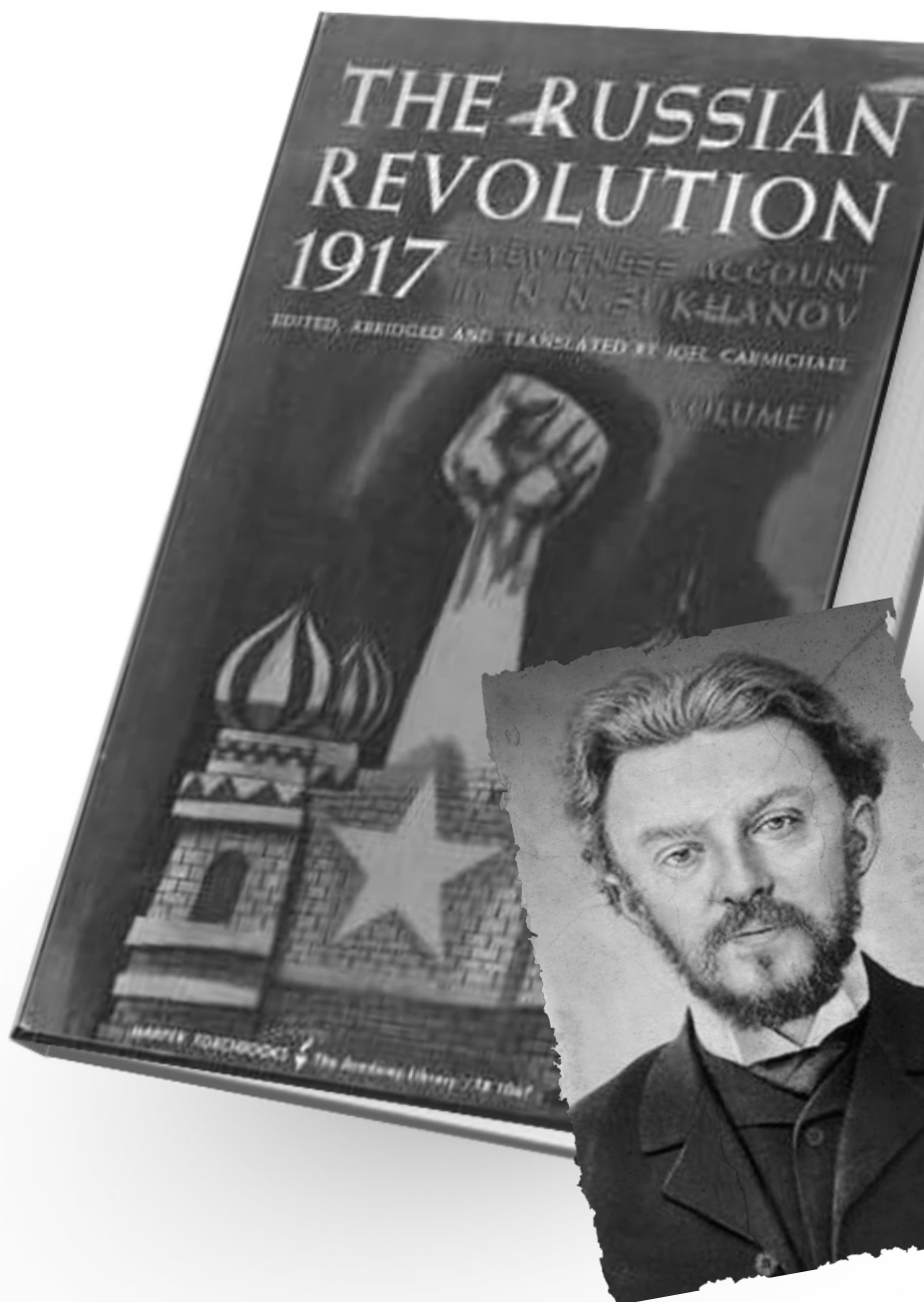
bir milliyetçilikti. Yugoslavya'da iş soykırım boyutlarına ulaşacaktı. Milliyetçiliğin etkisi eski Doğu Bloku coğrafyasında halen etkisini sürdürüyor.

Sovyetleri ne Kruşçev ne de Gorbaçov yıktı denemez. Brejnev ortodoks Stalinist'ti de ne oldu? Marksistler hayata üretim ilişkilerinin gözünden bakarlar. Kruşçev iktidarında üretim ilişkilerinde Stalin dönemine göre ne değiştirdi? Hiçbir şey. Devlet mülkiyetini elinde ve kendi çıkarları için tutan bürokrasi SSCB'de üretici güçlerin gelişmesinin önündeki asıl engeldi. Dolayısıyla rejim ortaya çıktığı maddi kökenler itibariyle yıkılmaya mahkumdu.

Kapitalizm canlı ve dinamik bir sistem olarak kendi krizlerini aşacak mekanizmaları esnekliğiyle ortaya çıkarabilir. Fakat bürokrasi hantallığı ve durağanlığı nedeniyle, gelişen teknoloji ve neoliberal birikim modelinin uygulandığı dünyada tarihten silinmek zorunluluğuyla karşı karşıyadır. Troçki'nin 1939'da yazdığı gibi "tarihin intikamı en güçlü genel sekreterin intikamından çok daha beterdir".

Çözüm Yeni Ekim'lerde;

Ekim Devrimi aradan 100 yıl geçmesine rağmen insanlığın tek kurtuluş umudu olarak canlılığını koruyor. Emperyalist kapitalist sisteme karşı uluslararası ölçekte mücadele edilmediği sürece bu sistemi geri dönüşü olmayacak şekilde tarihten silmek mümkün olmayacaktır. SSCB'nin 74 yıllık tarihi bunun en büyük göstergesidir. Kapitalizmin bütün saldırılarının yanında Stalinizmin ortaya çıkardığı tahribattan kurtulmanın ve sosyalizmin temiz mirasını yeni nesillere ulaştırmanın yolu sürekli devrim perspektifindedir. Yeni Ekim'leri yaratma görevi bugün devrimci Marksistlerin omuzlarında yükselmektedir.

Sukhanov'un 1917'si, 1917'nin Sukhanov'ları

Engin Kara

Nikolay Nikolayeviç Sukhanov'un 1917 Rus Devrimi [Devrim Üzerine Notlar] kitabı -orijinali 7 ciltlik olan eserden kısaltılmış 600 sayfalık tek cilt olarak- Ekim 2020'de ilk kez Türkçeye çevrildi (Sukhanov, 2020).

1917'nin devrimlerine doğrudan tanıklık eden Sukhanov'un Notlar'ı birincil bir kaynak olarak önem taşıyor.

Sukhanov'un kendisini, 1917'nin ortalarına kadar partisz olmasına rağmen, sosyalist bir çizgide konumlandırması, tanıklıklarını daha önemli bir hâle getiriyor. Dahası ideolojik hatalarını bir kenara bırakırsak, kitle hareketinin gelişim süreçlerini genellikle edebi bir dürüstlikle aktarması sayesinde kimi önemli çıkarımları da mümkün kılıyor.

Ama Sukhanov'un Notlar'ı üzerine tartışılması gereken şeyler var. Genel olarak aktardıklarının doğruluğuyla ilgili değil bunlar, yine de kimi ciddi çarpıtmalar olduğunu belirtmeden geçmeyelim. Kendi deyişiyle "tarih yazmak" gibi bir hedefi yok; çalışmasının amacını "*olaylar zincirinden, basılı malzemeyle bağlantı kurarak yalnızca çok sayıda tek tek olayı çekip çıkarabilmek*" (Sukhanov, 2020: 161) olarak tanımlıyor.

Peki, öyleyse neyi tartışmak gerekiyor? Bir devrimi kavramak ve anlatmak açısından kişinin dayandığı sınıfsal ve ideolojik temellerin ne gibi sonuçlar doğurduğuna bakacağız. Bu temeller hem bireyler hem de örgütler açısından sınıf mücadelesinde alınacak politik tavırları belirliyor. Bu açıdan Sukhanov'a dair yapacağımız tartışmalar, Ekim Devrimi'nin tarihsel anlamını ve Ekim öncesi egemen sol grupların neden siyasi tarihten yok olmaya mahkûm olduklarını da yeniden görmemize fırsat tanıyacak.

Sukhanov'un Notlar'ı Üzerine

Kitabın içeriği Sukhanov'un devrim sürecindeki kişisel tanıklıklarından ve değerlendirmelerinden oluşuyor. Sistematik bir olaylar zincirinden çok, süregiden olayların arka planındaki küçük detaylara odaklanıyor. Kendi iddiası da zaten bu kadar. Bu açıdan eserinin en doğru tespitlerinden birisi şu olabilir:

*"Tarihteki, Rus Devrimi denen bu harika destanı,
... yeniden üretmek benim gücümü aşmaktadır;*

ben yorucu bir çalışmayla bu büyük tarihi olayı ne kadar aktarmaya çalışırsam çalışayım onun ancak sönük bir gölgesini yansıtabilirim.” (age: s. 161)

Neden? Kalemi zayıf olduğu için mi? Doğrusu, Sukhanov, hem devrim sırasında Gorki'nin Novaya Zhizn gazetesinde öne çıkan bir yazar ve editör, hem de erken dönem devrim literatüründe öne çıkan bir tarihçiydi. Onu bu güçsüzlüğe iten şey, dayandığı sınıfsal ve ideolojik temelden başkası değildi.

Troçki'nin Notlar'ın tarihsel değeri ve Sukhanov'un konumu üzerine şu uzun değerlendirmesini okuyalım:

“Bu kitaptaki zaman zaman okumayı çekilmez hâle getiren tüm o eksikliklere (lâf kalabalığı, izlenimcilik, siyasî miyopluk) rağmen, yazarın eserini Tarih için değerli bir kaynak haline getiren samimiyetini teslim etmemek olmaz. Bununla beraber kanun adamları da bilirler ki bir tanışın samimiyeti ifadesinin gerçekliğini garanti etmez: tanışın entelektüel düzeyini, görme, duyma yeteneğini, hafıza gücünü, olay anındaki ruh halini, vs. de göz önüne almak gerekir. Sukhanov, bu tarz adamlarda her zaman rastlandığı üzere, bir başka tipteki insanların siyasi psikolojisini kavramaktan aciz, entelektüel tipte bir empresyonist. Kendisi de 1917'de uzlaşmacılar kampının sol kanadında, bu itibarla da Bolşeviklere yakın dursa da, Hamlet mizacıyla Bolşeviklerin zıddıydı ve öyle kaldı. Ne istediklerini ve nereye gittiklerini bilen bütünüklü insanlara karşı her zaman bir düşmanlık, bir nefret duygusu vardı. Tüm bunlar birleştirildiğinde, Sukhanov'un Anılar'da Bolşeviklerin eylem gerekçelerini anlamaya veya kulis ardındaki niyetlerini açığa çıkarmaya çalıştığı her seferinde tümüyle ciddi biçimde hata üstüne hata yaptığı ortaya çıkar. Kimi zaman basit ve alenî sorunları bilinçli biçimde karmaşıklaştırır. Gerçekte, en

azından siyasi olarak, bir noktadan diğerine en kısa yolu bulmaktan organik olarak acizdir.”
(Troçki, 1998: 473)

Sukhanov, eserinde daha fazlasını yapamaz mıydı? Kuşkusuz *Notlar*'ı, Troçki'nin hasımları tarafından da değeri teslim edilen *Rus Devriminin Tarihi* eseriyle karşılaştırmak insafsızlık olacaktır. Ama gelin, Notlar ile daha benzer bir tarza sahip olan başka bir eserle karşılaştıralım: John Reed'in *Dünyayı Sarsan On Gün*'ü.

Sukhanov, Rusya doğumlu, 1917'de 14 yıllık bir örgütlü-örgütsüz politik deneyimi var, Rusya'nın Çarlık bürokratlarından gizli devrimci örgütlerinin üyelerine kadar birebir tanıdıkları var. John Reed ise Amerikalı bir gazeteci, onun da daha sınırlı da olsa politik deneyimleri var, ama Rusya'ya 1917'de gelmiş bir “yabancı”. Yine o da kişisel tanıklıklarına dayanarak, bir genel tarih yazımı yerine olaylar esnasındaki gözlemlerini ve değerlendirmelerini aktarıyor. Reed'in gözlemleri, Sukhanov karşısında sadece zamansal açıdan sınırlı. Bunun dışında John Reed hem olayların nereye, nasıl ve neden geliştiğini kavramakta hem de bunları okuyucuya bütünlüklü ve canlı bir şekilde aktarmakta Sukhanov'dan çok daha üstün.

Reed'in Rusya'da devrimin karakterine ilişkin tartışmada ılımlı sosyalistleri (Menşevikler ile Sosyalist Devrimciler -SR'ler-) nasıl anlattığına bakalım:

“Menşevikler ve Sosyalist Devrimciler, kabaca, Rusya'nın bir sosyal devrim için henüz olgunlaşmadığına inanıyordu. Onlara göre şimdilik yalnızca siyasal bir devrim olabilirdi. [...] 'İlmlı' sosyalistlerin burjuvaziye ihtiyaçları vardı. Ama burjuvazinin 'ılımlı' sosyalistlere ihtiyacı yoktu. Böylece sosyalist bakanlar yavaş yavaş

bütün programlarını bir yana bırakırken mülk sahibi sınıflar gittikçe güçleniyor ve söz sahibi oluyordu.” (Reed, 2017: 12-13)

John Reed'in açık seçik analizi, işçi sınıfının iktidarı ele geçirmesini sağlayan Bolşevik programı yani devrimci Marksizmi kavramasından ileri geliyordu. Tersinden söylersek, Sukhanov'un Notlar'ının zaafalarını belirleyenler, Menşevizmin, II. Enternasyonal'in, Martov'un, Tseretelli'nin vd.nin kaderini belirleyenlerle aynıydı.

Sukhanov'un gözlem yeteneğiyle ilgili de tartışmak gerekiyor. Sukhanov'un 1917'deki *“tüm çabaları ve düşünceleri 'yüksek politika' alanına yoğunlaşmış bulunmaktaydı.”* (Sukhanov, 2020: 167). Sukhanov'un kitle hareketine karşı ilgisinin yok denecek kadar az olduğunu görüyoruz. O daha çok tepede olan bitenle ilgileniyor ve öne çıkan bireyler arasındaki pazarlıklara odaklanıyor. Troçki'nin deyimiyle politik mecrada Suhanov, *“Tavrişeskiy Sarayından hemen hiç çıkmayan ve ileri gelen vekillerle çene çalmaktan başka bir şey yapmayan biri”* (Troçki, 1998: 165) idi. Elbette bir gazeteci ya da tarihçi için kaynaklarını ve gözlem alanlarını geniş tutmak, yüksek siyasete de odaklanmak yadırganamaz. Ama bu faaliyetleri devrimci bir biçimde yapacaksanız kitle hareketine, kitlelerin düşünce dünyasına, yaşamlarına odaklanmanız, dahası nüfuz etmeniz gerekir. Örneğin, Reed burjuvazinin yemek masalarına da misafir oluyor ama devrim hatıratında hiçbir zaman kitlelerin yaşamını, düşüncelerini ve hislerini birincil konumda aktarmayı aksatmıyor.

Sukhanov'un Politik Kariyeri

Sukhanov, 1905 Devrimi'ni de kapsayacak şekilde 1903-1906 yılları arasında Sosyalist Devrimci Parti (SR'ler, Narodnik hareket kökenli parti) üyesidir. Takip eden uzun yıllar boyunca yürüttüğü örgütsüz gazetecilik faaliyetinin ve Zimmerwald sağcılığının ardından, 1917 Mayıs'ında Martov'un küçük grubu Enternasyonalist Menşeviklere

katılır. Bir yandan da Gorki'nin yönetiminde çıkan Novaya Zhizn (Yeni Yaşam) gazetesinde editörlük yapar. Bu arada Şubat Devrimi'nin ardından ılımlı aydınların kontrolünde bir kendi kendini atama yoluyla kurulan Petrograd Sovyeti Merkez Yürütme Komitesi'ne dâhil olur. Ama bu pozisyon Sukhanov için sadece biyografisine yazılacak bir kariyer niteliğinde kalacaktır.

Notlar'ının her bölümünde görüleceği üzere sosyalist hareketle ilgili olsa da kitle mücadelelerinden uzak, bireyci bir yaşama devam eder. Sovyet içerisindeki faaliyeti de kitle mücadelelerine yön vermekten çok tepede kurulacak ittifaklara, pazarlıklara odaklanır. Bu durum, Sukhanov'un Notlar'ı boyunca oraya buraya sinmiş olan kararsızlık, yorgunluk, bezginlik hislerinin açığa çıkarır.

Sukhanov'un politik kişiliğini, onu *safdıllık ile kinizmin [kuşkuculuğun] eşsiz bir bileşimi* (Troçki, 1998: 193) olarak tanımlayan Troçki'den yapacağımız alıntıyla okuyalım:

“Yarı narodnik, yarı Marksist, siyaset adamı olmaktan çok dikkatli bir gözlemci, devrimci olmaktan çok gazeteci, gazeteci olmaktan çok yorumcu olan Sukhanov bir devrimci anlayışa ancak bu anlayış uygulamaya sokuluncaya dek bağlı kalmaya muktedir biriydi. Savaş sırasında pasif enternasyonalist olan Sukhanov devrimin ilk gününden itibaren mümkün olduğu kadar kısa zamanda iktidarın ve savaş işinin burjuvaziye devrilmesi gerektiğine karar verdi” (age: 175).

Sukhanov Notlar'da, Bolşevikleri ve Ekim Devrimi'ni defalarca suçlar. Ancak suçlamaları genellikle, Bolşeviklerin kitle mücadelesindeki hataları iddiasıyla değil, diğer sol partilerle kurdukları ilişkilere, yani yüksek siyasete dair olur. Bolşeviklerin örgütlediği Ekim ayaklanmasına ve

dolayısıyla devrime karşı çıksa da devrimden sonra Sovyet iktidarı altında yaşamaya ve çalışmaya devam eder. Yıllarca Komünist Akademi'nin Tarım Enstitüsü'nde görev üstlenir.

İlerleyen yıllarda ise Stalinist karşı devrimin kurbanlarından olur. Eski Menşevik kökleri, kamuoyunun manipüle edilmesini kolaylaştırır. 1930'da tutuklanır, 1931'deki "Menşevik Merkez" davasında diğer 13 sanıkla birlikte yargılanarak 10 yıl ceza alır ve kampa gönderilir. Zamanla Stalinist aygıtın suçlama kapasitesi derinleşir ve Sukhanov bu kez Alman ajanı olmakla suçlanarak 1940 yılında idam edilir.

Stalinist yargılamanın meşhur yürütücüsü de aslında eski Menşevik Vişinski'ydi ve bu davalar ile sonrakilerde alınan bütün "itiraflar" en ağır işkenceler, aile tehditleri vb. yöntemlerle alınmış uydurma sipariş belgelerdi. Sukhanov'un, dünya çapında okuyucuya ulaşan Notlar'ında, doğru bir gözlemlerle Stalin hakkında şu söyledikleri de böylece resmi SSCB tarihinden silinmiş oluyordu:

Stalin, Yürütme Komitesi'ndeki göze çarpmayan faaliyetleri sırasında pek de seçilmeyen bir gölge olduğu izlenimi bırakmış -yalnız benim üzerimde değil- ve hiçbir iz bırakmadan çekip gitmiştir. Onun hakkında gerçekten söyleyebileceğim başka hiçbir şey yok (Sukhanov, 2020: 220).

Lenin'in "küçük burjuva demokrasininin ... en iyi temsilcilerinden biri" dediği Sukhanov'un, Stalinist suçlamalar karşısında hakkını teslim etmek gerekir. O, en azından kurulduktan sonra Sovyet iktidarını yıkmak isteyen bir karşı devrimci değildi; bütün suçu bir türlü aşmayı başaramadığı Menşevik zihniyetiydi - tam da Stalinizm'in Sukhanov'ları yargıladığı yıllarda yeniden hortlattığı zihniyet.

Sukhanov'ların "Marksizm"i

Sukhanov, Notlar'ını 1919-21'de yayımlandıktan sonra Lenin Ocak 1923'te Notlar'ı da incelediği "Devrimimiz" başlıklı bir makale kaleme alıyor ve şöyle diyor:

"Hepsi kendilerine Marksist diyor, fakat onların Marksizm kavramı imkansız derecede bilgiççe. Onlar Marksizmde tayin edici olanı, yani onun devrimci diyalektiğini hiç kavramamışlar." (age: 618)

Neden? Devam edelim:

"Bizim sosyalizm için henüz olgunlaşmamış olduğumuz, ... bizim ülkemizde, sosyalizmin somut ekonomik koşullarının bulunmadığı yolundaki argüman sınırsız ölçüde şabloncudur." (age: 619)

Yani işin özü, Marksizmin "devrimci diyalektiği"nde yatıyor. II. Enternasyonal liderliği Marksizmi, onun devrim programını mekanikleştirmiş ve evrimci bir tarih anlayışı yaratmıştı. Buna göre bir ülkenin tarihinde önce batı Avrupa'daki aşamalar mevcut olmalıydı ve kapitalist-burjuva dönüşümünü tamamlamamış ülkelerde sosyalist devrim gündeme getirilemezdi, hele bir burjuva devrimi tamamlansındı...

Aslında, Rus örgüt literatürü açısından tastamam Menşevik programdan bahsediyoruz. Ama bu program, bugünün devrimcilerine de tanıdık gelecektir. Bu, aynı zamanda Lenin'in ölümü ve Troçki'nin tasfiyesinden sonra Stalinist karşı devrimin dünya komünist hareketine (1928'den sonraki kısa süreli ultra-solcu dönem haricinde tümüyle) yeniden dayattığı zihniyetti. Bu programın çeşitli Türkçe çevirilerinin adı ise Milli Demokratik Devrim, Ulusal Demokratik Cephe vb. olagelmiştir. Bugün de Türkiye solunda daha yumuşak isimlendirmelerle benzer eğilimleri görmek mümkün.

Troçki daha 1905'ten itibaren bu şablonculuktan uzak durmuş, Lenin de içerikte çoktan kopuş yaşamış ama sloganda kimi isimlendirmelerini bir süre daha kullanmaya devam etmişti. Troçki'nin sürekli devrim teorisi, geç kapitalistleşen bir ülke olarak Rusya'da burjuva demokratik devriminin gerçekleşemeyeceğini, bir devrim olacaksa bunun işçi sınıfının öncülüğünde başarılabileceğini, işçi sınıfının doğası gereği burjuva-demokratik dönüşümlerle yetinmeyip sosyalist önlemler de almak zorunda kalacağını, yani devrimin süreklileşeceğini, nihai çözümün ise sosyalist devrimin dünyaya yayılmasıyla ortaya çıkacağını söylüyordu. Lenin ise, 1917'ye kadar Rus devriminin burjuva demokratik bir devrim olarak başlayacağını söylese de bu devrimde burjuvazinin hiçbir devrimci rol oynayamayacağını, köylülükle ittifak halinde iktidarı alan proletaryanın, Avrupa'da dalgalanacak sosyalist devrim bayrağıyla birlikte sosyalizme doğru ilerleyebileceğini söylüyordu. Lenin, Şubat Devrimi'yle birlikte eski formülasyonundaki sınırlılıkları aştı ve "Bütün İktidar Sovyetlere" çağrısıyla birlikte açık bir sosyalist devrim ajitasyonuna girişti. 1923'teki makalesinde Sukhanov'u ele alırken, noktayı şöyle koyacaktı:

"Söylemeye bile gerek yok ki Kautsky'nin yazdığı tarzda bir ders kitabı zamanı içinde çok yararlıydı. Fakat artık böyle bir ders kitabının dünya tarihinin bundan sonraki bütün gelişme biçimlerini öngördüğü düşüncesini bir yana bırakmanın zamanı gelmiştir. Kim böyle düşünmüyorsa, onu bir an önce ahmak ilan etmek gerekir" (Sukhanov, 2020: 620).

Sukhanov, bugün sadece tarihsel bir anlam ifade eden II. Enternasyonal Marksizminin tarihe yazılı bir iz bırakabilen üyelerinden biri olarak karşımıza çıkıyor.

Sukhanov'un Notlar'ı Üzerine Bazı Önemli Tartışmalar

İktidar Meselesi

Sukhanov, Çarlık rejiminin “*üç asırda inşa olup ve üç günde ortadan kalktığı*”nı (age: 105) çarpıcı bir şekilde tespit ediyor. Ama gelgelelim, tam da Çarlık rejimi üç günde ortadan kaldırılırken, Sukhanov iktidarı burjuvaziye “emanet” etmeyi savunuyordu. Peki, burjuvazi iktidar konusunda ne düşünüyordu? Sukhanov'un tanıklığına başvuralım:

[Rus burjuvazisinin partisi Kadet'lerin lideri] Milyukov, Romanov monarşisini ve hanedanlığını, Çar Aleksis ve Naip Mihael'e varıncaya kadar savunuyordu (age: 124).

Yani Sukhanov'lar iktidarı burjuvaziye, burjuvazi ise iktidarı Çar hanedanlığına teslim etmeye çalışıyor! Güya “tarihsel sıralama” gereği devrimin başına geçmesi gereken burjuvazi, önce monarşiyi kurtarmaya çalışıyor, bu başarılmazsa en fazla meşruti monarşiyi savunuyordu. Veliatlar tacı kabul etmeyince, Rus burjuvazisi mecburen monarşiden vazgeçmek zorunda kalacak ama bu durumda bile bir cumhuriyet ilan etmekten korkacaktı. Bu korku boşuna değildi elbette. Burjuvazinin uluslararası deneyimleri, tek tek bütün ulusal burjuva sınıflarına, sömürü düzeninin devamlılığını korumak için devrimci dönüşümlerden mümkün merteye uzak durmaları ve bu tarz girişimleri engellemeleri gerektiğini öğretmişti. Bu yüzden Rus burjuvazisi için “*monarşi konusunda bir kumara girmek, monarşisiz bir burjuva devlet adamı olma kumarına girmekten daha az riskli*” (age: 152) olacaktı.

Sukhanov eserinin çeşitli yerlerinde, iktidarı burjuvaziye vermekten değil geçici süreyle emanet etmekten bahsediyor. Tabii ki bu satırları 1919-21 yılları arasında kaleme aldığı Notlar'ından okuyoruz. Oysa Troçki'nin tanıklığına

başvurursak, “burjuvazinin iktidara geçme süresi”ne dair devrim günlerinde dile getirilen yaklaşımlar pek de öyle “geçicilik, emanetlik” üzerine kurulu değildi:

Sukhanov, daha sonraları, onun planına göre, iktidarın burjuvaziye, demokrasinin güçlendikten sonra iktidarı daha güvenli bir şekilde ele alması amacıyla, kısa bir süre için verildiğini ileri sürmüştür. Bununla birlikte, olguların bu kendi başına naif bir şekilde kurulması tabiatıyla retrospektif bir karakterdedir. Her hâlükârda, o dönemde hiç kimse tarafından formüle edilmiş falan değildi (Troçki, 1998: 251).

Aslında bu dönemde, iktidarın fiilen kimde olduğu sorusunun cevabı, biraz olsun Rus devrimini bilen herkesin kafasında açıktır: Sovyetlerde. Bu konuda Sukhanov da farklı düşünmüyordu:

Halk, özel, grupsal, sosyal ve politik çıkarlarına ilişkin talepleri için, her şey için ona [Sovyet'e] başvuruyordu (Sukhanov, 2020: 287).

Ama Sukhanov'un Menşevik Tsereteli'den aktardığı üzere, uzlaşmacılar bunu ilan etmenin ancak bir felaket anlamına geleceğini düşünüyordular:

Bizim tam iktidara sahip olduğumuz ve parmağımızı oynatsak hükümetin gideceği bir gerçek, fakat bu devrimin felaketi anlamına gelir (age: 245).

Bolşevikler, tersine bu görevi savuşturmanın bir felaket olduğunu vurgulayarak, Sovyetler içerisinde işçi sınıfının liderliğini kazandıktan sonra “parmaklarını oynatarak” iktidarı ele alacaklardı.

Sukhanov'un iktidar meselesindeki ideolojik kafa karışıklığı bir türlü ortadan kalkmaz. Önceki sayfalarda savunduğunu, sonraki sayfalarda mahkûm eder, ardından tekrar savunur. Mesela Mayıs başına dair şöyle der:

Geçici Hükümet tamamen iktidarsızdı. ... Fakat bu olayın sadece bir yüzüydü. Geçici Hükümet yönetemiyordu ama iktidardaydı. ... Bütün gerçek iktidar ve otorite Sovyet'in elindeydi. ... Fakat Sovyet şimdi küçük burjuva oportünist çoğunluğun hakimiyeti altına girmişti. Bu çoğunluk iktidarı istemiyor ve ondan korkuyordu. Fakat kendine rağmen bu iktidar sahipti (age: 303).

Peki ya “azınlıktaki” oportünistler? Sukhanov sadece üç sayfa sonra, “kamuoyu gizli özne”sinin arkasına sığınarak iddia eder:

Kamuoyu, burjuvazinin ve Sovyet demokrasisinin temsilcilerinin bir koalisyon hükümeti kurmasının tek çözüm yolu olduğunu düşünüyordu (age: 306).

Oysa kamuoyu dedikleri, uzlaşmacıların kendi değer yargılarından başkası değildi:

Burjuvazinin ikram edilen iktidarı kendi gücüyle elde tutamayacağı belli olunca, Uzlaşmacılar [Menşevik ve SR'ler] 'sosyalist' önyargılarını hiç zahmetsizce bir kenara attılar ve koalisyon hükümetine girdiler. Hem de buradan burjuvaziyi kovmak için değil, kurtarmak için (Troçki, 1998: 179).

Savaş Meselesi

Sukhanov, Ekim öncesi dönemde Sovyet'in merkez-solunda dursa bile, notlarındaki gözlemleri, kendi önerdiği politik çözümlerin tam da Sovyet sağına, onlar aracılığıyla Kerenski'ye, Milyukov'a, Kornilova'a fayda sağladığını gösteriyor. Örneğin bir yandan devrimin ilk günlerinde “bir

Sosyalist iktidar, devrimin kaçınılmaz ve acil bir başarısızlığı anlamına gelecekti. İşte böyle bir anda, Şubat'ta, birinci devrimci hükümet ancak bir burjuva hükümet olabilirdi." diyebilirken (Sukhanov, 2020: 23) bir yandan da "Diğerlerinin tersine, bizim burjuvazimiz için halka ihanet etmek, devrimin hemen ertesi günü değil, daha devrimin öncesinden başlayan bir şeydi." (age: 86) tespitini yapabiliyor.

Sukhanov'un iktidar sorunundaki yaklaşımının savaş meselesindeki yansıması Şubat günlerinde "savaş karşıtı sloganların geçici olarak rafa kaldırılması ve ... Zimmerwald bayrağını bir süre için katlayıp bir yana konması" (age: 27) fikriydi. Yani tam da halka ihanet eden burjuvazinin istediği şey. Sukhanov'dan okuyalım:

Bizim burjuvazimizin kendine ait bazı özel görevleri de vardı. Savaşta uluslararası emperyalizm ve Rus şovenizmine hizmet etmek, "Savaşı tamamlamak" ve "sevgili müttefiklerimize bağlılık" -Çanakkale Boğazı, Ermeniler ve diğer saçmalıklar hatırına- mülkiyet sahibi Rusya'nun vazgeçilmez sloganlarıydı (age: 108).

Bu satırları yazan birisi için savaş karşıtı sloganları rafa kaldırmanın, burjuvazinin kendine ait özel görevlerine teslim olmak anlamına geldiği açık değil mi?

Acil Talepler

Devrimin ardından iktidarı burjuvaziye teslim etmeyi düşünürken, Sukhanov'un diğer ılımlı-uzlaşmacı isimlerle beraber acil gördüğü sorunlar, yakıcı sorunları es geçiyordu. Mesela Sukhanov, şöyle düşünüyordu:

"Birliği bozmamak" için her türlü çabayı göstermeli ve bu yüzden kendimizi asgari, gerçekten zaruri bir programla sınırlamalıydık. [...] Esasında düşündüğüm tek bir koşul vardı:

Ülkede tam bir politik özgürlüğün, mutlak bir örgütlenme ve ajitasyon özgürlüğünün garanti edilmesi (age: 110).

Troçki, bu “tek bir koşul”u şöyle alaya alır:

[Monarşist] Rodzyanko telgraf bürosuna gitmeye cesaret edemiyordu ve Çheidze ile Sukhanov’a “İktidar sizde. Hepimizi tutuklayabilirsiniz” diyordu. Çheidze ile Suhanov da ona şöyle cevap veriyorlardı: “İktidarı siz alın, ama propaganda yaptığımız için bizi tutuklamayın!” (Troçki, 1998: 181)

Gerçekte devrimin hemen ardından yakıcı ve acil sorunlara çözüm üretilmesi gerekiyordu. Kitlelerin beklentileri bu yöneydi. *Savaşın sona erdirilmesi, köylülerin toprak işçilerin ekmek talebinin karşılanması, özgürlüklerin garanti altına alınması şarttı.* Ama ne burjuvazi ne uzlaşmacılar bu konuda adım atmaya yanaşmıyorlardı.

Ayaklanmadan sonra “solcu” Sukhanov şöyle ahkâm kesiyordu: “Toprak sorununu şu birkaç hafta içinde çözmeye çalışmak felâket olur; hem buna hiç ihtiyaç yok.” Bildiğimiz gibi, Sukhanov yine aynı şekilde barış sorununu ve sekiz saatlik işgünü meselesini de hızla çözmeye çalışmanın felâket olacağını düşünüyordu. En kolay güçlüklerden kaçınmaktı (age: 388).

Kurucu Meclis konusunda da durum farklı değildi. Burjuvazi ve uzlaşmacı sol, her şeyin “çözümü”nü Kurucu Meclis’e öteliyordu. Aslında burjuvazi, kitlelerin devrimci kabarmasının yatışmasından sonra gerçekleşecek bir seçimin, devrimci dönemdeki politik dengeleri kendi lehine değiştireceğini umuyordu. Ama gidişat el verirse, Kurucu Meclis’e bile gerek kalmadan, Çarcı yöntemlere geri dönülmesi ve kendi iktidarını garanti edecek eski Duma’nın yeni bir versiyonuyla yetinmeyi arzularlardı.

Suhanov, bir kez daha kendisiyle çelişmek pahasına bu meselede de geççekleri itiraf etmek zorunda kalıyor:

Her ne olursa olsun, Kurucu Meclis, tepelerin ötesinde ve uzaktaydı. Devrimi derinleştirmek ve onun karşı karşıya kaldığı temel problemleri açıklamak için Kurucu Meclis'i beklemek mümkün değildi (Sukhanov, 2020: 182).

Aynı tabloyu, çok daha açık sözlü bir şekilde John Reed de gözlemlemiştir:

"İlmli" sosyalistlerin, çeşitli nedenlerle durumdan memnun olmayan halka verebilecekleri bir tek cevap vardı: Aralık ayında toplanacak olan Kurucu Meclis'i bekleyin! ... Oysa Kurucu Meclis ertelenip duruyordu. Belki daha da ertelenecekti. Halk duruluncaya, belki de isteklerini değiştirenceye değin! Ne olursa olsun, devrimin sekiz ayı geçmişti ve daha ortada bir şey yoktu (Reed, 2017: 27).

Lenin, Troçki ve Bolşevik Parti

Sukhanov, sıkça Lenin'in hem parti içinde yüce ve tartışılmaz otorite hem de devrimden sonra diktatör olduğuna dair atıflar yapıyor. Lenin'in devrimden sonra ülkeye dönüşünü canlı bir biçimde aktaran Sukhanov, takip eden sayfalarda *Lenin'i bir diktatör, diğer Bolşevikleri ise sofular* olarak tanımlıyor (Sukhanov, 2020: 269). Ona göre:

Lenin olmadan parti bir hiçti.... Bolşevik Parti'de Lenin olmadan ne bağımsız düşünce ne de örgütsel temel olabilirdi (age: 273).

Bir yandan Lenin partinin lideriydi, bir otoriteydi. Troçki'ye göre:

Burada bireyin rolü orantı olarak son derece büyük gibi görünüyor. Ama bu rolü doğru kavramak için bireyi tarih zincirinin bir halkası olarak görmek

gerekir. [...] Liderler şansa ortaya çıkmaz, seçilmeleri ve yetişmeleri onlarca yıl alır, keyfi olarak başa getirilmezler (Troçki, 1998: 330-331).

Diğer yandan Lenin'in parti içindeki etkisi ve yetkisi sınırsız değildi. Tam tersine en kritik anlarda partinin öteki liderleriyle ters düştüğü sayısız durum oldu. Lenin, kazandığı her tartışmayı bileğinin hakkıyla kazandı. Buna satır aralarında Sukhanov da tanıklık edecektir:

Lenin'in soyutlamalarında ısrar edeceğini kabul etmedik. Bu soyutlamalarla Lenin'in yalnız devrimi değil, yalnız devrimin aktif kitlelerini değil, yalnız Sovyet'i değil, kendi Bolşeviklerini bile kazanamayacağı bizim açımızdan çok netti. Fena halde yanılmıştık (Sukhanov, 2020: 272).

Sukhanov'un ikinci önermesine -Bolşevik Parti'de Lenin olmadan ne bağımsız düşünce ne de örgütsel temel olabilir-digirsek, Bolşevizmin tarihi bunun tam tersini kanıtlar. Lenin'in uzun süreler -1917'nin çoğu ayı da dâhil olmak üzere- fiilen ülke içerisindeki örgütlenmeye müdahil olmadığını, dönemin iletişim ve ulaşım koşullarını vb. dikkate alırsak, Bolşevizmin zaferi Lenin'in tarihsel liderliğinin yanında parti kadrolarının devrimci birikimine, parti örgütlerinin buldukları her yerde işçi sınıfına nüfuz etmesine ve parti politikalarını kitlelere taşıyabilmesine borçlu olduğunu görmek için gözleri şöyle bir açmak yeterli olacaktır.

Troçki hakkındaki düşünceleri konusunda Sukhanov'un şu cümlelerini aktarmak yeterli olacaktır:

Daha Bolşevik Parti'nin dışındayken, "Lenin'den beter" olduğuna ilişkin belli belirsiz söylentiler dolaşıyordu (age: 332).

Bu geleceğin yöneticisinin demagojisi, en ilkel kaprisleri ve anarşiyi övmekte bir an bile tereddüt etmiyordu (age: 530).

Bu ifadeler, Troçki'nin ayaklanma kararının alınması sırasında parti ile kitleler arasındaki en önemli bağ olduğu ve devrime hazırlanan kitlelerin sözcüsüne dönüştüğü gerçeğini değiştirmiyordu:

O günlerin merkezi figürü ve tarihin bu olağanüstü sayfasının baş kahramanı oydu (age: 528).

Temmuz Günleri Üzerine Bir Çarpıtma

Kitlelerin erken ayaklanma girişimi olan 1917 Temmuz günleri, devrimci hareketin geçici olarak tıkanmasına yol açmıştı. Bolşevikler, aslında ayaklanmanın erken olduğu ve henüz yeterli gücün toplanmadığını düşünüyorlardı. Silahlı bir ayaklanmayı engellemek için de Sukhanov'un da tanıklık ettiği üzere Sovyet mekanizması aracılığıyla ellerinden geleni yaptılar. Ama kitleler, Sovyet'teki uzlaşmacılardan ve devrimin yerinde saymasından sıyrılmak istiyorlardı.

Geçici Hükümet ve uzlaşmacılar, Temmuz Günleri'nin faturasını Bolşeviklere kesti. Kitleler harekete geçtiğinde, yenilgi olacaksa bile zararı en aza indirmek üzere ve kitlelerle omuz omuza mücadele etmek için harekete katılan Bolşevikler, yenilginin ardından Sovyet'in uzlaşmacı kanadının teşviki ve burjuvazi ile Çarlık artıklarının kışkırtmalarıyla ağır baskıya maruz kaldı.

Sukhanov, burada Temmuz günleriyle ilgili pek çoklarına anti-Bolşevik malzeme veren enteresan bir çarpıtmaya başvuruyor. Lunaçarski'nin 4 Temmuz gecesi Lenin'in kesinlikle bir darbe planladığını ve Lunaçarski'nin iktidarı ele aldıktan sonra kendisi, Lenin ve Troçki'den oluşacak bir hükümet kurulacağını kendisine söylediğini iddia ediyor. Ancak yine Sukhanov'a göre hem Lunaçarski hem Troçki özel görüşmelerinde bu iddiayı yalanlıyor. Sukhanov'un kendi iddiasına ilişkin güvenilirliği ise şu kadarlık:

Bazı şeyleri unutmuş, karıştırmış veya hikâyeyi çarpıtmış olabilirim (Sukhanov, 2020: 438).

Kornilov'un Karşı Devrimci Darbe Girişimi

Temmuz olaylarının ardından yeni bir burjuva-uzlaşmacı koalisyonu kurulmuştu:

Kerenski'nin yeni kabinesi bir Sovyet Hükümeti'ydi. Hükümetin başı, bir Sovyet Yürütme Komitesi üyesiydi. Bu hükümetin en önemli çekirdeğini Sosyalist Bakanlar oluşturuyordu. ... Hükümetin Sovyetler Kongresi'nin talimatlarına göre hareket edeceğini ilan etmişlerdi. (age: 435)

Sukhanov, ılımlı Sovyet yöneticilerinin burjuva kabineye dahil olmasını ve kabinedeki sayısal çoğunluğu “Sovyet Hükümeti” olarak tanımlasa da kendi gözlemlerine göre bu dönem *demokrasinin yok olması, boğulması ve yıkıma uğratılması dönemi* (age: 443) oldu.

Burjuvazi ve Çarlık artıkları tarafından kışkırtılan “*harp okulu öğrencileri ... bizzat Hükümet Menşeviklerine karşı da baskınlar düzenlemeye giriştiler. Şu taşkınlığa bakın! ... Bu kaçınılmazdı, son derece tutarlı ve uzak görüşlü bir davranıştı*” (age: 445). Gerçekten de karşı devrim, kendi sınıfsal çıkarları doğrultusunda tutarlı davranıyordu. Tutarsız ve dar görüşlü olan Sukhanov'lardı.

Karşı devrim yeni hazırlıklar yapıyordu. Hem de Sukhanov'un Sovyet Hükümeti dediği hükümetin Sovyet Yürütme Komitesi üyesi de olan lideri Kerenski'yle ittifak halinde:

Kornilov gibi Kerenski de burjuva diktatörlüğünü gerçekleştirmeyi hedeflemekteydi. (Her ne kadar o da Kornilov gibi bunun ne olduğunu anlamasa da). Bu iki “şaşmaz merkez” bu diktatörlüğün dayanağı olma konusunda birbirleriyle kavgaya tutuşmuştu. ... Fakat kitlelerin henüz dağılmamış güçleri karşısında Kornilov ile Kerenski'nin

birbirlerine son derece ihtiyaçları vardı. Çatışan taraflar aynı zamanda müttefik durumundaydılar (age: 461).

Çarcı General Kornilov'un karşı devrimci darbe girişimi, Sovyet'in işçi ve askerleri örgütlemesi sayesinde püskürtüldü. Darbeye karşı başkentin savunulması için Askeri Devrimci Komite kurulmuştu:

Bolşevikler, devrime bağlılıktan başka hiçbir anlama gelmeyen olağanüstü bir taktik incelik ve politik akıl örneği koymuşlardı ortaya. [...] Ve azınlık oldukları son derece net olmasına rağmen Askeri Devrimci Komite'nin kontrolü Bolşeviklerin elindeydi. Bu, olayların doğal gelişiminin sonucuydu. Her şeyden önce, komite ciddi bir şeyler yapmak istiyorsa devrimci bir şekilde hareket etmek zorundaydı (age: 463).

Ekim Ayaklanması ve İşçi İktidarı

Sukhanov, utanmadan sıkılmadan Ekim Devrimi'ne ilişkin şunları söylüyor:

Bolşevikler(in) ... bu karmaşık koşullarda durumun gerektirdiği görevlerin altından kalkmaları mümkün değildi. [...] Bolşeviklerin, devleti ele geçirdiklerinde ne yapacaklarına... ilişkin... planları olmadığını iddia ediyorum. [...] Bolşevikler, zafer kazanıp devleti ele geçirdiklerinde ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Onlar, "Sovyet iktidarı" sloganı altında ayaklanıp Rusya'da tüm devlet iktidarını Merkez Komitesi'nin eline alması girişimiyle, Marx'a karşı, bilimsel sosyalizme karşı, sağduyuya karşı, işçi sınıfına karşı harekete geçmiş oluyorlardı (age: 520-521).

Peki, bu sırada, diğerleri ne yapıyordu? Haydi, hepsini Sukhanov'dan okuyalım:

Kerenski'nin ... tek metodu Kornilovizmdi (age: 516).

Hükümet ne düşünüyor ve ne yapıyordu? ... "En kesin önlemler alınacaktır ve zaten alınmaya başlanmıştır da." Ne var ki, sıradan faniler bunlardan haberdar değildi (age: 515).

Var olan hükümet, yalnızca bir gaspçılar çetesi değildi; o, karşıdevrimci isyancıların da hükümetiydi (age: 502).

Genelkurmay, "artık bir düşman ordusunun Genelkurmayıydı" (age: 538).

Martov "Şu anda Bolşeviklere doğru sürüklenmek kesinlikle yanlıştır. Şu anda devim Sağdan değil, Soldan tehdit edilmektedir" (age: 485) diyordu.

Çok önceden beri:

Burjuvazinin nerede bitip demokrasinin nerede başladığını söylemek iyice zorlaşmıştı (age: 299).

Petersburg proletaryası ise devrim kararını çoktan vermişti:

Petersburg çapında üç aşağı beş yukarı aynı şeyler olmaktaydı. Her yerde nihai karar veriliyor ve son antlar içiliyordu. ... Bu gerçeğe de şimdiden başlamış bir isyandı (age: 534).

Görevlerin altından kalkamayan, planları olmayan, Marx'a ya da bilimsel sosyalizme karşı çıkan kimlerdi? İşçi sınıfının tartışmasız temsilcisi haline gelmeyi başaran ve kitlelerle birlikte aldıkları ayaklanma kararını icra etmeye hazırlanan Bolşevikler mi yoksa herkesin kendi sağındakine teslim olduğu Sukhanov'lar, Martov'lar, Tsereteli'ler, Dan'lar, Çernov'lar, Kerenski'ler mi?

Devrim hükmünü verip de iktidar Sovyetlere geçtikten sonra, bu kez de “demokrasinin koalisyonu”nu gerekli gören Sukhanov hâlâ kendisine, kendi grubuna ve her türden uzlaşmacıya paye biçmeye devam ediyordu:

Eğer Menşevikler ve SR'ler şimdi [Sovyet Kongresi'nden] çıkıp giderlerse kendin sonlarını imzalamış ve kesinlikle muarızlarını güçlendirmiş olacaktı. ... Fakat Menşevikler ve SR'ler bunu yaptılar (age: 581).

Sukhanov'un bu hayıflanmasına Troçki cevap verir:

Sukhanov'un bahsettiği kişiler gitmeselerdi de çok az şey değişecekti. Her hâlükârda unutulup gitmeye mahkûmlardı. Olaylar dalga dalga onları aşıp gelişmişti (Troçki, 1999: 317).

Kısa Bir Bilanço

Sukhanov, 1917 Rus Devrimleri üzerine yapılan pek çok araştırmada birincil bir kaynak olarak önem taşır. Öyle ya Sukhanov, olayların hem tanığı hem de parçasıydı. Olayların parçası olmasına parçasıydı ama onları etkilemek yerine onların peşinden sürüklenmekle yetinebildi. Tanıklığı da genellikle yüksek siyasetle sınırlı kaldı, kitle hareketinin gerçek dünyasını açık sözlülükle yansıtmakta başarılı olamadı. Bundan fazlası hem müdahil olmakta hem de aktarmakta “gücünü aşmakta”ydı.

Troçki'ye *Rus Devriminin Tarihi*'ni yazdıran en önemli niteliği, güçlü kaleminden çok onun sürekli devrim kavrayışı ve devrim sürecindeki rolüydü. John Reed'in Sukhanov'dan çok daha derinlikli gözlemleri, kitle hareketinin gelişimini ve devrimci programı kavraması ve kabul etmesi sayesinde mümkün olmuştu. Sukhanov'un zayıflıklarının ise bireysel yeteneksizliklerinden daha öte sebepleri vardı. Bu, Sukhanov'ların, yani Menşevizmin ya da II. Enternasyonal sosyal demokrasisinin programının, ideolojisinin zayıflığıydı.

Troçki'yle bitirelim:

Bir kuramcı olarak -iki kelimeyi bir araya getirme yeteneğiyle olmasa da bu ihtiyaçtan ötürü- o zamanki Yürütme Komitesi üyelerinden üstündü. Başlıca gücü bu her telden çalan ama yine de türdeş olan insanlar cemaatinin organik çizgilerini doktriner bir dile tercüme etmekten geliyordu: kendi gücüne güvenmeme, kitlelerden korku, burjuvaziye karşı küçümseyici ama yine de saygılı bir tutum. Lenin Suhanov'un küçük burjuvazinin en iyi temsilcilerinden biri olduğunu söyledi. Onunla ilgili söylenebilecek tek övgü sözcüğü bu olsa gerek (Troçki, 1998: 175).

Kaynakça

Cliff, Tony. **Troçki (4. Cilt) [Gece Ne Kadar Karanlıksa Yıldızı O Kadar Parlak Olur]**. Çev. Ali Çakıroğlu. İstanbul: Marx21 Yayınları, 2017

Reed, John. **Dünyayı Sarsan On Gün**. Çev. Rasih Güran. İstanbul: Yordam Kitap, 2017.

Sukhanov, Nikolai Nikolayeviç. **1917 Rus Devrimi [Devrim Üzerine Notlar]**. Çev. Gün Zileli. İstanbul: Edebi Şeyler, 2020.

Troçki, Lev. **Rus Devriminin Tarihi (I) [Şubat Devrimi: Çarlığın Devrilmesi]**. Çev. Bülent Tanatar. İstanbul: Yazın Yayıncılık, 1998.

Troçki, Lev. **Rus Devriminin Tarihi (III) [Sovyetlerin Zaferi]**. Çev. Bülent Tanatar. İstanbul: Yazın Yayıncılık, 1999.

Entrizm, Geniş Parti Ve Birleşik Cephe Taktiklerine Dair Bir Tartışma

V. U. Arslan

Avustralya'nın en önemli devrimci Marksist yapılanması olan Sosyalist Alternatif'in liderlerinden Mick Armstrong'un Marxist Left Review dergisinde yayınlanan "Syriza Sonrası Geniş Parti Tartışması" başlıklı makalesi bizlere geniş parti, birleşik işçi cephesi ve entrizm taktikleri konularında görüşlerimizi ortaya koyma fırsatı sunuyor.

"Geniş partiler" dünyanın birçok ülkesinde geçmişte ve bugün önemli roller üstlendiler ve birçok noktada sosyalist sol için merkezi bir tartışma olmayı sürdürüyorlar. Türkiye'de de TİP üzerinden böyle bir partinin tasarımı şekilleniyor. Tam da bu yüzden bu programatik konuların canlı bir şekilde ele alınması gerekiyor. Yani bu yazının Türkiye'de güncel bir karşılığı bulunuyor.

Yunanistan'da Syriza, İspanya'da Podemos, Almanya'da Die Linke, İtalya'da Rifondazione, Brezilya'da PT ve PSOL, ABD'de DSA... Devrimciler bu partilerle nasıl ilişkilenebilirler, entrizm taktiği hangi şartlarda uygulanabilir ya da birleşik işçi cephesi taktiği ne zaman ve nasıl uygulanmalıdır?

Bu konuda temel bir uyarı:

“Bağımsız komünist partilerin varlığı ve burjuvazi ve karşı-devrimci sosyal-demokrasi karşısında tam hareket serbestliği; komünistlerin ne olursa olsun hiçbir koşulda vazgeçemeyecekleri, proletaryanın en önemli tarihsel başarısıdır. Yalnızca komünist partiler tüm proletaryanın çıkarları için savaşır.

Birleşik cephe taktiği, bir takım parlamenter ya da benzer tipten amaçlar güden bir üst düzey “seçim ittifakı” anlamına gelmez. Birleşik cephe taktiği, burjuvaziye karşı işçi sınıfının temel çıkarlarının savunulmasında, partisiz ve diğer parti ve gruplara bağlı tüm işçilerle komünistlerin ortak bir mücadele vermesi önerisidir...” (Komintern'in Dördüncü Kongresi Tarafından Kabul Edilen Taktikler Üzerine Tezler)

Reformist güçlerle kurulacak ilişkilere dair bazı temel prensipleri ortaya koyabiliriz:

Devrimcilerin siyasal ve örgütsel bağımsızlığını koruması, eylemsel özgürlüğün ve eleştiri hakkının asla bırakılmaması, işyeri ve sokak hareketinin temel alınması, parlamenter budalalıklara ve seçim aritmetiklerine bel bağlanmaması, kapalı kapılar ardındaki pazarlıklarla iş yürütülmemesi, bürokratik dengeler gözetilerek işçi sınıfının en genel çıkarlarının feda edilmemesi ve tabi taktiklerin kendi içinde bir amaca dönüşmemesi ve genel stratejiye tabi olması...

Bu temel prensipler genel çerçeveyi oluştursa da birleşik işçi cephesi ya da entrizm taktiğinin sahaya yansıtılmasının standart bir formülü bulunmaz. Mick yoldaşın dediği gibi:

“Siyasi koşullar ülkeden ülkeye önemli ölçüde farklılık gösterir ve her durumda kesin taktikler somut koşullar gözetilerek belirlenmelidir. İşçi sınıfının mücadeleciliği, toplumdaki radikalizmin derecesi, ekonomik ve daha geniş toplumsal krizin derinliği, devrimci güçlerin boyutu ve ağırlığı, birlikte çalıştığımız diğer güçlerin doğası da dahil olmak üzere sayısız faktör söz konusudur. Yine de, tüm bu uyarılarla birlikte, DEA deneyiminden öğrenilecek çok şey var.”

DEA (Enternasyonalist İşçi Solu) Sosyalist Alternatif'in son yıllara kadar Yunanistan'da yan yana olduğu sosyalist bir örgüt. DEA önce Syriza içerisinde ardından da Syriza'dan kopan daha sol ve aynı zamanda ulusalcı olan LAE'nin (Popular Unity-Halk Birliği) içerisinde yer alarak birleşik cephe, entrizm ve geniş parti tartışmalarının odağında oldu. Mick yoldaş, söz konusu makalesinde DEA'nın Syriza ve ardından Popular Unity (LAE) ile kurduğu ilişkileri örnek bir inisiyatif olarak anlatıyor. Keşke öyle olsaydı. Ama maalesef DEA deneyimi, devrimci taktikler konusunda daha çok olumsuz yönleriyle hatırlanmalıdır.

Aradan geçen zaman DEA'nın politikalarını yanlışlamış görünüyor. Zira Mick'in yazısından birkaç yıl sonra hem DEA hem de LAE büyük bölünmeler ve güç kayıpları yaşayarak siyaseten bitme noktasına geldiler. Bu hızlı çözülmenin LAE cephesindeki sebebi, Syriza ayrılığı sonrası LAE'nin burjuva yüksek siyasette kendisine yer bulamamasıydı. Parlamenter olmanın getirdiği medyatiklik ve ekonomik imkanlar kaybedilince LAE gibi partilerin varlık koşulları da hemen hemen ortadan kalkmış olur. LAE için de öyle oldu. DEA'ya gelince... Önce Tsipras sonra Lafazanis gibi reformist burjuva politikacıların kuyruğuna takılan DEA onların direksiyonu sağa kırmalarından ve yenilgilerinden acı bir

şekilde etkilendi. DEA'nın iyice silikleşen LAE içerisindeki teslimiyetçiliği DEA içerisinde biriken çelişkilerin büyük bir krize dönüşmesini beraberinde getirdi. En büyük sıkıntı, DEA'nın, devrimci ve enternasyonalist bir parti olarak, onca oportünist politikadan sonra uğradığı mana kaybıydı. Önemli kadrolarının bir kısmını reformist güçlere kaptıran DEA için asıl büyük yıkım, DEA liderliğine göre solda kalan kadroların büyük çaplı bir bölünme yaratarak DEA'yı terk etmeleriyle geldi. DEA, birleşik işçi cephesi taktiği görünümünde burjuva politikacılara sistematik şekilde adapte olarak büyük hatalar yaptı ve neticede ağır bir hezimet yaşamak zorunda kaldı.

Syriza ise Yunanistan'daki krizin kapitalistler ve emperyalistler lehine çözülmesinde ve işçi sınıfı ve solun tarihi bir yenilgi almasında hayati bir rol oynayarak piyasacı sosyal demokrasinin Yunan siyasetindeki yeni adresi oldu.

Mick yoldaşın yazısına şu eleştirileri ve katkıları yapmak yerinde olacaktır:

- 1) “Syriza liderliği, milyonlarca Yunan emekçine büyük acılar yaşatacak kemer sıkma önlemlerini haklı çıkararak ve bunları dayatarak Yunan ve Avrupa burjuvazisinin bir aracı oldu.” Mick yoldaş objektif durumu bu şekilde aktarırken itiraz edilemeyecek kadar haklı. Mick, Tsipras'ın ihanetinin ölçeğini SPD'nin Birinci Dünya Savaşı'na destek vermesiyle kıyaslıyor ki buradaki mantığa katılmamak da mümkün değil. Katılmadığımız nokta Mick yoldaşın eleştirilerini Tsipras ya da “Syriza liderliği” üzerinden ifade etmesiyle başlıyor. Mick'in yazısında Tsipras-Syriza liderliği ile Syriza arasında ayırım koyma çabası hissediliyor. Ama bu çaba ne kadar gerçekçi? Tsipras, Syriza'da açık ara hakim olan “ev sahibi” kanadın güçlü lideri ve burjuva devletin başbakanı olarak muazzam bir gücü elinde bulunduruyordu. Ayrıca hatırlatmamız gerekir ki bir oy cezbetme makinası olarak Syriza'nın en önemli silahı, güçlü lideri ve yıldızı

Tsipras'tan başkası değildi. Yani, Syriza'yı Tsipras ve liderlikten ayrı bir fenomen olarak ortak koymak pek doğru olmayacaktır.

- 2) Diğer taraftan Syriza hiçbir zaman canlı bir işçi ya da gençlik tabanı olan bir parti olmadı. Bu yüzden Syriza'yı güçlü işçi sınıfı bağları olan geçmişteki sosyal demokrat partilerle mukayese etmek doğru olmaz. Syriza çok net biçimde milletvekilleri ve diğer seçim pozisyonlarını kazanarak yüksek siyasette kendisine yer edinmeye çalışan, bürokratik kabuğu dışında kitlelerle somut bağları ve canlı örgütleri olmayan bir oluşumdur. Syriza'nın kitlelerle ve eylemlerle bağı her zaman zayıftı ve esas olarak seçmenlerle Tsipras'ın ana akım medya üzerinden kurduğu bağa dayanıyordu. Bu konuda birakalım Yunanistan Komünist Partisi-KKE'yi, aşırı solun temsilcisi Antarsya bile kitlelerle bağlar açısından Syriza'dan net biçimde daha güçlüydü. Syriza'nın yüksek siyasette tuttuğu pozisyon, PASOK'un solunda, milliyetçi KKE'den farklı, daha AB'ci bir seçim alternatifi olmasıydı. Nitekim AB'yi aşan bir ufku olmayan Syriza sonunda yeni PASOK'a (merkez sol) dönüştü. Mick yoldaşın işaret ettiği gibi Syriza daha iktidara gelmeden önce Yunanistan ve Avrupa burjuvazisi ile pazarlıklar yapmış ve onların güvenini kazanmıştı. Nitekim Tsipras bu güveni boşa çıkarmadı.
- 3) O halde böyle bir Syriza içerisinde devrimci sosyalist örgütlerin ne işi olabilirdi? Bu politika DEA için baştan hataydı, çünkü gerçek bir emekçi ve gençlik tabanı olmayan, sisteme entegre, hayli bürokratik bir yapının içerisinde olmak, sınıf mücadelesine ancak zarar verebilirdi. Devrimciler taktik olarak belirli dönemler için reformist partilere katılabilirler, ya da somut hedefler doğrultusunda reformist partilerle birleşik cephe kurabilirler. Ama bunun ilk şartı ilişkilendikleri

bu partinin canlı bir işçi ve gençlik tabanı olmasıdır. Ve tabii devrimciler kurulacak birliktelikte sokak ve işyeri merkezli fiili mücadelenin imkanlarını referans almalıdır.

“Birleşik cephe taktiğinin temel amacı, çalışan kitleleri ajitasyon ve örgütlenme yoluyla birleştirmektir. Birleşik cephe taktiğinin gerçek başarısı, emekçi kitlelerin tabanından gelen “aşağıdan” bir harekete bağlıdır.” (Komintern Taktikleri Üzerine Tezler, 3.Enternasyonal’ın 4.Kongresi, 5 Aralık 1922)

Diğer taraftan yüksek siyasete odaklanmış kuru bürokratik bir kabuktan yeni filizler yeşermeyecektir. Böyle bir kabuğa dahil olmak sadece ve sadece bürokratik aygıtın işine gelir. Çünkü bu sayede uzlaşmacı güçler fazladan sol bir görüntü verme fırsatı elde ederler. Seçimler odaklı reformist partiler, emekçiler ve gençlerden gelecek oyları cezbetmek için böyle sol bir görüntüyü hep vitrinlerine koymak ister. Böylelikle kitleler arasındaki sol illüzyonlar oluşur, ama uygulamadaki kaypaklık yıkıcıdır. “Devrimci” unsurların reformist kaypaklığa eklenmesi emekçi kitlelerin direncinde çözülme yaratır, kitlelerde çaresizlik hissi oluşur. “Yunan hükümetinin yaptığı ne yazık ki yapabileceği tek şeydi.” Yunan krizi sırasında Tsipras’ı savunmak için kimi sol aydınların ortaya attığı bu düşünce, maalesef kitleler arasında da ana fikir olmuş ve Tsipras bu sayede emekçilere ihanet ederken “yapabileceğinin en iyisini yaptı” imajıyla ayakta kalmayı başarmıştır. Syriza’nın, açılımı da **Radikal Sol Koalisyon**’dur, radikal sol imajı emekçilerin boyun eğmesi ve ihanetlerin yaşama geçirilmesinde büyük bir kolaylaştırıcı olmuştur. DEA gibi küçük sosyalist bileşenler Syriza’nın bu imajına destek olmuşlardır. Böyle durumlarda küçük partilerin boylarından büyük etkileri olur. Örneğin DEA kendi ilkelerine karşıt biçimde “u dönüşü” yaparak “sol hükümet” çağrısı

yaptığında böyle bir tesirde bulunmuştur. Üstelik kurulan hükümet birçok kritik koltuğu aşırı sağa yakın ANEL'e bırakıldığı Syriza-ANEL koalisyon hükümeti olduğunda da DEA Syriza içerisinde var olmayı sürdürmüştür. DEA gibi örgütler açısından Syriza'nın politikalarını değiştirmek ise gerçekte olasılık dışıdır, çünkü ipler tamamen Tsipras'ın elindedir. Aktif bir üye ve örgüt tabanı olmayan bürokratik bir aygıtın politikalarına nüfuz etmenin herhangi bir koşulu, enstrümanı zaten mevcut değildir. Tersinden KOE (Yunanistan Komünist Örgütü) örneğinde olduğu gibi, Syriza liderliği baskın taraf olarak, küçük sosyalist yapıları kendisini feshetmeye zorlamış, zorlayamadıklarını ise kolayca partiden tasfiye etmiştir.

- 4) DEA'nın Syriza'dan sonra LAE'ye katılması da yine yanlıştı. "Gerçek Syriza geleneklerine" geri dönmek için yeni bir reformist, bürokratik ve ulusalcı partinin kurulmasına katılmanın ne anlamı olabilirdi? LAE, kapitalist ekonomik korumacılık politikası etrafında, sosyal demokrat hatta sağ elementleri de kapsayarak parlamenter dengelere ortak olmak istemiştir. DEA maalesef yine bu planın kuyruğuna takılmıştır.

"Antarsya Popular Unity'i destekleseydi LAE %3 seçim barajını geçecekti" hayıflanması anlaşılır gibi değil. (LAE Eylül 2015'teki seçimde %2.85 oyla barajın hemen altında kalmış, aşırı sol Antarsya ise %0.85 oy almıştı) Seçim barajı geçilseydi Lafazanis türünden eskiden bakanlık koltuğu dahil olmak üzere yüksek siyasetin gedikliisi olmuş 8-9 civarı reformist politikacı parlamentoya girecekti ama bu isimler sınıf mücadelesini nasıl etkileyebilirdi ki? Antarsya LAE'ye girseydi 1 ya da 2 vekillik karşılığında siyaseten intihar etmiş olurdu. İşin gerçeği Lafazanis önderliğindeki LAE ne Antarsya'yı ne de Syriza'daki ortaklarını DEA'yı denk bir kuvvet olarak görmüş ve ciddiye almıştır.

Nitekim zaman birçok şeyi gösterdi. Burjuva partilerde tipik olduğu üzere parlamento koltuklarını kapamayan LAE hızla dağılma sürecine girdi. İşçi sınıfı ve gençlik içerisinde bağları olmayan, örgütlü bir tabanı bulunmayan LAE'nin dağılması kesinlikle sürpriz değil. 2019 seçimlerinde 2015'te aldıkları 155 bin oy sadece 15 binini koruyabildiler (%0.28). Bugün ne sınıf mücadelesi sahasında ne de yüksek siyasette esameleri okunmuyor.

- 5) Syriza iktidarı, Yunan hükümetinin altemperyalist geleneğini sürdürerek küçük ve zayıf Makedonya'ya diz çöktürmüş ve devletin ismini "Kuzey Makedonya" olarak değiştirmişti. Yunan sağ (ve faşistler) yine de bu duruma karşı çıkararak Syriza'ya karşı büyük protestolar düzenlemişti. Zira onlara göre Makedonya Yunanistan demektir. Makedonya, Yunanlılara ait olan bu ismi kullanamazdı. İşte LAE, tıpkı KKE gibi bu konuda Syriza'yı sağdan eleştirmiş ve milliyetçi gösterilere karşı dostane bir tutum takınmıştır. İşte "enternasyonalist" DEA, LAE'nin bu sağ eğilimine karşı bile gerekli tepkiyi göstermedi. Gerekçeleri parti içerisinde bütünlüğün korunmasıydı. Lafazanis gibi politikacılara adaptasyonun utanç verici bir sonucu ve birleşik cephenin nasıl kurulmaması gerektiğinin ibretlik bir örneği. Belirtmeliyiz ki Antarsya Makedonya konusunda radikal solun enternasyonalist pozisyonunu savunan ana güç olmuştur.
- 6) DEA'nın reformist partilere ilkesiz biçimde yedeklenmesinin ardından krize girmesi ve bölünmeler yaşaması sürpriz değildir. DEA, başından beri birleşik cephe politikasını çok yanlış kurgulamıştır. Devrimciler için kestirme yollar aramak ya da meclisten gelen paralara bel bağlamak söz konusu olamaz. Yüksek siyaset katlarında, seçim zamanlarında Tsipras ve Lafazanis gibi politikacıların yıldızı parlar, borusu öter.

Sokakta ve işyerlerinde yürüyen sınıf mücadelesinde ise devrimcilerin. Bu yüzden devrimciler birleşik cephe taktiklerini sokak ve grev hareketleri üzerinden, fiili mücadele bağlamında kurgularlar. Yüksek siyaset oyunları, parlamento dengeleri, seçim dönemleri ise reformist politikacıların alanıdır ve devrimciler taktiklerini bu hesaplar üzerinden yapmaz. Sokak ve işyerlerinden yükselen fiili mücadele dinamiklerini temel almayan bir birleşik cephe düşünülemez. Yüksek siyaset alanında ise reformist liderler teslimiyet karşılığında işbirliğini kabul eder. Ne Syriza ne de LAE sınıf hareketine, sokak hareketine dayanan ve böyle bir tabanı olan partiler olmadığı için Syriza ve LAE'ye yedeklenmek DEA'ya ne katabilirdi? Burjuva siyasete açılan birkaç koltuk! Bunlar için çok şey feda edildi. Ana konsantrasyon konusu seçimler ve yüksek siyaset olunca DEA toplumsal mücadelelerde etkin olduğu alanları ve çalışmaları terk etti. Sözde birleşik cephe taktikleri olarak DEA'nın uyguladığı politik ilkelerin feda edildiği, şekilsiz ve süresiz entrizmdi. Bu burjuva adaptasyon DEA'nın dibi boylamasına yol açtı.

- 7) Aşırı solun geleneksel örgütü ANTARSYA, Syriza'nın solunda devrimci bir alternatif olarak yükselmek için bir fırsata sahipti. Ama hem kapitalistlere teslimiyetin tek yol olduğunu savunan Syriza'yı gözden düşürmek hem de Yunanistan Komünist Partisi (KKE)'nin mücadeleyi engelleyen güçlü bürokrasisini aşmak için ANTARSYA'nın güçlü bir inisiyatif göstermesi gerekiyordu. Maalesef ANTARSYA bu inisiyatifi göstermenin çok uzağında kalarak Yunan trajedisinin başlıca sorumlularından birisi olmuştur. Gerek öncü işçiler ve öğrenciler, gerek antifaşist mücadele ve gerekse de göçmenlerle dayanışma alanında hatırı sayılır kuvvetleri olan Antarsya'nın esas sorunu gerçek bir cephe olamayışındır. Birlikte iş çıkarmak konusunda tamamen aciz olan Antarsya bileşenleri Yunanistan krizi

döneminde birlikte somut kampanyalar düzenleyerek emekçilere ve gençlere yol açan bir dinamizm sergilemekten çok uzak olmuşlardır. Birbirlerine diş bileyen rakip grupların (başlıcaları NAR ve SEK) dar grupçuluk ve sekterlik hastalığı Antarsya'yı işlemez hale getirmiştir. Neticede sola kayan Syriza'ya bakan ve sonra da hayal kırıklığına uğrayan kitleleri etkilemek için gereken hamleleri yapmak konusunda Antarsya tamamen işlevsiz kalmıştır. Yükselen grev ve protesto hareketlerinde Antarsya ağırlığını koyamadı, sokağın liderliğini ele geçiremedi. Bunun sonuçlarından birisi de Antarsya içerisindeki sağ kanadın (ARAN-ARAS) reformist LAE'ye katılması ve burada erimesi oldu.

Antarsya Fiili bir mücadele cephesi olamadığı için sadece bir seçim bloğuna dönüştü. Ama sınıf mücadelesine ağırlığını koyamayan Antarsya sandıklarda da yüksek siyasetin tanınmış reformist politikacılarının gölgesinde kaldı. Sınıf mücadelesine etkili bir şekilde katılmayı beceremeyen Antarsya'nın kötü seçim sonuçları alması kaçınılmazdı. Antarsya bileşenleri, o kadar sekterdi ki, bir sonraki seçimlerde (kimi yerelerde) birbirlerine rakip olacak kadar uçlaştılar. Britanyalı SWP'nin kardeş örgütü SEK'in sekterlik konusunda herkesten bir adım önde olduğunu bir parantez açarak söylemeliyiz.

Yaşanabilir Bir Kapitalizm Rüyası: Reformizm

Emrecañ Konyalı

Tarihin tozlu sayfalarına karışmış tartışmalar gibi görülen fakat post yaftalar altında karşımıza çıkmaya devam eden reformizm, revizyonizm meselesi hafıza tazelenmesini hak ediyor. Marksizme bağlı kaldığı iddiasıyla çeşitli salvolar atan Kautsky ile Marks'ın fikirlerinin yerine evrimci sosyalizmi koyan Bernstein'in tezleri günümüzde hala kimilerine ilham olmaya devam ediyor. Sol unsurlar, Marksizme alternatif olarak ya da Marksizme sadık kaldıklarını düşünerek hevesle sahiplendikleri "radikal" modellerinin tarihsel kökenlerinin Kautsky ve Bernstein'da yattığını bilmeliler. Günümüz koşulları bunu gerektiriyor, kapitalizm şekil değiştiriyor gibi savunularla ortaya çıkan ve solu büyük ölçüde etkisi altına alan bu post modellerin ufku kapitalizmin izin-yetki-karar sınırları içerisinde kalıyor. Dolayısıyla kökü geçmişte olsa da bugün muhalefette ana akımlaşan bu fikirleri tartışmak gerekiyor.

SPD'nin Tarihsel İlerleyişi

Sanayi devrimi ile işçi sınıfının mevcudunda niceliksel bir sıçrama yaşayan Avrupa'da 1800'lerin başlarında sendikal mücadelenin temelleri atılıyordu. Bu sıçrama İngiltere'de köklü sendikal hareketi var edecek, Almanya'da Bismarck karşısında duran SPD'yi (Alman Sosyal Demokrat Partisi) yaratacak, güçlü sosyalist geleneğe sahip Fransa'da yüzbinlerin desteğini sağlayacaktı. Üç unsur birbirinden farklı geleneklere sahip olsa da sosyalistler için elek teli olan 1. Dünya Savaşı'nda tarihe geçecek sapmaları ortaklaşa gösterdiler.

Kautsky ve Bernstein'ın fikir babalığı yaptıkları reformizmi anlamak için öncelikle onların ve onlarla aynı dönemlerde siyaset yürüten öznelere etkilendikleri koşulları incelemek gerekiyor. Nasıl oldu da "Marksizmin Papası" olarak görülen Kautsky tarihin en büyük ihanetlerinden birine imza attı dememek için meselenin köklerine inmek şart. SPD'yi 19. yy. sonlarında ve 20. yy. başlarında uluslararası alanda da örnek kılan en önemli unsur işçi sınıfı örgütlenmesiydi. Önceleri Wilhelm Liebknecht'in liderliği döneminde 1870 Fransa-Almanya savaşına karşı savaş kredilerine ret veren, Bismarck tarafından baş düşman ilan edilerek sosyalistlere karşı çıkarılan bir yasa sonrasında 1878'den 1890'a kadar özel baskı koşulları altında illegal faaliyet örgütleyen bir SPD, işçi kitlelerine hitap eden en büyük parti konumundaydı. *"Sekiz ay içinde 222 sendika dağıtıldı, 405 sosyalist ve sendikal yayın kapatıldı, kooperatifler kapanmaya zorlandı ve binlerce sosyal demokrat hapis veya sürgün edildi. On iki karanlık yıl boyunca sosyal demokratlar yıkıcı unsur olarak değerlendirildi ve maruz kaldıkları muameleler Alman sosyalist hareketinde silinmez bir iz bıraktı"* (Esch, 2020:21).

SPD dönemsel olarak gücünde değişiklikler olsa da en etkili muhalefet partisiydi. Seçimlerde elde edilen zaferler SPD'nin parlamentoda sürekli bir etkiye sahip olmasını sağlıyordu. Kautsky, Liebknecht, Bebel, Clara Zetkin gibi dünya çapında tanınmış liderlikler mevcuttu. 2. Enternasyonal'in lokomotif

gücü olarak görülen SPD'nin bu gücü özellikle Kautsky etkisiyle düzen içine hapsedi. “*Parti, bir sınıfın öncüsüdür ve görevi, yalnızca kitlelerin ortalama siyasi düzeyini yansıtmak değil, kitlelere önderlik etmektir.*” (Speech On The Agrarian Question, 14 November 1917) diyordu Lenin devrimci partinin rolünü açıklarken. Alman SPD'si ise kitlelerin gerisinde kalıyor, seçim oyunlarının ve parlamento rüyasının içerisine dalyordu. Güçlü işçi örgütlenmesinin seçim sonuçlarına yansıyor olması ve parlamentodan kimi sosyal reformları taban gücünün de etkisiyle çıkarabiliyor olmaları SPD'nin radikal bir çözüme ihtiyaç yok noktasına gelmesinin temelinde yatıyordu. Dolayısıyla kitlesellik birçok olumlu sonuca ulaşabileceği gibi reformizme savrulacak isimleri de kendi içerisinden çıkarabiliyordu. İşçi sınıfının içerisinden devrimci bilince sahip öncü unsurları çıkarmak devrimci partinin ana amaçlarından biridir. Devrimci propagandayı, sınıf çalışmasının karakterini işçi sınıfının militan unsurlarını ortaya çıkaracak şekilde belirlemeyen bir parti işçi sınıfının içerisinde yer alan döneme göre az ya da çok olan geri bilinçli kesimlere ya da onların bürokratik temsilcilerine bel bağlar hale gelir. SPD'nin durumu da bu oluyordu. Milyonlarca işçiyi parti saflarına katmayı başaran fakat bu kitlenin içerisinden yükselen heyecana gözlerini kapayan parti liderleri işçi aristokrasisi ve daha belirleyici olarak kalıplaşan bürokrasi üzerinde yükselebiliyordu.

Lenin 2. Enternasyonal'in çöküşünün temeli olarak ele aldığı yükselen işçi aristokrasisini şu sözlerle tanımlıyor: “Dünyanın paylaşılması ve, yalnızca Çin'in değil, başka ülkelerin de sömürülmesi anlamını taşıyan, bir avuç çok zengin ülkeye çok yüksek tekel kârları sağlamak demek olan emperyalizm, proletaryanın üst tabakalarına ekonomik bakımdan rüşvet verme olanağı yaratmıştır; bu yolla oportünizmi besler, ona vücut verir ve güçlendirir.”

SPD içerisindeki güçlü sendikal eğilim devrimci bilincin eksikliği ya da yokluğu nedeniyle işçi sınıfını harekete geçirme işlevinden uzak, burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki

uyumu sağlama işlevi görüyordu. Sendikal bürokrasi yeri geldiğinde uluslararası gündem bastırıldığında iktidara boyun eğip onların masasında düğme iliklerken yeri geldiğinde işçi sofrasında soğan kıracak durumdaydı. Düzen içine sıkışmış salt ekonomik talepler üzerinden ilerleyen bu işleyiş SPD içerisindeki reformist politikaların temellerini oluşturuyordu. Devrimci partinin görevi işçi sınıfı içerisindeki zayıf unsurları dönüştürme, sınıfın içerisinde sosyalist militanlar çıkarma, işçi sınıfını devrim gününe hazırlama olmalıyken SPD açısından işçi sınıfının içerisindeki sınıfının çıkarlarını bir kenara bırakan kesimler kendi düzen içi politikalarının bir bahanesi olma işlevi görüyordu. Tabandan gelen eylemsellik arayışı ne kadar az ise Kautsky gibi beyler o kadar mutlu oluyorlar, sayısal güçleri ile kendilerini avutuyorlardı. Evrimci bakış açısı kapitalizmin barışçıl devamını ve reformların kurtuluş yolu olduğunu söylüyordu. Tarih sahnesinde kırılmaları, sıçramaları, devrimleri ortadan kaldıran aşamalı tarih anlayışı ile asıl hedef küçük adımlar ile koşulları iyileştirmekti. Vurucu hamleyi yapmayı hayallerinde bile düşünemediler.

Dünya Savaşı ve 2. Enternasyonal'in Çöküşü

1870 Fransa-Prusya Savaşı'ndan beri yakıcı biçimde süren savaş atmosferi 2. Enternasyonal'i de gelmesi düşünülen yeni bir savaş konusunda kararlar almaya itiyordu. 1907 yılında imzalanan antlaşma ile 1. Dünya Savaşı öncesi savaş ittifakları kurulmuştu. 2. Enternasyonal bu atmosferde iki önemli kongre gerçekleştirdi. Stuttgart ve Basel kararları olası bir savaş karşısında üye partilerin savaşa karşı tavırlarını şekillendiriyor, ortak bir hat çiziyordu. 1907 Stuttgart Kongresi tavrı net biçimde ortaya koymuştu: *“Bir savaş çıkma tehdidi varsa ilgili ülkelerin işçi sınıfının ve temsilcilerinin görevi sınıf mücadelesinin keskinliğine ve genel politik duruma göre farklılık gösteren her yolla savaşı engellemek üzere çaba göstermektir. Yine de savaşın patlak vermesi durumunda, görevleri, savaşa son vermek için*

müdahil olmak ve en derin halk kitlelerini harekete geçirmek ve kapitalist egemenliği alaşağı etmeyi hızlandırmak üzere krizden faydalanmaktır.”

Devrimci bir perspektif olarak savaş durumunda hiçbir şekilde ülkenin yönetici sınıfı ile ortaklaşmayacak, yurt savunusu fikri olmayacaktı. Görüntüde, iki ülke arasında gerçekleşen bir savaşta asıl savaşa sürülenlerin ülkelerin emekçileri olduğu, dolayısıyla bir bölüşüm savaşında devrimcilerin burjuvazinin geleceği için kan dökülmesinden yana olmayacağı karara bağlanmıştı. Devrimci perspektif bu olmasına rağmen yurt savunusu, dış politikada egemen sınıf ile çatışmamak gibi nedenlerle şoven perspektif 2. Enternasyonal üyesi birçok partide hakim olmaya başlamıştı. 1911 Fas Krizi SPD için asıl savaş öncesi bir sınavdı. Fransa, İngiltere ve Almanya'nın da dahil olduğu Fas üzerindeki bölüşüm krizi 1911 yılında ciddileşmişti. *“Enternasyonal Sosyalist Büro sekreteri C. Huysmans, üye partilerin hepsine yaklaşan kriz karşısında tepkilerinin ne olduğunu soran bir mektup gönderdi. Almanya'da söz konusu yazışmayı üstlenen kişi partinin kıdemli yöneticilerinden Hermann Molkenbuhr oldu. Molkenbuhr belli bir tavır almaktan kaçınılması gerektiğini düşünüyordu: Eğer belli bir karar alarak kendimizi zamanı gelmeden güçlü bir biçimde bağlarsak, hatta iç siyaset sorunlarını bir yana bırakıp önceliği Fas sorununa verirsek, seçimler sırasında aleyhimize güçlü bir slogan geliştirilebilir.”* (Cliff, 1994:20). SPD'nin reformizme bağlılığının tescili niteliğinde sözlerden biri de bu oluyor. Nisan 1907'de askeri bütçe tartışmaları sırasında SPD'nin benzer tavrını görmüştük. SPD o tartışmalarda askeri bütçe aleyhine oy kullanmış olsa da bunu yaparken enternasyonalizmden uzak, iç siyasete dayalı, pragmatik bir savunma yapmıştı. Askeri bütçenin yükü halkın omuzlarına yıkıldığı için aleyhte oy kullanan SPD eğer mali yük doğrudan Reich vergileriyle karşılanacak olsaydı askeri fon lehine oy kullanacağını belirtiyordu. SPD; devrimci partinin hedef ve içeriğinden uzak, seçim çıkarları üzerinden politika üreten ve ekonomik problemler dışında Alman Kayzeri ile karşı karşı

gelmeyen bir parti olarak tarihteki yerini belli ediyordu. 1878-1890 arasındaki Bismarck'ın sosyalistler üzerindeki büyük baskıları da SPD'nin bu yumuşak tavırlarının nedenlerinden biriydi. Aldıkları birçok kararda bir daha o baskı günlerine dönmekle umuduydu hareket eden SPD düzenin sınırları içerisinde at koşturuyordu.

1914 yılı geldiğinde SPD tamamen sağa savruldu. Parti içerisindeki 3 eğilim mevcuttu: 1890'lardan beri süren revizyonist eğilim yani Bernstein, Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht'in öncülük ettiği devrimci sol kanat, bu iki eğilim arasında Marksizme bağlı kaldığı iddiasıyla bir ara formül üreten merkezci Kautsky. Savaş başladığında ise sol kanat ayrı bir alternatifi örmek için çalışmalara başlamış durumdayken SPD liderliği olarak Kautsky şoven havayı estiren isim oluyor. 2 Aralık 1914 tarihinde Reichstag'ta oylanana savaş kredilerini reddeden tek isim Liebknecht oldu. 2. Enternasyonal'in kararları çiğnenmiş, SPD kritik dönemde burjuvazinin çıkarlarını korumuştur. Sonraki süreçte Rosa savaş karşıtı mücadelesinden dolayı tutuklanmış, Liebknecht aynı sebeplerle zorla askere alınmış ve orada tutuklanmıştı. Kautsky ise bu esnada savaşın bitmesini ve parlamento zaferlerini kendi koltuğunda oturarak bekliyordu. Lenin ulusal savunmacı tavrın temellerini *“Batı Avrupa’da burjuva ve ulusal devrimlerin kapanması ve sosyalist devrimlerin başlamasına geçiş dönemi olan bu dönemin nesnel koşulları oportünizmi yaratmış ve beslemiştir”* diye açıklıyordu. Troçki, savaşın patlamasından birkaç hafta sonra, onun anlamını özetlerken şunları yazmıştı: *“Savaşın gerçek, nesnel anlamı, mevcut ulusal ekonomik merkezlerin çökmesi ve yerlerini bir dünya ekonomisinin almasıdır. Çağın sosyalist partilerinin ulusal partiler olduğu, artık karara bağlandı. Onlar, örgütlerinin tüm farklı şubeleriyle, tüm faaliyetleriyle ve tüm psikolojileriyle, ulusal devletlerin içine yerleşmiş hale gelmişlerdi. Kongrelerindeki görkemli açıklamalara rağmen, ulusal toprakta yetişen emperyalizm antika ulusal sınırları yıkmaya başlayınca, koruyucu devleti savunmaya geçtiler. Ulusal devletlerin tarihsel çöküşü, ulusal*

sosyalist partileri de aşağıya çekti.” Burjuva demokrasisinin Avrupa’da gelişmesi, işçi eylemleri sonucu belirli hakların kazanılmasını sağlamıştı. Fakat bu kazanımlar daha yolun başlangıcıydı. Asıl mesele ise kolları sıvayıp radikal değişim sağlayacak bir sosyalist devrim için hazırlanmaktı. SPD ve kitleselleşen birçok partinin kapıldığı illüzyon ise burjuva demokrasisinde devrimcilerin işi parlamentoda çoğunluk olarak nihayete erdirebileceği fikri oldu. Kautsky savunmaya devam ediyordu: Sosyalistler aktif olarak devrim için hazırlanmak yerine sabırla beklemelidirler. Tedricen parlamentoda büyüyerek yavaş adımlarla iktidarın ele geçirileceğini söylüyordu Kautsky.

Oysa Marks’tan beri gelen enternasyonal devrim anlayışı global bir sistem olan kapitalizme dünya çapında verilmesi gereken bir cevap değil miydi? Uluslararası sömürü, sermayenin sınırlar arası bağları, savaşlar kapitalizmi bir bütün olarak bir arada tutarken aynı zamanda proletaryayı da kopmaz bağlarla birbirine bağlıyordu. Lenin ve Troçki gecikmeden 2. Enternasyonal’in çöküşünü açıkladılar ve dünya devrimi için 3. Enternasyonal kuruluş çağrısını yaptılar.

Ultra-Emperyalizm

Kapitalizmin geldiği aşamayı doğru şekilde açıklamak salt teorik bir çalışma olarak değil sosyalist mücadelenin eylem pratiğini, söylemlerini oluşturmak ve bu açılardan devrimci bir istikrar, sapmalara uğramayan sarsılmaz bir duruş sağlamak amacıyla önemli bir noktada duruyor. Kautsky 1914 yılında yazdığı Ultra-Emperyalizm adlı makalesinde gerçekleri değil gerçek olmasını istediklerini anlatır. Ultra emperyalizm döneminde uluslararası kartellerin dünya ölçeğinde birleşmesiyle modern kapitalizmin savaşız bir dünya yaratabileceğini söyler Kautsky. Savaşların ortadan kalktığı, barışın geldiği bir dünyayı tekelleşen modern kapitalizm sağlayabilir ise sosyalistler de iktidar mücadelesini savaşız zafere ulaştırabilir bu anlayışa göre.

“Emperyalizmden Marks’ın bir zamanlar kapitalizmden söz ettiği gibi söz edilebilir: tekeller rekabeti, rekabet de tekeli üretiyor. Dev fabrikaların, dev bankaların ve milyarderlerin amansız rekabeti küçükleri yutan büyük mali güçler karteli düşüncesine yol açmıştır. Emperyalist büyük güçlerin dünya savaşından da, onlar arasındaki en güçlüünün bir federasyonu sonucu doğabilir ve bu silahlanma yarışına son verecektir. Bu yüzden, salt ekonomik açıdan, kapitalizmin bir başka yeni evreyi, kartellerin politikasının dış politikaya aktarılmasını, bir ultra-emperyalizm evresini yaşayabilmesi dışlanmış değildir... Salt ekonomik açıdan, sonuçta emperyalistlerin kutsal bir bağlaşmasıyla emperyalizmi eritecek bu güçlü patlamayı önleyecek hiçbir şey yoktur. Savaş sürdükçe, tüm katılanları tükettikçe, silahların çarpışmasının hızla yinelenmesine ilişkin bir korku yaratıkça, şimdi pek olanaklı gözükme de, bu son çözüme daha fazla yaklaşacağız” (Kautsky, Seçme Politik Yazılar, s. 98).

Kautsky emperyalizmi ele alırken bunu kapitalizmin zorunlu bir sonucu olarak değil, tekellerin, devletlerin yeni dönem politikası olarak değerlendiriyor. Emperyalizmi kapitalist devletler için yeni bir arayış olarak görmekle birlikte emperyalizmin aslında kapitalist devletlerin de zararına olduğunu, ekonomik açıdan sürdürülemez olduğunu söylüyor. Bu yaklaşım 1. ve 2. Emperyalist Paylaşım Savaşlarıyla yanlıştır. Kapitalizmin ihtiyaçları daha fazla büyümeyi, sermayeler arası geçişi ve sermayelerin birleşimini kapsıyor fakat burada kalmıyor, kapitalizm zorunlu olarak politik ve ulusal çatışmaları da yaratmak zorunda kalıyor. Silah sanayisi kapitalist devletlerin günümüzde hala en büyük para kaynaklarından biriymişken Kautsky silahlanma yarışının dünya savaşından sonra bırakılabileceğini söylüyor. Savaş giderleri, savaşlar sonrası yıkımın yeniden yapılma süreci her zaman kapitalistlere yeni kâr alanları yaratıyor. Özellikle

kriz dönemlerinde ortaya çıkan büyük savaşlar bunun en net göstergesi değil midir? Birçok başka nedenle fakat temelinde bu neden yatmakla birlikte 1929 Büyük Buhran'ı sonrası kapitalistler krizi savaş ile aşmışlardır. Öte yandan Marks'ın ortaya koyduğu kâr oranlarının düşme eğilimi de Kautsky'nin yanlışlığını gösteriyor. Kâr oranları düştükçe birbiri ile müttefik olan ulus devletler de savaş naralarına girişmek zorunda kalıyor. Bu zorunluluk Kautsky'nin ultra-emperyalizm teorisinde kapitalizmin gelişiminden barış ortamı beklemenin ne kadar saflık olacağını ortaya koyuyor.

Lenin tek bir kapitalistler tröstü konusunda şunları söylüyor: *“Gelişimin istisnasız tüm işletmeleri ve devletleri içine alacak tek bir dünya tröstünün kurulması yönünde olduğu konusunda şüphe yoktur. Ama bu yöndeki gelişme öylesine stres, tempo, antagonizmalar, çelişkiler ve tepetaklak gelişler -sadece ekonomik değil, fakat aynı zamanda politik, ulusal vs.- biçiminde gerçekleşmektedir ki, ulusal finans kapitallerin dünya çapında bir ultra-emperyalizm yapısında birleşmelerinden önce, emperyalizm kaçınılmaz olarak yok olacak ve kapitalizm kendi karşısına dönüşecektir”* (Lenin, 1996: 7). Emperyalizm tekelleşmeyi devam ettirecek ve bu tekelleşmenin kendi içinde bir kırılmayı da beraberinde getirmesiyle fırsatlar ortaya çıkacak. Elbette Lenin, evrimci Kautsky gibi kapitalizm sonrası dünyayı beklemeyi değil; o dünyayı yaratmak için fırsatları değerlendirmeyi, devrimci partiyi inşa etmeyi öğütlüyor.

Günümüzde ultra-emperyalizm teorisinin yanlışlığını görebiliyoruz. Kautsky'den günümüze kadar geçen zamanda birçok sektörde dünya geneline yayılmış ve doğduğu toprakların ötesinde dünya çapında güç kazanmış tekellerden söz etmek mümkün. Farklı sektörler kendi içlerinde olduğu kadar diğer sektörler ile de bağlı ve rekabet halinde işliyorlar. Bununla birlikte ülkeler arasında ulusal olarak desteklenen büyük sermaye tekellerinin diğer ülkelerin büyük sermayeleriyle bir savaşı da devam ediyor. Dolayısıyla bir elde toplanma ne kadar artarsa artsın kapitalizmin

kendine için dinamikleri sermaye birikiminde ve kârların artışıdaki bir rekabeti ortadan kaldırmıyor. Savaşlar ise tam da bu nedenlerden dolayı devam ediyor. Kautsky'nin modern kapitalizmin savaşı sonlandırabilme ihtimaline dair liberal övgüsü ise reformist politikalarının gerçeklik ile uyuşmayan bir argümanı olarak karşımıza çıkıyor. Düşman ne kadar sempatik görünürse düşmana karşı savaşı o kadar yumuşak hale getirebileceğini ve kitleleri buna ikna edebileceğini düşünen Kautsky, sınıf mücadelesinin antagonistik ilişkileri nedeniyle başladığı işi yarıda bırakamayacağını, dolayısıyla sınıf savaşımının da sadece bir galibinin olacağını unutuyor.

Kautsky'nin ultra-emperyalizm anlayışının gerçek dışılığının bir nedeni de büyük tekellerin yaşamsal faaliyetinde yatıyor. Herhangi bir tekel, elbette dünyadaki rekabeti sonsuza dek bitiremez. Rekabetin bitmesi demek başlı başına ekonomik olarak mevcut büyüklüğündeki ya da kapasitesindeki yenilmezliğinde yatmıyor. Aynı zamanda bu yenilmezliğini nasıl koruyacak olduğu da rekabetin varoluş ilkelerinden oluyor. Bir tekel, yenilmezliğinin devamı için her daim üretim maliyetini azaltmaya çabalayacaktır. Bununla birlikte teknik gelişmeler için yeni alanlar, diğer sektörlerle sıkı bağlar gerekli olacaktır. Bu sebeplerden, bir tekel, yenilmezliğinin devamı arayışında işgallerden, savaşlardan beslenmeye devam edecektir. Sözün özü, nihai savaşız bir barış mümkün değildir. Bu nihai savaş, bütün savaşların başrolü olan kapitalizme karşı verilecek kesintisiz bir savaştır. Reformizmin temellerini netleştirirken ultra emperyalizmi bu temelleriyle anlamak ve reformizme nasıl bir dayanak oluşturma çabası olduğunu görmek gerekir. Burjuva demokrasisi içerisinde yaşarken elbette işçilerin çıkarları için devrimci bir yol ile imkanlar kullanılmalıdır. Kautsky ise bir gerçeği, ortaçağa göre bir ilerleme olarak burjuva demokrasisini, alıyor ve devrimci hiçbir söylem katmadan burjuva demokrasisinin övgüsünde pinekliyor. Lenin'den alıntıyla bu kısmı bitirecek olursak:

“Tarih feodalitenin yerini alan burjuva demokrasi ile, burjuva demokrasinin yerini alan proleter demokrasiyi bilir. Marksizmden, Kautsky, liberaller için, burjuvazi için kabul edilebilir olanı (ortaçağın eleştirisi, genel olarak kapitalizm ve özel olarak kapitalist demokrasinin tarihsel bakımdan ilerici rolünü) alıyor; marksizmde burjuvazi için kabul edilmez olanı (burjuvazinin ortadan kaldırılması için ona karşı proletaryanın devrimci zorunu) atıyor. İşte bu yüzden de, öznel inançları ne olursa olsun, nesnel konumu bakımından, Kautsky ister istemez bir burjuvazi uşağı olarak ortaya çıkıyor” (Lenin, 1997:23-24).

Son Söz

Reformizm, günümüzde açıktan açığa ya da bilinçsizce sol partilerin programlarında, geleceğe bakışlarında yer alıyor. Reformizmi incelerken enternasyonal bağlardan kopuşu, kritik dönemlerde burjuvazi ile işbirliğini, modern kapitalizm övgüsünü, parlamento sevdasını gördük. Sol kendi değerleriyle güç kazanamadığı ölçüde büyük ölçüde kitleleşmek amacıyla bu yöntemlere başvurabiliyor. Marksizmin günü açıklayamadığı savunuyla alternatif yollara başvuranların, yahut Marks’ı savunup devrimci bir program oluşturamayanların tekrar gözden geçirmesi gereken bir tarih yatıyor. Kitle gücünün tek başına bir anlam ifade etmediğini SPD örneğinde görüyoruz. Parlamentoda sayısal hesaplara girmenin bir partinin politik hattını eli kolu bağlı hale getirebildiğini yine bu tarihte görüyoruz. Devrimci parti, öğretisinin sınırlarını “meclisten karar çıkarabilir miyim” hesabıyla ya da “iktidarın baş düşmanı olur muyum” korkusuyla çizecek olsaydı Ekim Devrimi insanlık tarihine kızıl bir yıldız olarak geçmezdi. Sonuç olarak ne yaşanabilir bir kapitalizm mümkün ne de devrim olmaksızın savaşızsız, sömürsüz bir dünyaya ulaşmak. Asıl hesapları her daim

devrim üzerinden yapmak ve kurtuluş mücadelesine sınıfsal ilişkiler üzerinden uzlaşmaz bir biçimde sarılmak için döneklere tarihini de iyi bilmek şart.

Kaynakça

İkinci Enternasyonal, 1889-1923, Patricia van der Esch.

Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması, V. İ. Lenin.

Lenin 2: Bütün İktidar Sovyetlere, Tony Cliff.

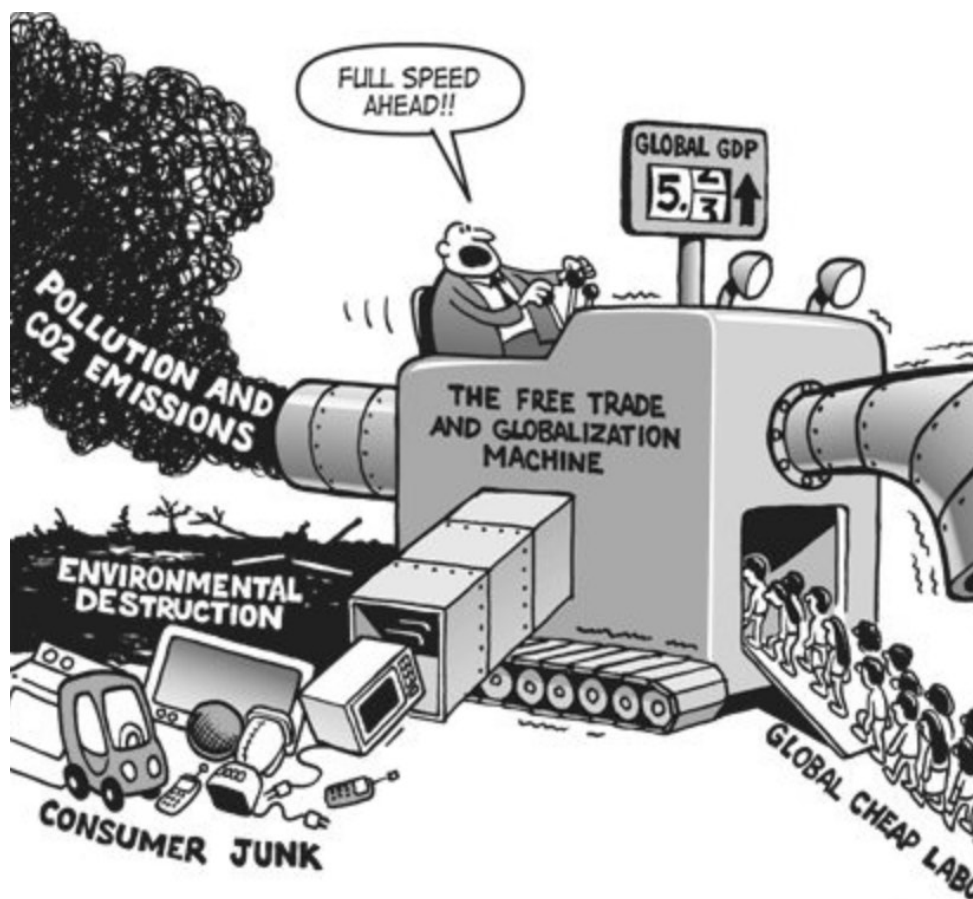
Seçme Politik Yazılar, Karl Kautsky.

Emperyalizm ve Savaş, Karl Kautsky.

Proleter Devrim ve Dönek Kautsky, V. İ. Lenin.

Ultra-Emperyalizm, Karl Kautsky.

Komünist Enternasyonal'in İlk Beş Yılı, L. D. Troçki.

Felaketin Eşiğine Doğru: Kapitalizm Ekolojik Krize Yanıt Verebilir mi?

Emre Güntekin

“Bir an için şehirlerin huzurlu ve sakin bir hale geldiği bir dünya hayal edin çünkü arabalar ve otobüsler sessizce fisıldıyor, araçlar su buharı tüketiyor ve parklar ve yeşil yollar gereksiz kentsel karayollarının yerini almış. OPEC petrolün varil fiyatının beş doların altına düşmesi nedeniyle çalışmayı durdurmuş, fakat bunun için çok az alıcı var çünkü insanların bir zamanlar petrole yöneldiği hizmetleri sağlaması için daha ucuz ve daha iyi yollar mevcut. Bütün insanlar, özellikle fakir ve gelişmekte olan ülkelerdekiler, için yaşam standartları çarıcı bir şekilde iyileşmiş. İstem dışı işsizlik artık yok ve gelir vergileri büyük ölçüde kaldırılmış. Evler, hatta düşük-gelirli konut birimleri bile mortgage masraflarını ürettikleri enerji ile ödeyebiliyorlar; aktif çöp sahası varsa bile çok az; dünya genelinde orman örtüsü artıyor; barajlar sökülüyor; atmosferdeki CO₂ seviyeleri iki yüzyıldır ilk kez azalıyor; ve fabrikalardan çıkan atık su içine giren sudan daha temiz. Endüstrileşmiş ülkeler yaşam kalitelerini artırırken kaynak kullanımını % 80 azaltmışlar. Bu teknolojik değişimler arasında, önemli sosyal değişimler bulunuyor. Batılı ülkelerin yıpranmış sosyal ağları onarılmış. Aile maaşlı işlerin patlamasıyla refah talebi azalmış. İlerici ve aktif bir sendika hareketi, toplum kömür, nükleer enerji ve petrolden çıkarken işçiler için “adil geçişler” yaratmak için iş dünyası, çevreciler ve hükümetle birlikte çalışmaya öncülük ediyor. Topluluklarda ve şehirlerde, kiliseler, şirketler ve işçi grupları değerli sosyal sermayenin büyümesini ve korunmasını sağlamanın en ucuz yolu olarak yeni bir yaşam ücreti sosyal sözleşmesini teşvik ediyor. Bu bir ütopya vizyonu mudur? Gerçekte, burada tanımlanan değişiklikler on yıllar içerisinde, halihazırda gerçekleşen ekonomik ve teknolojik eğilimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkabilir.”¹

¹ Paul Hawken, Amery B. Lovins & L. Hunter Lovins, *Natural Capitalism: The Next Industrial Revolution*, https://library.uniteddiversity.coop/Money_and_Economics/Natural_Capitalism-The_Next_Industrial_Revolution.pdf

90'lı yılların sonunda bu satırlar yazılırken kapitalizmin gezegende yol açtığı ağır tahribatın üstesinden bir şekilde gelebileceği; gelişen teknik imkanlarla birlikte ekolojik krizin sonuçlarına bir çözüm bulabileceği umut ediliyordu. Hatta yukarıdaki satırların yazıldığı *Doğal Kapitalizm: Bir Sonraki Endüstriyel Devrim* kitabının eski ABD Başkanı Bill Clinton tarafından dünyadaki en önemli beş kitaptan biri ilan edilmişliği bile vardır.² Günümüzde de kapitalizmin doğayla uyumlu bir sisteme evriltilebileceği düşüncesinin hayli alıcısı mevcut.

Oysaki kapitalist üretim biçimi ile çevre arasındaki çelişki neredeyse kapitalizmin ortaya çıkışıyla yaşıt sayılır. Günümüzde burjuva çevre hareketinin doğası gereği tamamen yadsıdığı, sol ekolojik hareketin kimi unsurlarının da tamamen burun kıvrıldığı Marksizmin öncülleri 1800'lerde Sanayi Devrimi'nin ardından bir çığ gibi büyüyen endüstriyel üretimin yarattığı salt toplumsal ve iktisadi çelişkilere eğilmemişler; doğanın yıkımıyla ilgili de kimi sonuçlara ulaşmışlardı.

Engels'in tasviriyle 1800'ler Londra'sında işçi sınıfının yaşadığı semtlerde durum şu şekilde ifade ediliyordu: *"Sokaklar genellikle kaldırımsız, pis ve kaba görünümündür; kanalizasyon tesisatından yoksun bu yollar sebze atıkları, hayvan pislikleri ve pis su birikintileriyle doludur. Dahası, sokakların havalandırılması tüm bölgenin kötü ve karışık bir şekilde inşa edilmesi yüzünden imkansız hale gelmiştir. Birçok insan küçük bir yerde bir arada yaşadığından bu işçi konutlarındaki havanın durumu kolaylıkla tahmin edilebilir."*³ Aradan geçen yaklaşık 200 yılda dünya dev bir 1800'ler Londrasına dönüşürken, insanın doğa ile kurduğu

² David Schweickart, *Is Sustainable Capitalism Possible?*, *Procedia Social and Behavioral Sciences* 41 (2010) 6739–6752,

³ Friedrich Engels, *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu*, *Ayrıntı Yayınları*, s.64

ilişkideki köklü çatlaklar onarılması oldukça güç bir seviyeyi zorluyor. Durumun aciliyetine yönelik farkındalık ise giderek yükseliyor.

2018 yılında 15 yaşındaki bir lise öğrencisi olan Greta Thunberg'in başlattığı ve kısa sürede 125 ülkeden milyonlarca insanı içine çeken iklim grevi örneğini göz önüne alalım. Hareketin politik ve ideolojik zayıflıkları olmasına rağmen tüm dünyada bu denli etki yaratması, küresel iklim krizinin insanlığa dayattığı aciliyetin ne ölçüde kavrandığını göstermektedir. 2019 sonbaharından başlayarak Avustralya'da tüm adayı kaplayan ve aylarca süren orman yangınları, Covid-19 pandemisi, 2021 Şubatında Teksas'taki şiddetli kar fırtınaları ve soğuk hava dalgasının yarattığı sosyal kriz, Türkiye'de yakın dönemde birbiri ardına yaşadığımız şiddetli sel ve yangın felaketleri, Marmara Denizi'ni kaplayan müsilaj... Buna benzer daha pek çok irili ufaklı örnek ele alındığında karşımıza acil ve radikal bir değişimin gerekliliği çıkacaktır.

Suçlu Kim?: 20. Yüzyılın Kısa Bir Bilançosu

Söz konusu olan iklim değişikliği ve ekolojik kriz olduğunda karşımıza çıkan en yaygın tekerlemelerden birisi insanlara bireysel sorumluluklar atfedilmesidir. Bir örnek vermek gerekirse: 1993-2001 yılları arasında Clinton yönetiminde başkan yardımcılığı yapan, 2000'de yapılan seçimlerde Bush'a karşı şaibeli bir şekilde başkanlık seçimini kaybeden Al Gore iklim değişikliği ve küresel ısınmaya karşı insanlığı uyardığı An Inconvenient Truth (Uygunsuz Gerçek) belgeselinde şunları dile getirmektedir: *"Sonuçta bu politik bir mesele değil, daha çok ahlaki bir mesele... Eğer bunun olmasına izin verirsek etiğe karşı davranmış oluruz."* Al Gore belgeselin sonunda ise yine tüm insanlığı yaşam şeklini değiştirmeye, çevreye yaydıkları karbondioksiti azaltmaya, enerji verimliliği yüksek alet ve ampüller kullanmaya, klimalarını değiştirmeye, evlerini izole etmeye, imkanları varsa hibrit arabalar kullanmaya veya emisyon değeri düşük

araçları tercih etmeye, yürümeye veya bisiklet kullanmaya, toplu taşımayı tercih etmeye, anne babalarını içinde yaşadığımız dünyayı mahvetmemeye çağırılmaya, mümkünse yenilenebilir enerji kullanmaya, elektrik şirketlerini arayıp yeşil enerji sunup sunmadıklarını, sunmuyorlarsa neden sunmadıklarını sormaya, bu krizi aşmaya söz veren liderlere (mesela Al Gore gibi) oy vermeye, ağaç dikmeye hem de çok ağaç dikmeye, yabancı petrole olan bağımlılığı azaltmaya ve çiftçilerin biyoyakıt sağlayacak ürünler yetiştirmesini desteklemeye... çağırarak ekolojik krize karşı reçetesini açıklıyor.

Al Gore'un yaklaşımı, egemen sınıfların ekolojik krizin çözümüne dair kafalarında var olan şablonun tipik bir örneği. Bu yaklaşımın temelinde yatan olgu, ekolojik krizin sistemden bağımsız olarak sıradan insanın gündelik faaliyetlerinin bir sonucu olduğudur. Dünya gittikçe daha kalabalık bir yer haline gelirken, tüketimde aynı ölçüde genişlemektedir. Dolayısıyla daha fazla tüketen ve çevresel hassasiyetlere dikkat etmeyen insan yığınları ekolojik krizin derinleşmesinin önünü daha da açmaktadır. Bu doğrultudan bakıldığında insanlığı çevresel konularda daha hassas olmaya çağırarak ve ahlaki vazifeler yüklemek sorunun çözümüne hizmet edebilir. Gerçekten mesele bu kadar basit olabilir mi?

“İnsan faaliyeti” kavramı bu konuyu tartışırken sıklıkla karşımıza çıkıyor. Fakat insan faaliyeti dediğimiz olguya yön veren maddi süreçlere dair birşeyler söylendiğini duyabilmek pek mümkün değil. Örneğin AB'nin websitesinde iklim değişikliğinin nedenleri fosil yakıtların yakılması, ormanların kesilmesi, çiftlik hayvanı yetiştiriciliği, tarımda nitrojen içerikli gübrelerin kullanılması, florin gazı salınımı olarak gösteriliyor.⁴ Peki bu süreçlerin kontrolü kimde?

⁴ *Causes of climate change*, https://ec.europa.eu/clima/change/causes_en

En basitinden şunu da sormak gerekmektedir: İnsanlar yeşil ve yenilenebilir enerji kaynakları hoşuna gitmediği için mi fosil yakıtlara rağbet ediyor?

Gore'un yaklaşımına benzer örneklere ana akım medyada da fazlasıyla rastlamak mümkün. BBC Türkçe'de yayınlanan bir haberde neredeyse kelimesi kelimesine aynı vurgulara rastlamak mümkün: "...birey olarak yapabileceklerimizi şöyle sıralayabiliriz: otomobile ve uçağa binme sayısını azaltmak, 'yeşil' enerji üreticilerine yönelmek, yediklerimize ve satın aldığımız şeylere dikkat etmek."⁵ Örneğin yine aynı haberde yeryüzünde CO₂ emisyonunun en önemli kaynaklarından birisi olan otomobil kullanımına ilişkin bireylere mümkün olduğunca kişisel araç kullanmaktan kaçınmaları çağrısı yapılıyor. Mümkünse elektrikli otomobillere geçiş yapılması yine hemen her yerde karşımıza çıkıyor.

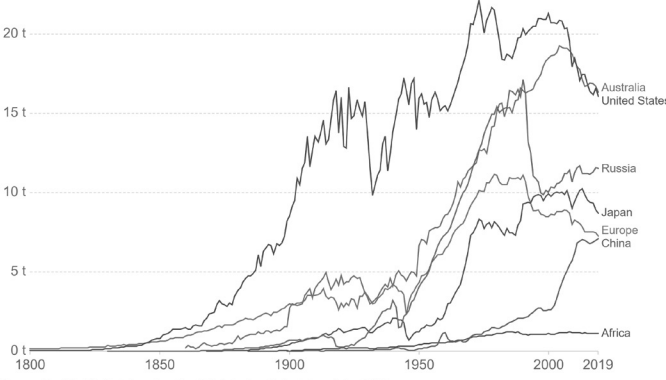
Gerçekte bütün bu taklaların amacı ekolojik yıkımın esas kaynağı olan kapitalist üretim biçiminin rolünü gizlemektir. İnsanlık tarihi içerisinde çok küçük bir zaman dilimini teşkil eden son iki yüzyılda kapitalizmin gelişimi ve bunun çevresel etkileri göz önüne alındığında gerçekler olduğu gibi su yüzüne çıkmaktadır. Aşağıdaki tablo incelendiğinde gelişmiş kapitalist ülkelerde, üretici güçlerin gelişimiyle CO₂ salınımının ne kadar paralel çalıştığı görülebilir. Öte yandan Afrika örneğinde görüldüğü üzere kıtalararası adaletsizlik de... Büyük ekonomiler futürsüzca doğayı kirletirken, aynı zamanda üçüncü dünya ülkelerinin de geleceklerini çalmaktadır.

⁵ Diego Arguedas Ortiz, İklim değişikliğine karşı bireyler ne yapabilir?, 06.11.2018, <https://www.bbc.com/turkce/vert-fut-46100128>

Per capita CO₂ emissions

Carbon dioxide (CO₂) emissions from the burning of fossil fuels for energy and cement production. Land use change is not included.

Our World
In Data

Source: Our World in Data based on the Global Carbon Project; Gapminder & UN

Tabloyu biraz daha detaylandırarak daha dar zaman dilimlerini incelersek karşımıza çevresel yıkımın asıl olarak kimin sorumluluğunda cereyan ettiğini görmek mümkün olacaktır. Örneğin ABD’de 1929 Buhranı’nın etkisiyle CO₂ salınımindaki keskin düşüşün ardından, 1930’ların ortalarında tekrar geometrik bir artış yaşandığı göze çarpmaktadır. Bunu tesadüflerle açıklayamayız. Aşağıdaki tabloya göz atmakta fayda olacaktır:

DÜNYA SANAYİ VE TİCARETİNİN YILLIK ORTALAMA BÜYÜME ORANLARI ⁶		
	Dünya Sanayi	Dünya Ticareti
1860-1870	2,9	5,5
1870-1900	3,7	3,2
1900-1913	4,2	3,7
1913-1929	2,7	0,7
1929-1938	2,0	-1,15
1938-1948	4,1	0
1948-1971	5,6	7,3

1900’lerin ortalarından itibaren, neredeyse iki katı aşan bir CO₂ salınımı gerçekleşmesinin kökenlerini aramak için dünya

⁶Michel Beaud, *Kapitalizmin Türünü 1500-2010, Yordam Yayınları*, CO₂ salınımı, s.296

sanayi üretimi ve uluslararası ticaretteki büyümeye bakmak gerekmektedir. Savaş öncesi tohumları atılan yeni kapitalist üretim tekniklerinin savaş sonrası dönemde yaşadığı hızlı genişleme doğayı da doğrudan etkilemiştir. Dünya ekonomisi 1938 sonrasında, 1900'lerin başındaki büyüme ivmesini tekrar yakalarken; asıl olarak CO₂ emisyonunda yeni bir pikin gerçekleşmesi kapitalist üretimin niteliğindeki değişimi ortaya koymaktadır.

Peki bu kadar kısa sürede bu kadar olağanüstü bir değişim nasıl gerçekleşti? Şöyle bir örnek verelim: 1935 yılında Los Angeles yıllık 8 milyon kişiyi taşıyabilen 3000 elektrikli tramvayla dünyanın en büyük toplu taşıma sistemlerine sahipken; daha sonra General Motors ve Standard Oil'in bu sistemi satın alarak tasfiye etmesiyle birlikte kapitalist üretimin ana dinamiklerinden biri olan otomotiv endüstrisine teslim olmuştu.⁷ Yani değişimin esas kaynağı kapitalistlerin kar arayışlarının bir sonucu olarak bu dönemde otomotiv gibi doğa katili sektörleri baştaçı etmeleri, toplumsal yaşamı ve kentleri buna göre şekillendirmeleridir.

Savaş sonrası dönemde bu salgın sadece ABD ve diğer gelişmiş kapitalist ekonomilerde patlama yaşamakla kalmayacak; Türkiye gibi ülkelere de sirayet edecektir. Örneğin, Demokrat Parti iktidarıyla birlikte erken Cumhuriyet döneminin "*demir ağlarla ördük, anayurdu dört baştan*" sloganı terk edilerek bunun yerine karayolları yatırımları ön plana alınmaya başlanmıştır. Demiryolları Kemalist rejim açısından hem ulusal ekonomiyi tek bir pazar halinde bütünleştirmenin hem de İsmet İnönü'nün "*...Milli devlet için şimendifer ihtiyacı milli vahdet, milli müdafaa, milli siyaset meselesi ve asırların muhassalası olan milli istiklalin muhafazası demektir.*"⁸

⁷ Chris Gaal, *Ecology and Radical Economics*, January-February 1993, ATC 42, <https://www.marxists.org/history/etol/newspape/atc/5010.html#r1>

⁸ İsmet İnönü bu sözleri 30 Ağustos 1919'daki Ankara-Sivas demiryolu hattı açılışında dile getirmiştir. Aktaran Nazmi Kal, *Cumhuriyetin Sloganı: "Bir Karış Fazla Demiryolu"*, <http://haber.tobb.org.tr/>

sözleriyle ifade edildiği üzere askeri-güvenlikçi politikaların bir aracıydı. Ancak 1950'lerden itibaren korumacı duvarların kaldırılarak liberal ekonomiye geçişin ve de bu dönemde ABD ile Marshall Yardımları üzerinden kurulan ilişkinin bir sonucu olarak karayollarına ağırlık vermek Batı tipi bir tüketim toplumu oluşturmanın da bir ayağını oluşturdu. Aşağıdaki grafikte Türkiye'de fosil yakıtlardan kaynaklanan CO2 salınımının artışının, özellikle 1960'lardan itibaren pik yapması da bu sürecin kaçınılmaz bir sonucudur.

Per capita CO₂ emissions

Carbon dioxide (CO₂) emissions from the burning of fossil fuels for energy and cement production. Land use change is not included.

Our World
in Data

Source: Our World in Data based on the Global Carbon Project, Gapminder & UN OurWorldInData.org/so2-and-other-greenhouse-gas-emissions/ - CC BY
Note: CO₂ emissions are measured on a production basis, meaning they do not correct for emissions embedded in traded goods.

Mesele elbette sadece otomotiv endüstrisinden de ibaret değil. Savaş yılları kapitalistler açısından sonrasını planlayabilmek ve yeni kar alanları yaratabilmek için önemli deneyimler oluşturmuştu. Emperyalist-kapitalist rekabet, savaşan güçleri bilim ve teknolojiye de yeni atılımlar yapmaya zorunlu kılıyordu. Kapitalist şirketler bu yıllarda elde ettikleri tecrübeleri, savaş sonrası dönemde kendilerine yeni alanlar açmak ve kitlesel tüketime yanıt verebilmek için kullanmakta gecikmediler. Metallerden, plastiklere; pestisitlerden, sentetik

gübrelere kadar birçok alanda üretim ve tüketim genişledi. Örneğin, 1939 yılında keşfedilen DDT'yi (difloro difenil trikloroetan) böcek öldürücü etkisi nedeniyle ABD ordusu sıtma gibi hastalıklardan korumak amacıyla askerlere dağıtmıştı. Etkili olduğunu savaş yıllarında kanıtlayan bu zehirli kimyasal, savaş sonrası dönemde tarımsal üretime büyük zararlar veren çekirge gibi böceklerle mücadelede baştaçı edilmişti. 6 Temmuz 1946'da Nebraska Farmer'da DDT ile ilgili olarak şunlar yazılıyordu: *"G.I. Joe'nun sinsi böcek düşmanlarına karşı II. Dünya Savaşı'nda görkemli bir zafer kazandıktan sonra DDT, askeri kıyafetlerini çıkardı; dünya çapındaki hizmetlerine son verdi ve Amerika'nın böcekle savaşında ilk sırayı almak için eve geri döndü."*⁹ 1944'te çoğunlukla DDT'nin askeri amaçla kullanımından elde edilen 10 milyon dolarlık gelir; 1951 yılına gelindiğinde 110 milyon dolara yükselmişti ve bunun büyük çoğunluğu tarımsal kullanım için yapılan satışlardan elde ediliyordu.

Soğuk Savaş döneminde ekolojik krizin dünya genelinde daha fazla görünür hale gelmesinde emperyalist rekabeti de işin içine katmak gerekmektedir. Zira hem Batılı kapitalist ülkelerin hem de Doğu Bloku'ndaki Stalinist yönetimlerin hemen her alanda olduğu gibi çevresel yıkım konusunda da birbirlerinden aşağı kalır yanları bulunmuyordu. Batı kapitalizminin bu konudaki kirli sicilini anlatmaya bu yazının sınırları yetmeyebilir. Peki bugün pek çoklarının dile getirmekten imtina ettiği üzere Stalinist rejimler çevresel yıkım konusunda masum muydu? 1990 yılında çıkarılan bir bilanço Stalinist rejimin çevresel yıkıma en az kapitalistler kadar nasıl katkı sunduğunu ortaya koyuyor:

"... Sovyet endüstrisi her yıl atmosfere 60 milyon tondan fazla kirletici salıyor; ekonomisi SSCB'den iki kat daha büyük olan ABD'den daha fazla. Kemerov, Zaparozje, Novokuznetsk, Erivan dahil

⁹ *Insecticides – DDT* +, https://livinghistoryfarm.org/farminginthe40s/pests_02.html

103 büyük kentin atmosferindeki kimyasal madde oranı izin verilen maksimum konsantrasyon değerinden (PDK) 10 kat kadar daha yüksek... Sovyetler Birliği'ndeki 1800 kimyasal tesisten sadece 11'i emisyon kontrol hedeflerini karşılıyor. Birçok nehir tehlikeli derecede kirlenmiş durumda. Örneğin, Syr-Darya Nehri'nin DDT içeriği normalden 50 kat daha yüksekken; mikrop içeriği normalden 104 kat daha fazla. Kimyasalların pirinç ve pamuk alanlarında yaygın bir şekilde kullanıldığı dönemlerde, birçok nehirde pestisitlerin konsantrasyon seviyeleri PDK'yı 100 kat aşıyordu.”¹⁰

Zaharchenko ayrıca tarımsal üretimde kötü yönetim nedeniyle her yıl 2,5 milyon acre verimli alanın kaybedildiğini, organik içeriği % 14-16 olan bazı verimli üretim alanlarının neredeyse tamamen ortadan kalktığını; kimyasal gübre, pestisit ve defoliant kullanımı nedeniyle yaşanan çevresel felaketlerin yanısıra on binlerce insanın zehirlendiğini belirtiyor. Moskova'nın izlediği üretim politikalarının 20. yüzyılda bilinen en trajik sonuçlarından birisi de bir zamanlar dünyanın en büyük dördüncü gölü olan Aral Gölü'nün bugünlerde neredeyse tamamen kurumasıdır. 1960-1990 yılları arasında uygulanan politikalar gölün su hacminin % 66, yüzey alanının % 40 azalmasına yol açmış; göl çevresinde yaşayan canlı türü sayısı 178'den 38'e düşmüştü. Bir zamanlar önemli bir balıkçılık ve tarımsal merkez olan, hatta iç savaş yıllarında Lenin'in açlıkla pençeleşen milyonlarca emekçi için desteğe

¹⁰ Tatiana Zaharchenko, *The Environmental Movement and Ecological Law in the Soviet Union: The Process of Transformation*, *Ecology Law Quarterly*, Vol. 17, No. 3 (1990), pp. 455-475 (21 pages), https://www.jstor.org/stable/24113049?seq=1#metadata_info_tab_contents

çağırdığı balıkçılarla dolu olan¹¹ Aral Gölü deltası şimdilerde ise kaderine terk edilmiş balıkçı gemileriyle, insansızlaşmış kurak bir araziyle baş başa.

Daha bu bilançoya Soğuk Savaş döneminde pek çok felakete yol açan nükleer rekabeti dahil etmiş değiliz. Bugünlerde fosil yakıtların çevresel etkilerine karşı, nükleer enerji “temiz bir seçenek” olarak öne çıkarılsada inşa aşamasından işletilmesine, atıkların bertaraf edilmesine kadar pek çok aşamada nükleer santraller buldukları coğrafyalara yıkımdan başka birşey taşımazlar.

Nükleer enerjinin sera gazı salınımı açısından fosil yakıtlara göre daha temiz olduğu varsayımı ise bir dereceye kadar doğruluk taşıyor. Yapılan bir çalışma nükleer santrallerden elde edilen her bir kW elektrik için ortalama 65 g CO₂'nin doğaya salındığını ortaya koyuyor.¹² Bu değer doğaya aynı

¹¹ V. I. Lenin, *Bugun Fishermen's and Workers' Soviet of the Northern Coast, Aral Sea, To Comrades Workers, Fishermen of the Aral Sea, 7th October 1924*, <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1921/oct/07c.htm>

¹² Manfred Lenzen, *Life cycle energy and greenhouse gas emissions of nuclear energy: A review*, *Energy Conversion and Management* 49 (2008) 2178–2199, Received 13 June 2007; accepted 31 January 2008, Available online 8 April 2008

miktarda elektrik için 600-1200 g CO₂ salan fosil yakıtlardan daha az olsa da; rüzgar türbinlerine göre oldukça yüksek kalıyor. Asıl büyük problem ise radyoaktif atıkların ve kullanım ömrünü doldurduğunda başlı başına bir nükleer atık haline gelen nükleer santrallerin ne yapılacağıdır. Aynı araştırmaya göre 1000 MW kapasiteli bir nükleer santral yıllık 13 ton radyoaktif atık üretirken, bir nükleer santralin ömrü dolduğunda ortalama 10.000 ton orta-yüksek radyoaktiviteye sahip, yine yaklaşık 10.000 ton düşük-orta seviye radyoaktiviteye sahip atık bıraktığı belirtiliyor. Aşağıdaki grafikte ise Avrupa'da halihazırda faaliyetini sürdüren ve faal olmayan santrallerden; ayrıca kullanılmış nükleer yakıt yönetiminden kaynaklı olarak açığa çıkan toplam nükleer atık hacminin m³ cinsinden tahmini değerleri görülebilir. Toplamda ise bu değer 6,6 milyon m³'e ulaşacağı tahmin ediliyor.¹³

İşin kötü tarafı ise Avrupa'daki nükleer atık depolama tesislerinin kapasitesinin dolmaya yüz tutmasıdır. Finlandiya'da bu oran % 93'e, İsveç'te ise % 80'e ulaşmıştır. Ortalama değerde bir atığın yarılanma süresinin yüzlerce yılı bulduğu düşünüldüğünde geriye sadece bugün için değil, yarınlar için de bir felaket bırakılmış oluyor. Aynı zamanda atık dönüşümü için yapılan uygulamaların dünyadaki sera gazı salınımlarının % 5 ile % 14'ü arasındaki kısmını sağladığı tahmin ediliyor. Bütün bu maliyet nükleer santrallerin herhangi bir kazaya yol açmadığını varsaydığımız koşullarla sınırlı. Bir Çernobil veya Fukuşima ihtimalini de hesaba kattığımızda nükleer santrallerin hem doğaya hem de insan sağlığına maliyeti katlanarak artmaktadır.

¹³ *Dünya Nükleer Atık Raporu 2019, Yönetici Özeti, Odak Noktası Avrupa, Mart 2020, https://worldnuclearwastereport.org/wp-content/themes/wnwr_theme/content/WNWR_2019_TR_summary_DUNYA_NUKLEER_ATIK_RAPORU.pdf*

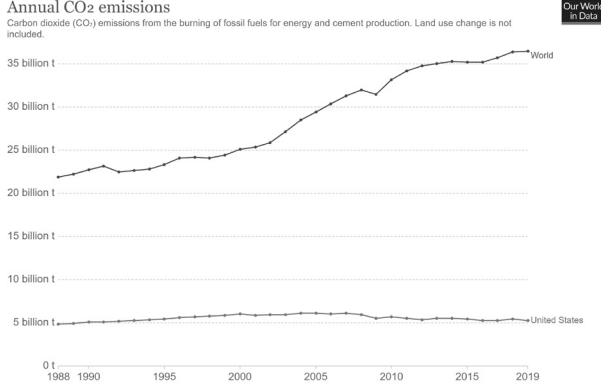
Bu konu Türkiye için de önem arz ediyor. Akkuyu'da nükleer santralin inşası sürerken, Sinop için de çalışmalar sürüyor. Ancak, daha şimdiden özellikle Akkuyu'daki projenin güvenliği ile ilgili kaygılanmak için nedenler mevcut. İnşaat temelinde çatlaklar oluştuğuna ve nükleer atıkların Toroslarda depolanacağına dair iddialar basında sıklıkla yer alıyor. Ancak neredeyse yüzyıllık bir geçmişe sahip ve bugünlerde pek çok ülkenin yarattığı riskler nedeniyle yavaş yavaş terk ettiği bir elektrik üretim şekli olan nükleer enerji AKP iktidarı için güç gösterisinin bir parçası olarak kurgulanıyor. Nükleer enerjiden elektrik üretimi çoğu zaman nükleer silahlara sahip olmanın kibar adıdır. Dünyada pek çok ülke için nükleer silahlara sahip olmak emperyalist rekabette caydırıcı bir güç olmanın araçlarından birisi. İktidarın da bu gücün cazibesine kapıldığını düşünmemiz için elimizde çok fazla neden mevcut.¹⁴

Soğuk Savaşın Ardından: Ekolojik Krize Sermaye Müdahalesi

80'lerin sonuyla birlikte iklim değişikliği ve bunun üzerinden ekolojik kriz konusunun sermaye cephesinde de tartışılmaya başlanması artık bu krize dair çözümün ötelenemeyecek derecede aciliyet gerektirmesinden dolayıydı. 23 Haziran

¹⁴ Erdoğan Eylül 2019'da bu niyeti şu ifadelerle dile getirmişti: "Şu anda dünyada gelişmiş ülkeler içinde neredeyse nükleer başlıklı füzesi olmayan ülke yok, hepsinde var. Hatta isim vermeyeceğim. Bir tanesi şu anda cumhurbaşkanı değil, ziyarete gittiğimde bana dedi ki, 'Bize böyle böyle diyorlar, benim elimde şu anda 7 bin 500 kadar nükleer başlıklı var ama Rusya'nın Amerika'nın elinde 12 bin 500, 15 bin nükleer başlıklı füze var, ben de yapacağım' dedi... Şimdi hale bakın, onlar nerede, neyin yarısını yapıyor, bize de ne diyorlar? 'Sakin ha sen yapma' diyorlar. Yani başımızda İsrail. Var mı? Var. Ve bütün her şeyiyle onunla korkutuyor. Değerli kardeşlerim biz şu anda çalışmamızı yürütüyoruz." (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49589110>) Aynı dönemde ABD basınında da Erdoğan'ın nükleer silah elde etme amacıyla ilgili haberler yer almıştı. Bkz. <https://www.nytimes.com/2019/10/20/world/middleeast/erdogan-turkey-nuclear-weapons-trump.html>

1988'de NASA'da iklim bilimci olarak görev yapan James Hansen, senato karşısında küresel ısınmanın doğal bir değişim olmadığını ve buna CO₂ ve diğer sera gazlarının neden olduğunun % 99 oranında kesin olduğunu açıklamıştı.¹⁵ Asıl mesele bundan itibaren ekolojik kriz ile ilgili gerçeklerin saptanması değil, buna nasıl müdahale edileceğine yönelikti. Geçmiş 30 yılın bir değerlendirmesi yapıldığında kapitalizmin bu konuda başarısızlığa mahkum olduğunu kanıtlayan pek çok örnek söz konusu. Sadece aşağıdaki grafiğe bakarak bile Hansen'in yaptığı uyarıların ne denli ciddiye alındığı tartışılabilir: Dünya genelinde CO₂ emisyonu 1,5 kattan fazla artarken, ABD'de CO₂ salınımı neredeyse değişmeden sürüyor.

Hansen'in tespiti oldukça önemli bir başlangıç noktası oluşturuyordu, fakat problem şu ki iklim değişikliğini tetikleyen sera gazlarının azaltılması planlanıyorsa bu o güne değin enerji kaynağı olarak sırtını büyük oranda fosil yakıtlara dayamış olan kapitalist üretime zeval vermeden nasıl aşılacaktı? Sermaye birikimi erinde gecinde gezegensel sınırlara çarpacaktı, tıpkı 1800'lerde insan emeğinin vahşice sömürülmesinin sınırlarına çarptığı gibi... Çözüm elbette

¹⁵ Philip Shabecoff, *Global Warming Has Begun, Expert Tells Senate*, *New York Times*, 24th June 1988, <https://www.nytimes.com/1988/06/24/us/global-warming-has-begun-expert-tells-senate.html>

yine sistemin ruhunu oluşturan sermaye birikiminin büyüme eğilimine zarar vermeyecek ve hatta birçok açıdan buna hizmet edecek yöntemlerle aranacaktı.

20. yüzyıl bu arayışlara hizmet eden kurumsal yapıların inşasıyla başladı. 1988'de IPCC (Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli)'nin kurulması ve 1992'de Rio'dan başlayarak gerçekleştirilen uluslararası toplantılar, konferanslar, imzalanan ve hiçbir şekilde uyulmayan protokoller... Bütün bunlar çözüme hizmet etmekten ziyade, egemen sınıfların ve devletlerin bir şeyler yapıyormuş izlenimi vermelerine yaradı. Bu sayede aradan geçen on yıllarda kapitalizm ekolojik krizin çözümü konusunda kafalarda soru işaretleri yaratmayı başardı. Şimdi ise geri dönülemez noktaya her zamankinden daha yakınız.

Ortaya konan çözüm önerileri ise kapitalizmin işleyiş biçimini anlamak için oldukça aydınlatıcı. Özellikle 1997'de Kyoto Protokolü ile resmiyete dökülen emisyon ticareti örneğinde olduğu üzere kapitalizm ekolojik krize neden olan faktörleri ortadan kaldırmak yerine; dünya üzerindeki eşitsiz ekonomik gelişimin yarattığı imkanları kullanarak felaketi de metalaştırmayı başardı. Kyoto Protokolü gelişmiş ekonomilerin 2008-2012 yılları arasında, 1990 yılına kıyasla sera gazı emisyonlarını % 5,2 oranında düşürmelerini hedef olarak ortaya koyuyordu. Ancak protokolün Çin ve Hindistan gibi hızlı yükselen ekonomiler için herhangi bir bağlayıcılık içermemesi, özellikle ABD'nin eleştirilerinin odak noktasını oluşturuyordu. Nitekim 2001 yılında göreve başlangıcının ardından Bush'un ilk icraatlarından birisi Kyoto Protokolü'nden çekilmek olmuştu. Bu nedenle protokolün daha baştan ölü doğduğunu söylemek yanlış olmaz; ancak arkasında gelişmiş ekonomilere sera gazı salınımı konusunda ciddi esneklikler getiren bir ölü olarak...

2005 yılında ise AB bünyesinde kurulan Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) ve BM'nin öncülük ettiği Temiz Kalkınma Mekanizması (Clean Development Mechanism - CDM)

yaşama geçirildi ve kapitalist şirketlerin doğayı her zamanki gibi kirletmeye devam edebilmelerinin önü açıldı. Sonuç olarak parası neyse ödeyerek karbon kredileri satın alıp hem çevreci olabiliyorsunuz hem de eski tas eski hamam sera gazı salınımınıza devam edebiliyorsunuz. Günümüze gelindiğinde karbon kredisi ve ticaret sistemleri dünya genelinde toplam emisyonun yarısından fazlasını kapsayacak büyüklüğe erişmiş durumda. 2019 yılında karbon ticaretinden elde edilen gelir yaklaşık 45 milyar dolardı.¹⁶

Karbon vergisi ve ticareti ile ilgili sistemler konusunda en yaygın görüş bunların temiz enerji teknolojilerinin oluşturulması adına finansal kaynak yaratacağı ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde sera gazı salınımının azaltılmasının teşvik edileceğiydi. Bu yöntem doğayı mahveden büyük şirketler tarafından çok büyük bir rağbet gördü ve de zaman içerisinde ne kadar manipülasyona açık olduğunu örnekleriyle ispatladı. Elbette hiçbir şirket böylesi karlı bir sektörün nimetlerinden yararlanma şansını kaçırmak istemez. Şu örnek çözüm adı altında ortaya konan politikaların manipülasyona ne kadar açık olduğunu gösterir niteliktedir: “...Avrupalı şirketlerce satın alınan temel bir dengeleme, HFC-22 gazını üreten bir yan-ürün olan ve bir soğutucu olarak kullanılan HFC-23’ü Çinli firmaların ortadan kaldırmaları içindi. HFC-23’ün atmosferdeki bir molekülü, bir molekül CO₂’nin yaklaşık on bin katı ısı tutma kapasitesine sahiptir. Öyle gözükmektedir ki şirketler HFC-23’ü imha ederek oldukça fazla para kazanmaktadırlar.”¹⁷

Öte yandan uzun yıllardır Exxon, BP ve Shell gibi büyük tekeller için karbon salınımının vergilendirilmesinin hiçbir mahsuru yok; hatta bu tarz mekanizmalar rekabet gücü düşük ve fosil yakıtlara dayalı faaliyet gösteren daha küçük

¹⁶ World Bank Group, *State and Trends of Carbon Pricing 2020*, Washington DC, May 2020, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33809/9781464815867.pdf?sequence=4&isAllowed=y>

¹⁷ Akt. John Bellamy Foster-FredMagdoff, *Her Çevrecinin Kapitalizm Hakkında Bilmesi Gerekenler*, Patika Kitap, 1. Basım, s.153

şirketlerin rekabet sahasından çekilmeleri için işlevsel görülmüyor.¹⁸ Dünyanın en büyük petrol tekelleri arasında yer alan Exxon, BP, Shell, Chevron, Total ve Eni firmaları kamuoyuna yenilenebilir enerjiye yönelim konusunda büyük reklamlar pompaladılar da gerçekte değişen çok az şey var. Exxon'a göre tüm dünyada 2030 yılında petrol ve doğalgaza olan talebin %13 artması bekleniyor ve şirket 2025 yılında 2017 yılına göre %30 daha fazla petrol çıkarmayı hedefliyor. 2030 yılına gelindiğinde otomotiv piyasasının %85'ine içten yanmalı motorların hakim olması bekleniliyor.¹⁹ 2018 yılına gelindiğinde yukarıdaki altı şirketin yenilenebilir enerji kaynaklarına ayırdıkları toplam bütçe gelirlerinin sadece %1'i oranındaydı.²⁰

Şimdiye kadar meseleyi kamuoyunda en çok tartışılan yönüyle, yani karbon salınımı ve iklim değişikliği arasındaki bağlantı üzerinden ele aldık. Oysaki bu gezegenin yıkımın sadece bir yönü. Yaban hayatının yok oluşundan bunun salgın hastalıklar gibi insan yaşamı üzerindeki etkilerine, plastik kirliliğinden temiz içme suyu kaynaklarının tükenmesine kadar ekolojik yıkımın pek çok sonucu mevcut ve her birini ayrı ayrı tartışmak bu yazının sınırlarını aşacaktır. Felaketin metalaştırılmasının bir örneği olarak ele aldığımız karbon ticareti mekanizmalarının bize gösterdiği piyasa eliyle ortaya konan bütün yaklaşımların eninde sonunda çıkmaz bir sokakta son bulacağıdır.

Alternatif olarak sermayenin bir çıkış yolu olarak sunduğu yenilenebilir enerji seçeneklerinin gerçek bir çözüm olup olmadığı da ayrı bir tartışma konusudur. Büyük hidroelektrik santral projelerinin inşa aşamasında yarattığı tahribatı ve

¹⁸ Jennifer A Dlouhy and Leslie Kaufman, *How the Oil Lobby Learned to Love Carbon Taxes*, 4 Mart 2021, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-03-04/how-the-oil-lobby-learned-to-love-carbon-taxes>

¹⁹ *Economist*, *Crude Awakening*, February 9th-15th 2019, s.7

²⁰ James Murray, *How the six major oil companies have invested in renewable energy projects*, 16 Ocak 2020, <https://www.nsenenergybusiness.com/features/oil-companies-renewable-energy/>

işletim aşamasında su kaynakları üzerindeki etkilerini yakından takip etme şansına sahibiz. Karadeniz'in hemen her bir deresinin ve etrafında yaşayan insanların HES projeleriyle bir kan davası mevcuttur. Keza jeotermal enerji, rüzgar ve güneş enerjisi seçeneklerinin de... Fosil yakıtların yaklaşık 200 yıllık egemenliği karşısında yenilenebilir enerji seçeneklerinin kamuoyunda temiz bir imaj yaratması anlaşılabilir. Ancak bu projelerin azgın bir kar iştahı eşliğinde ve çevresel etkilerinin tamamen gözardı edilerek inşa edildiğini de unutmamak gerekmektedir.

Paris İklim Anlaşması ve Beklentiler

Dünyanın kapitalist sınıfların ve onların politik temsilcilerinin iklim değişikliği konusunda adım atmaları için bekleyebileceği bir zamanının kalmadığı bir gerçek ve insanlık bu gerçekle hergün çok acı deneyimlerle yüzleşiyor. Bakınız Covid-19 krizi... Kentlerin genişlemesi, ormanlık arazilerin talanı, su kaynaklarının yok edilmesi, yaban hayatının ve biyoçeşitliliğin giderek daralması gibi sonuçlar insanlığı salgın hastalıklar ve afet riskleriyle daha sık karşı karşıya getiriyor. 2015 yılı sonunda imzalanan ve bu zamana kadar 197 ülkenin imzaladığı Paris İklim Anlaşması bu krizin artık ertelenemeyecek bir “çözüm” muhtaç olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştı.

ABD başkanlık seçimlerinde Biden'ın başkanlık koltuğuna oturması Paris İklim Anlaşması'nın işlerliğine dair umutları yeniden yeşertti. Zira 2016'da Trump başkanlık koltuğuna oturduğunda ilk icraatlarından birisi (tıpkı Bush'un Kyoto Protokolü'nden çekilmesi gibi) Paris İklim Anlaşması'ndan çekilmek olmuştu. Bu durum anlaşmanın daha baştan ölü doğması anlamına gelmişti. Dünyanın en büyük çevre kirleticisinin varlığı olmadan iklim değişikliğine çare aramak havanda su dövmekle eşdeğer olacaktı. Geline nokta ise ABD, Çin, Hindistan ve Rusya gibi dünyanın en büyük ekonomileri Paris İklim Anlaşması'nın iklim değişimini engellemek adına öngördüğü kısıtlamalara uyacaklarını

taahhüt ediyorlar. Ortak hedef ise küresel sıcaklık artışını Sanayi Devrimi öncesine göre 2 °C ile sınırlı tutabilmek, mümkünse bu sınırı 1,5 °C'ye düşürebilmek... Bu kapsamda anlaşmaya taraf olan ülkeler karbon emisyonu konusunda çeşitli farklılaştırılmış taahhütler altına girerken; bu taahhütlerin ne kadarının yerine getirildiğinin 5'er yıllık periyotlarla denetlenmesi ve uymayan ülkelere çeşitli yaptırımlar getirilmesi öngörülüyor. Önümüzdeki Kasım ayında Glasgow'da yapılacak 26. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı (COP26) ise 5 yıllık süreçte Paris İklim Anlaşması'nda ne kadar ilerleme sağlandığını değerlendirmek açısından önemli olacak.

Paris Anlaşması'nın ayrıntılarının dikkate değer yönleri ise kısaca şöyle sıralanabilir:

- Maksimum 2 °C'lik sıcaklık artış hedefini gerçekleştirebilmek için taraflar mümkün olduğunca hızlı bir şekilde tavan emisyon değeri olarak belirttikleri noktadan azaltıma gidecekler. Gelişmekte olan ülkelere ise bu konuda ekstra zaman tanınacak. Anlaşma farklı ekonomik kategorilerdeki ülkelere farklılaştırılmış sorumluluklar yüklüyor. Taraf olan ülkeler her 5 yılda bir taahhütlerini yenilecekler.
- Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere anlaşmanın getirdiği kriterlere uyum için Yeşil İklim Fonu aracılığıyla destek sağlanacaktır. Bu fon aracılığıyla sağlanacak desteğin 2020 yılına kadar 100 milyar dolar olarak gerçekleştirilmesi karar altına alınmıştı. Ayrıca bu ülkelere toplumsal ve çevresel yönden güvenilir teknolojilerin geliştirilmesi konusunda destek verilecek.
- Anlaşmanın tarafı olan ülkeler sera gazı yutaklarını ve ormanlık alanları uygun şekilde korumak ve geliştirmek için harekete geçecektir.

- Anlaşmanın 6. maddesinde ise Kyoto Protokolü'nün ardından hayata geçirilen emisyon ticareti ve karbon kredisi gibi piyasa mekanizmalarına açık kapı bırakılmaktadır.
- Anlaşma kapsamında Avrupa ülkeleri 2030 yılında %55'lik bir emisyon azaltımı gerçekleştireceğini açıklarken; ABD 2050 yılında, Çin ise 2060 yılında karbon emisyonunu sıfırlayacağı taahhüdünde bulundu.
- Şimdiye kadar anlaşmaya taraf olan ancak onaylamayan ülkeler ise Türkiye, Eritre, Güney Sudan, Irak, İran, Libya, Yemen.

Dünyanın yüzyılın sonunda 2 °C sıcaklık artışına maruz kalmasını bırakalım; daha iyimser bir senaryoyla sıcaklık artışının 1,5 °C'de kalması durumunda bile ciddi felaketler kapımızda bekliyor olacak. Muhtemel senaryolar ise aşağıdaki şekilde özetlenebilir²¹:

- 2100 yılına kadar 1,5 °C'lik artış deniz seviyesinde 48 cm, 2 °C'lik artış ise 56 cm'lik artış yaşanması
- Her iki olasılıkta da Antartika'daki buzul seviyesinde 6 cm'lik bir azalış, Grönland'da ise 7 (1,5 °C olması halinde) ve 8 cm'lik (2 °C olması halinde) azalış yaşanması
- Karasal su kaynaklarının 5 cm azalması
- Küresel sıcak hava dalgalarında 16 (1,5 °C) ve 23 (2 °C) günlük artışlar yaşanması
- Okyanus asiditesinde %9 ve %24'lük artışlar gerçekleşmesi
- 2080lere gelindiğinde Kuzey Yarımküre'nin kar kapasitesinde yıllık %8 ve %11 düşüş yaşanması

²¹ Carbon Brief, *The impacts of climate change at 1.5C, 2C and beyond*, https://interactive.carbonbrief.org/impacts-climate-change-one-point-five-degrees-two-degrees/?utm_source=web&utm_campaign=Redirect

- Yıllık maksimum sıcaklıkların 1,7 ve 2,6 °C; sıcak gün sayısının yıllık %16 ve %25 artış göstermesi
- Her beş yılda bir şiddetli sıcak hava dalgalarına maruz kalan insan sayısının %14 ve %37 artış göstermesi
- Yıllık ortalama kuraklık süresinin 2 ve 4 ay; susuzlukla karşı karşıya kalacak insan sayısının 271 ve 388 milyon; şiddetli kuraklığa maruz kalacak insan sayısının ise 132,5 ve 194,5 milyon artış göstermesi
- 2095 yılına gelindiğinde kıyı bölgelerinde sel baskınlarına maruz kalan insan sayısının yıllık 60 ve 72 milyon artması
- Buğday üretiminde %5 ve %4, mısır üretiminde ise %6 ve %9 düşüş yaşanması
- Küresel kişi başına düşen gelirin %8 ve %13 oranında azalması
- Deniz seviyesinin yükselişinden kaynaklı sel baskınlarının yıllık 10.2 ve 11.7 trilyon dolar zarara yol açması
- Kurak bölgelerde sıtma bulaşma uygunluğunun %19 ve %27; nemli bölgelerde ise %6 ve %8 artması

Özetle insanlık her iki ihtimalde de çok ciddi ekolojik, ekonomik ve toplumsal sorunlarla yüzleşmek zorunda kalacaktır. Covid-19 krizi belki de bunun erken bir uyarısı niteliğinde. Öte yandan anlaşmanın geleceği konusunda geçmiş beş yılda birçok soru işareti oluştuğunu ve bırakalım 1.5 °C'lik bir artışı, 2 °C'lik hedefin bile yakalanmasının zor olduğunu belirtmek gerekmektedir.

AB ve ABD'de emisyon oranlarında belirli bir düşüş sağlanmış olsa da dünya genelinde emisyon artışı sürüyor. 2020 yılı bunun istisnası oldu; zira Covid-19 kriziyle kapitalist üretim ve uluslararası ticaretin düşüşüyle birlikte gezegen bir nebze olsun nefes alma imkanı yakaladı. Buna rağmen bile 2020 yılında sıcaklık artışı Sanayi Devrimi öncesine

göre 1,2 °C'ye ulaştı ve 2016 yılından sonraki en sıcak yıl olarak kayıtlara geçti.²² Kriz anlarının ardından kapitalizmin ekonomik genişleme içgüdüleriyle daha hızlı bir tahribata yol açabildiğini de unutmamak gerekmektedir. Örneğin 2008 krizi nedeniyle dünya genelinde yıllık emisyon miktarında yaşanan düşüşü sonraki yıllarda hızlı bir artış takip etmişti.

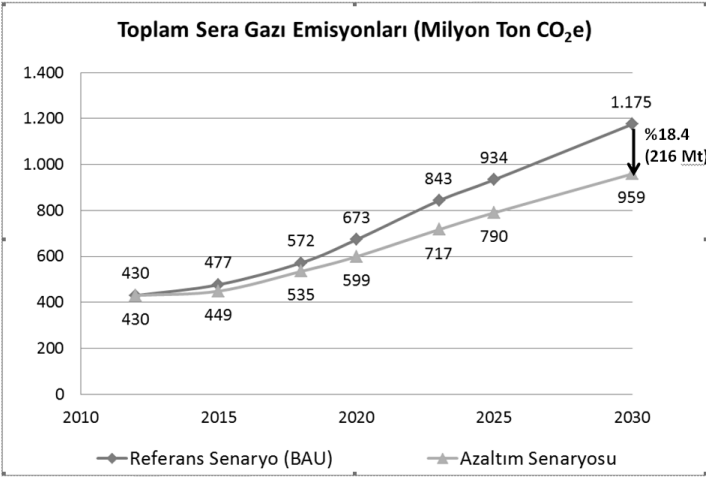
Öte yandan bugüne kadar ABD, Rusya, Çin gibi ülkeler iklim değişikliği konusunda tarihsel sorumluluğa sahipken; ekonomik olarak geriden gelen pek çok ülke bunu dile getirerek adım atma konusunda isteksiz davranıyor. Gelişmekte olan ekonomilerin Paris İklim Anlaşması gereğince verdikleri taahhütlere bakıldığında mutlak bir azaltım yerine; ulaşmayı planladıkları maksimum seviye üzerinden azaltım yapmayı planladıkları görülecektir. 2010'larda karbon emisyonlarındaki asli yükü hızla büyüyen Asya ekonomileri çekmişti. Yarın bu rolü başka ülkeler devralacaktır.

Burada Türkiye'yi bir örnek olarak verebiliriz. Türkiye nüfus artışı ve ekonomik büyüme gibi ölçütler nedeniyle mutlak azaltım yapamayacağını beyan etmiş; ayrıca gelişmiş ülkelerin yer aldığı EK-1 listesinde yer almasına itiraz etmişti. Her fırsatta Türkiye'nin nasıl büyük bir güç (!) haline geldiği masallarını anlatmayı seven iktidar gelişmekte olan ülkeler arasında yer almayı talep ederken; bu kategorideki ülkelere sağlanacak olan teknolojik ve ekonomik destekten yararlanmayı ummuştu. Bu itirazlar nedeniyle Türkiye anlaşmayı halen onaylamayan 7 ülke arasında bulunuyor. Türkiye anlaşmaya taraf olmamasına rağmen ulusal katkı beyanını 2015 yılında anlaşma sekreteriyasına sunmuştu.

Nisan ayında gerçekleşen iklim zirvesinde Erdoğan 2030 yılında %21'e varan bir emisyon azaltımı yapacaklarını beyan etse de cümlelerin eksik kurulduğunu söylemek gerekir. Türkiye

²² Joe Lo, WMO: Siberian heatwave put 2020 among three hottest years on record, 2 Aralık 2020, <https://www.climatechangenews.com/2020/12/02/wmo-siberian-heatwave-put-2020-among-three-hottest-years-record/>

anlaşma sekreteryasına sunduğu niyet beyanında²³ 2012 yılında 430 milyon ton olan CO₂ salınımının 2030 yılında 929 milyon olarak gerçekleşeceğini belirtti. Peki azaltım nerede? Aslında Erdoğan'ın belirttiği emisyon oranlarındaki düşüş niyet beyanında verilen grafiğe bakılacak olursa hedeflenen 1.175 milyar ton CO₂ üzerinden gerçekleşecek. Yani aslında bırakın düşüşü, Türkiye'nin emisyon salınımı neredeyse iki kattan fazla artış gösterecek.

Aslında Türkiye, sadece Paris İklim Anlaşması çerçevesinde onaylayan taraf olmanın veya emisyon azaltım taahhüdünde bulunmanın tek başına yeterli olmayacağını bir kanıtı. Anlaşmaya katılan birçok ülke karbon emisyonu ve yenilenebilir enerji seçeneklerine dönüş konusunda çeşitli taahhütler vermesine rağmen ekolojik yakımı tam gaz sürdürüyor. Örneğin daha önce 2030 yılına kadar kaçak ormansızlaştırma faaliyetlerini önlemeyi ve 12 milyon hektarı yeniden ağaçlandırmayı taahhüt eden Brezilya son taahhüdünden “ormansızlaştırma” ifadesini çıkarırken; aksine

²³ Türkiye Cumhuriyeti Niyet Edilen Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkı, <https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/icerikler/indc-turkey-tur-20191210125308.doc>

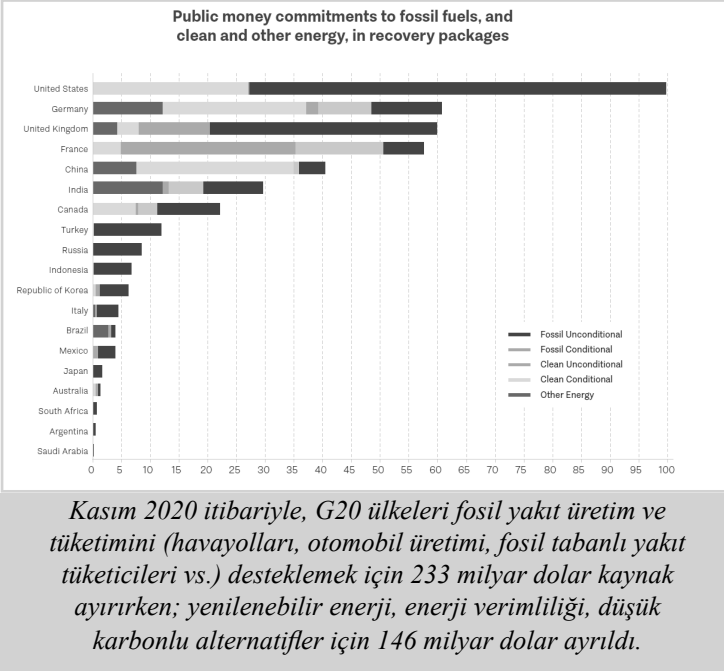
Bolsonaro'nun iktidara gelişiyle birlikte dünyanın akciğeri olan Amazon ormanlarında yıkım devasa boyutlara ulaştı. Brezilya Uzay Ajansı'na göre Ağustos 2019 ile Temmuz 2020 arasındaki yıkım son 12 yılın en yüksek seviyesine ulaşarak bir önceki yıla göre %9,5 oranında arttı²⁴ ve Bolsonaro'nun izlediği çevre politikaları bunun katlanarak artacağı sınıyallerini veriyor. Dahası Brezilya, 2060 yılı için taahhüt ettiği karbon nötr durumuna ulaşmak için karbon kredileri kullanacağını ve gerekli dönüşümü gerçekleştirmek için yıllık 10 milyar dolarlık kaynağa ihtiyaç duyduğunu belirtti. Bu politika bir anlamda gelişmiş ülkelere aktaracağımız kaynak kadar Paris hedefleri için çalışacağımız mesajı taşıyor. Brezilya ile birlikte dünyanın en büyük kömür ihracatçısı Avustralya ve dünyanın en büyük ikinci kirleticisi ABD kullandıkları karbon kredilerinin 1,5 °C'lik hedefi baltalaması nedeniyle aralarında Almanya, Fransa, İspanya ve İngiltere gibi ülkelerin de aralarında olduğu 31 ülkenin ortak eleştirilerine maruz kalmıştı.²⁵

Paris İklim Anlaşması'nın başarılı olup olmayacağı konusunda umutsuzluğun şimdiden yaygın olduğu BM Çevre Programı Yetkili Direktörü Inger Andersen'in sözlerinden anlaşılabilir: "...hükümetler, fosil yakıt üretimine ve tüketimine milyarlarca dolar kamusal destek kanallara ederken, 2030 yılına kadar 1.5 °C'lik yol haritası ile uyumlu olandan iki kat daha fazla fosil yakıt üretmeyi planlıyorlar."²⁶ Oysaki 1,5 °C'lik hedef 2020-2030 yılları arasında her yıl %6'luk bir kesintiye gerektiriyor. Yatırım miktarlarına baktığımızda ise geçtiğimiz yıl Covid-19 nedeniyle hükümetlerce sağlanan desteklerin yenilenebilir enerjiye kıyasla oldukça fazla olduğu görülecektir.

²⁴ *Brazil's Amazon: Deforestation 'surges to 12-year high'*, 30 Kasım 2020, <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-55130304>

²⁵ *Jocelyn Timperley, Australia and Brazil carbon credits will put 1.5C out of reach, 31 countries say*, 14.12.2019, <https://www.climatechangenews.com/2019/12/14/australia-brazil-carbon-credits-will-put-1-5c-reach-ten-countries-say/>

²⁶ *SEI, IISD, ODI, E3G, and UNEP. (2020). The Production Gap Report: 2020 Special Report.* <http://productiongap.org/2020report>

Birçok ülke Paris hedeflerini gerçekleştirme konusunda atılacak adımların sosyal ve ekonomik maliyetlerini de bir ayakbağı olarak görüyor ve meseleyi ağırdan alma eğilimini taşıyor. Bunların başında emisyon azaltımı için dönüşümün zorunlu olduğu inşaat, metalurji, kimya, madencilik, enerji üretimi gibi sektörlerden kaynaklanacak işsizlik meselesi geliyor. AB ülkelerinde işgücünün %70'inden fazlası toplam CO₂ emisyonunun %10'undan daha azını üreten sektörlerde çalışıyor. Böyle bir dönüşüm AB cephesinde büyük sorunlar yaratmayacak olsa da, Çin gibi halen kömürün toplam enerji ihtiyacının yarısından fazlasını karşıladığı ülkelerde kolay görünmemektedir. ILO'nun aktardığı 2015 yılı verilerine göre dünya üzerindeki gayrisafi hasılanın %1,7'si doğal kaynaklara dayanırken; bu oran Arap ülkelerinde %21,

Afrika'da ise %7,1 olarak gerçekleşmiştir. 40 ülkede ise (25 Afrika, 6 Arap ülkesi) doğal kaynakların getirisi gayri safi milli hasıla içerisinde %10'u aşmaktadır.²⁷

İklim kriziyle mücadele etmenin ekonomik büyümeyle aynı anda gerçekleşmesinin imkansızlığı kendisini gösterdikçe bu tarz sosyal ve ekonomik problemlerle başa çıkabilmenin yolu olarak yine feda edilen doğa oluyor. Trump döneminde iklim politikalarına büyük bir inkarcılığın hakim olmasının ve Trump'ın her fırsatta iklim değişikliğine karşı alınacak önlemleri bir felaket olarak tanımlamasının gerekçelerinden birisi de işsizlikle alakalı sorunlardı. Green New Deal gibi projeler ise yeşil dönüşümün işsizlik gibi sosyal problemlere yol açmadan gerçekleştirilebileceği iddiasında. Fakat bunun ekonomik maliyetinin karbon vergileri üzerine yıkılması bulunan çözümün ne kadar çevreci olabileceğini tartışmalı hale getirmektedir. Elbette vergilendirme olmadığı durumda sera karbon emisyonunun daha fazla gerçekleşeceği sır değil; fakat asıl sorun bu ve buna benzer çözüm önerilerinin kalıcı bir çözüm yaratacağı iddiası eşliğinde kamuoyuna salınmasıdır.

Kapitalizmin sürdürülebilirliği tartışmasının sonucu bellidir. Bu tıpkı suyun üzerinde yürümek gibi imkansız istemektir. Kapitalizm büyümeye muhtaç olduğu ölçüde bunu ancak Marks'ın da vurguladığı gibi “zenginliğin temel kaynakları olan işçiyi ve toprağı zayıflatarak” gerçekleştirebilir. Bugün yaşadığımız felaketler tarihsel bir tesadüf değil, Sanayi Devrimi ile birlikte yaklaşık 200 yıldır doğayı içten içe kemiren endüstriyel kapitalizmin doğal bir sonucudur ve bu felaketlerin kaynağı hala orta yerde duruyor. İnsanlık tarihinin genel çerçevesi içinden bakıldığında sözde gezegeni kurtarma atılan adımlar oldukça kısa vadeli planlara dayalıdır.

²⁷ Guillermo Montt, Federico Fraga, Marek Harsdorff, *The future of work in a changing natural environment: Climate change, degradation and sustainability*, 2018, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_644145.pdf

Gelecek kuşakları Covid-19'dan, Kathrina Kasırgası'ndan veya Avustralya'daki kıtasal orman yangınlarından çok daha büyük felaketlerin beklediği kesindir.

Bugün ortaya konulan teknolojik çözüm önerilerinin birçoğu israfa dayalı kapitalist üretimin daha da genişlemesini amaçlar. Bu ise bizim tam da ortadan kaldırmamız gereken olgudur. Bir avuç kapitaliste sınırsız zenginleşme özgürlüğü uğruna milyarlarca insanın geleceğini tehlikeye atan, doğal kaynakları ihtiyaçlar yerine bu zenginleşme dürtüsü doğrultusunda yarın yokmuşçasına talan eden kapitalizmle hesaplaşılmadığı müddetçe gezegen için yeşil bir gelecek mümkün olmayacaktır.

Çevre Sorunları ve İnsan Doğası İlişkisi

Meriç Erdolu

Her tür gibi insan da bir çevre içerisinde yaşar. Bu çevre su ve hava gibi cansız bileşenlerden, çeşitli canlı türlerinden ve diğer insanlardan oluşur. Bazen bu çevre içinde yaşanılması zor ya da yaşanılmayacak duruma gelebilir. Bu sorun, çevreyi oluşturan herhangi bir ya da birçok bileşenden kaynaklanabilir. Bugün yaşadığımız çevre sorunlarının sebebiyle ilgili olarak ana akım argümanlara baktığımızda çevre sorunlarının biyolojik bir varlık olarak insanın aç gözlü, hep daha fazla tüketmeyi arzulayan ve tüketip yok etmekten başka hiçbir şey düşünmeyen doğasından kaynaklandığı iddiasıyla karşılaşılıyor. Bu yazı doğa ve çevre kavramlarının tanımlarından sonra canlıların doğasının şekillenme mekanizması üzerinden insan doğası ve çevre sorunlarının birbirleriyle nasıl bir ilişki içinde olduğunu tartışmayı amaçlıyor.

Doğa Nedir?

Doğa insanın bilinçli müdahalesiyle şekillendirilmemiş olan tüm varlıkların toplamıdır. Buna göre doğal olan, insan tarafından şekillendirilmemiş olan her şeydir diyebiliriz.

Varlıkları tanımlarken onları oluşturan parçalar ve o parçaların organize olma biçimine göre tanımlıyoruz. Örneğin sandalye, ayaklar, oturma yeri ve bir yaslanma yerinden oluşur. Fakat bu parçaların rastgele bir araya gelmesiyle oluşan bütünü sandalye olarak tanımlamayız. Bir bütüne sandalye diyebilmemiz için iki şey gereklidir, birincisi elimizdeki parçaların yukarıda sayılan, sandalyeye uygun parçalar olması ikincisi ise bu parçaların bir sandalyeye uygun şekilde bir araya gelmeleri, yani organize olmaları. Örneğin renkleri ve şekilleri tamamen farklı, biri tahtadan, diğeri plastikten yapılmış iki sandalyeye de sandalye diyebilmemizin sebebi nedir? Öncelikle ikisini de oluşturan parçalar renkleri, şekilleri ve yapıldıkları malzemeler farklı olsa bile form olarak aynıdır, ayaklar, oturma ve yaslanma yerleri, ve bu parçalar bir sandalye oluşturacak biçimde bir araya gelmişlerdir, yani sandalye formundadırlar.

Aynı şekilde doğayı, insanın da içinde bulunduğu bütün canlı ve cansız varlıkların oluşturduğu ve bu varlıkların o an bulunduğu şekilde organize oldukları bir bütün olarak tanımlayabiliriz. Doğa denilince genellikle akla ilk gelen içinde çeşitli hayvanların bulunduğu bir orman oluyor yani çöl, kutup bölgeleri gibi alanlar doğa dışıymış gibi görülüyor. Ancak doğayı böyle tanımladığımız zaman çölü de kum, çöl ekosistemi canlıları ve diğer bileşenleriyle kendini oluşturan elemanların bir çöl şeklinde, insanın da bilinçli 1 müdahalesi olmadan, organize olmalarından dolayı meydana gelmiş bir bütün şeklinde doğanın bir parçası olarak tanımlayabiliyoruz. Aynı şekilde orman da kendini oluşturan tüm varlıkların orman şeklinde bir araya gelmelerinden oluşan, insanın

bilinçli müdahalesiyle şekillenmemiş bir bütün olduğundan kendi başına da doğadır, aynı zamanda daha büyük çaptaki bileşenler bütünü olan doğanın da bir parçasıdır.

Doğa, kendini oluşturan parçalar ve bunların bir araya gelme biçimleri sürekli değiştiği için daima bir değişim yani akış halindedir. Örneğin bundan yaklaşık 65 milyon yıl önce dünyada insanlar yoktu, o zaman dinozorlar vardı ve doğa, içinde dinozorların da bulunduğu o zamanki tüm varlıkların oluşturduğu bir organizasyondur fakat sonra dinozorlar yok oldular ve bir süre sonra insanlar ortaya çıktı ve bugün de doğa dediğimiz bütün, içinde insanın ve bugünkü diğer tüm varlıkların da bir araya gelmesiyle oluşmuş olan bir bütündür.

Doğayı bu şekilde, bir bileşenler bütünü olarak tanımlamak, yani onu homojen, tek parça bir bütün olarak görmemek, onu oluşturan parçaların özerkliğini görmek açısından da önemlidir. Örneğin sadece aslan ve ceylanın av avcı ilişkisi üzerinden “doğa bir savaş alanıdır” diye genelleme yapmak, doğayı homojen, tek parça bir bütün gibi görerek, diğer bütün bileşenlerin de aynı olduğunu düşünmek doğadaki mutualist ilişkilerden tutunda bonobo maymunları gibi kimi türlerin kendi bireyleri arasındaki, hiçbir hiyerarşi içermeyen ilişkilerini görmemek demektir. Yani doğa bu açıdan ne bir savaş alanı ne de bir sevgi yumağıdır, heterojen bir şekilde türlerin kendi bireyleri arasındaki ilişkilerden, türler arasındaki ilişkilere kadar çok çeşitli ilişki biçimlerini içerir. Bununla birlikte her türün doğası kendine özgüdür de denilebilir. Dolayısıyla onu homojen ve yekpare bir bütün olarak tanımlamaktansa bir çok parçanın organize olmasıyla meydana gelmiş heterojen bir bileşenler bütünüdür şeklinde tanımlamak daha doğrudur ve varlıkları organizasyon üzerinden tanımlamak da bize bu tespiti yapma olanağı sağlar.

Doğayı her parçası kendi özerkliğine sahip bir bileşenler bütünü olarak görmek, içerisindeki her şeyin bir kural koyucunun kuralları etrafında şekillendiği, bileşenlerin kendi varlıklarının hiçbir anlamı olmadığı yanılığını da

ortadan kaldırmaya ve canlı ya da cansız bütün parçaların çevrelerindeki diğer varlıklarla ilişkileri sonucu şekillendikleri diyalektik süreci daha kolay kavramamıza yardımcı olur. Örneğin bu bakış açısı sayesinde sadece etrafımızdaki bir kaç türün hayatına bakarak ya da bugünkü toplum yapısının içerisinde yaşayan insana bakarak “Sosyalizm insan doğasına aykırıdır” gibi hatalı çıkarımlar yapmayız. Bunlar ayrı bir yazının konusu olacak kadar geniş konular olduğu için detaylıca burada tartışmıyorum fakat özetle sadece doğadaki bir kaç türün av avcı ilişkisi içerisinde yaşaması bize doğada daimi bir hiyerarşi olduğunu göstermez çünkü yukarıda da belirtildiği gibi doğa bu ilişkiler bakımından heterojendir, karşılıklı faydaya dayalı mutualist ilişkiler, sadece tek tarafın fayda gördüğü diğer tarafın ise hiçbir fayda ya da zarar görmediği kommensal ilişkiler gibi birçok ilişki biçimi var ve türler bu özellikleri var oldukları süre boyunca çevrelerindeki canlı ve cansız diğer tüm varlıklarla (eğer sosyallerse buna kendi türlerinin bireyleri de dahildir) karşılıklı etkileşimleri sonucu edinirler.

Buna başka bir örnek olarak da “Başka türlerde homoseksüellik diye bir şey yok” ya da “Cinsellik sadece üremek amacıyla vardır” denilerek eşcinselliğin doğaya aykırı ve bir hastalık durumu olarak görülmesi verilebilir. Öncelikle doğada birçok böcek türü gibi omurgasız türünden, omurgalıların, kuşlar, memeliler gibi sınıflarından birçok türe kadar eşcinsellik görülüyor ve cinsellik birçok tür tarafından sadece bir üreme aracı olarak değil sosyalleşmekten sadece haz için olmaya kadar birçok amaç için kullanılıyor. Fakat böyle olmasaydı bile o zaman tepemizde Tanrı gibi duran bir doğanın homojen bir parçası olarak eşcinsellik doğaya aykırı mı olacaktı ya da eşcinseller, cinselliği, canlılara sadece üremek için bahşetmiş doğa tanrımıza karşı mı geliyor olacaktı? Değil elbette. Çünkü doğayı oluşturan her bir bileşen kendi özerkliğine de sahiptir, yani her bir parça yüce bir amaç için bir araya gelmiş bütünün tek kuralına uygun varolur, değilse de bozuktur ya da yanlıştır diye bir şey yoktur.

Doğaya bir tanrı olarak bakmak ondan gelen her şey iyidir görüşünün ortaya çıkmasına da sebep olur. Yukarıdaki örneklerde de etkisi görülen bu görüşe göre, örneğin insanlar güneş doğduğunda uyanmalı ve güneş battığı zaman da uyumalıdır, çünkü doğa o zamanlar da uyanıyor ve uyuyor ve doğa ne yaparsa en iyisi odur. Bu örnekte öncelikle doğanın uyanması ve uyumasından kastedilenin ne olduğu net değildir. Eğer doğadaki canlıların uyuması ya da uyanması kastediliyorsa doğada gece uyanıp gündüz uyuyan türler de vardır. Ayrıca bu neden bizim için de en sağlıklı olmak zorundadır? Bunun muhtemel cevabı “çünkü doğa tanrımız en doğrusunu bilir”dir. Bir insan birçok sebepten güneşin doğmasıyla uyanıp batmasıyla uyuyacağı bir yaşam biçimini benimseyebilir ama bunun sebebi doğanın böyle olmasıysa bu düşünce tamamen yanlıştır. Çünkü doğanın uyuyup uyanması diye bir şey olgusal olarak var olan bir şey değildir.

Benzer bir mantık hatası da doğada kıyafet giyen canlı olmadığı için kıyafet giymenin doğal sayılmamasında vardır. Kıyafet giymek insanın bilinçli müdahalesiyle şekillenen bir durum olduğundan elbette doğal değildir fakat insan için iyinin ve kötünün ne olduğunu bulmaya çalışıyorsak bu konuda doğada giyecek giymek yok o yüzden çıplak dolaşmak doğal ve sonuç olarak insan için de en iyi olan budur diye düşünmek bugün kıyafet sayesinde başardıklarımızı görmezden gelmektir. Örneğin bunu savunan bazı nudist topluluklar bununla birlikte cinselliğin de doğaya baktığımızda sadece üreme amaçlı olduğunu ve dolayısıyla insanların birbirine çocuk yapmak haricinde cinsel istek duymasını veya birbiriyle cinselliği yaşamasını yozlaşma olarak görürler.

Bu bakışın biyolojide de birçok yansıması bulunmaktadır, örneğin doğada güçlü olanın hayatta kalmasıyla ilgili genellemeler. Evrim açısından yapılan bu değerlendirmede gücün tanımını tam olarak anlayamamaktadır. Evrime göre güç uyum ya da çevreye uyum demektir. Yani günlük hayattaki anlamıyla, kaba kuvvetle ilgili bir şey değildir.

Mesela su altındaki bir ortamda küçük bir balık bizden çok daha güçlüdür çünkü biz solunum yapamayacağımız için öyle bir çevrede fazla yaşayamayız fakat balık o ortamda istediği kadar yaşayabilir. İşte güç evrimsel olarak bu anlama gelir, çevreye uyumdur. Fakat Nazi ideolojisinin ya da kapitalizmin ideologlarının bunu manipüle ederek kendi anlayışlarını doğa üzerinden meşrulaştırmaya çalıştıklarını sıklıkla görürüz. Halbuki evrimsel anlamda güçlü olmak ne kaba gücü fazla olanın diğer bütün canlılara istediği gibi zulüm edebilmesi ya da etmesi gerektiğidir, ne de evrimin böyle canlılara doğru sürekli bir evrilme sürecini amaçlamasıdır. Evrimin herhangi bir amacı yoktur, evrim sadece populasyonların çevresel değişimlerle birlikte zaman içerisinde değişmesi demektir.

İdeolojilerini bunun üzerinden doğallaştıran ve meşrulaştıranlar da toplumsal düzendeki her sorunun sebebinin bunun üzerinden açıklamaya çalışırlar. Örneğin toplumdaki yoksulluğun sebebi yoksulların yeterince çalışmaması ya da zekalarının yeterli olmamasıdır ve bunlar da genlerimiz yoluyla doğadan gelen özellikler olduğundan yoksulluk doğamız gereğidir ya da doğa bir savaş alanı olduğundan kapitalist düzen gibi insanların sürekli birbirini ezmek, sömürmek ve birbirinin üzerine çıkmak amacıyla varıldığı bir düzen doğal olandır ve dolayısıyla da insan için en doğru olandır.

Burada neden-sonuç ilişkileri açısından da bir hata vardır. Bir olayın gerçekleşmesinde bir aracı nedenler bir de ana sebep olduğundan bahseder Richard Lewontin “Üçlü Sarmal” kitabında. Örneğin geçinemediği için siyanür içen birinin ölüm sebebinin insan vücudunun siyanüre dayanıksız olması olmadığı gibi. Bu olayda bunun sadece bir ara sebep olması, asıl sebebin onu başlatan en baştaki sebep yani geçim sıkıntısı olması gibi. Benzer mantık hatası yoksulluk örneğinde de vardır. Yoksulluğun sebebi yoksulların tembel, düşük zekalı olmaları, genlerinin bu özellikleri onlara vermesi ya da herhangi başka bir biyolojik özellikleri değildir.

Çevre Nedir?

Çevre kelime anlamı olarak çevreleyen, etrafını saran anlamlarına gelir. Ancak sadece bu açıdan baktığımızda evrendeki tüm varlıklar bir şekilde çevremizdedir, yani çevremiz her şeydir gibi anlamsız bir noktaya çıkıyoruz, sadece yakınımızdaki varlıklar dersek onun da net bir tanımı yoktur çünkü her organizma için evrensel bir yakınlık tanımı yoktur. Lewontin'in tanımına göre çevre bir organizma dünyaya geldikten sonra, onun tüm yaşamsal ve metabolik aktiviteleriyle birlikte çevresindeki canlı ve cansız varlıklarla girdiği ilişki sonucu kurulur ve çevresi ilişkiye girdiği bu varlıkların toplamıdır. Yani boş dağlar, dereler kendi başlarına çevre değildirler, olabilmeleri için içlerinde organizmanın olması ve o organizmanın onlarla ilişki içerisine girmesi gerekmektedir. Çünkü böyle olmadığı durumlarda o varlık canlılığın hayatına herhangi bir şekilde değmemiş olur. Örneğin bir toprak solucanı içerisinde yaşadığı toprakla, onun içinde beslendiği besin parçalarıyla bir ilişki içerisinde ama o bölgede bulunan ve hiç bir şekilde ilişki kurmadığı bir ağaç fiziksel olarak orda olsa bile onun çevresinde değildir, çünkü o ağaç onun hayatına hiçbir şekilde değmez, yaşamsal pratikleri içerisinde yer almaz.

Sadece “etrafında olma” ya da “yakınlık” açısından tanımlamanın “çevre” kavramını kapsayamayan başka yönleri de vardır. Örneğin insanlar için ev çevrelerinde olan bir şeydir çünkü onunla doğrudan ilişkileri vardır fakat dışarı çıkıp bir yere gittiklerinde uzaklaştıkları için ev çevreleri olmaktan çıkmalıydı bu tanıma göre ya da bize sosyal çevremiz olarak çevremizdeki insanlar sorulduğunda o an fiziksel olarak etrafımızda bulunan herhangi bir insanı söylemeyiz, sosyal ilişki içerisinde olduğumuz insanlardan bahsederiz ve aynı şekilde o insanlar o an yanımızda değilse bile yine de bizim çevremizdedirler.

İşte Lewontin'in tanımı bu açılardan da daha kapsayıcı bir çevre tanımı sunar. Bu arada Lewontin burada doğrudan

bağlantılardan bahseder, dolaylı ilişkilerden değil. İşte organizma kendi faaliyetleriyle kurduğu bu çevrenin içinde yaşar ve hem o çevresini hem de çevresi onu şekillendirecek şekilde çevresiyle karşılıklı bir ilişki içerisindedir. Yani canlıya tepeden dayatılan bir çevre ya da doğa yoktur. Örneğin meyve sinekleri nemli bir havaya ihtiyaç duyar aksi takdirde kuruyarak ölürlere ve kurak bölgelerde yaşayan meyve sinekleri buldukları küçük, kuytuluk yerlerde yaşarlar, yani bölge her ne kadar makro iklim olarak çöl gibi bir yer olsa da, sinekler orada kendi buldukları, nemli bir yerde yaşarlar aslında. İşte bu arayıp bulma işlemi de organizmanın kendi tercihini belirlemesinden dolayı kendi çevresini inşa etmesine bir örnektir. Yani canlı ona dayatılan bir çevrede değil kendi inşa ettiği çevrede yaşar.

Canlıların Doğası Nasıl Şekillenir?

Organizmanın doğası da tıpkı genel doğa tanımında olduğu gibi organizmanın kendi bileşenlerinden çevresindeki bileşenlere kadar tüm bu varlıkların kurdukları organizasyon yani ilişkilerin toplamıdır. Örneğin bir liken birliğinde yer alan mantar ve alg hücrelerinin karbondioksit ve glikoz alışverişi yapmaları ya da bir yılanın fareyi avlaması bu canlıların doğalarının bir parçasıdır.

Organizmanın doğası o var olduğu andan itibaren kurduğu çevresiyle sürekli bir ilişki içerisindedir ve çevresinde, kendinde ya da yaşamsal faaliyetlerinde olan herhangi bir değişiklik sonucu her an değişim halindedir, onun faaliyetleri ya da yapısındaki değişimler çevresini değiştirir, çevresindekiler de onu ve bu şekilde sürekli bir akış halinde yaşamını sürdürür. Yani organizmaların doğuştan verili, sabit bir doğaları yoktur, canlının doğası da yaşamı boyunca sürekli bir değişim halindedir. İşte bu şekilde bir organizma genleri, çevresi ve kendi yaşamsal ve metabolik faaliyetlerinden oluşan üçlü bir sarmal içinde şekillenir ve doğasına sahip olur.

Marks, Yabancılaşma kitabında “İnsan için toplum ikinci doğadır” der ve insanın doğumundan sonra doğaya yabancılaştığını ve içinde yaşadığı topluma döndüğünü söyler, fakat bu iyi bir yabancılaşmadır çünkü insan bu şekilde toplumsal hayatı öğrenerek yaşamda karşılaştığı zorlukları kolektif bir çabayla çok daha kolay atlatır ve bu sayede daha kolay hayatta kalabilir. Bundan sonra artık o insan, içinde yaşadığı toplumsal çevresine göre şekillenmeye başlar. İnsanın çevresine göre nasıl şekillenebileceğine en radikal örnek olarak doğada yabani hayvanlar tarafından büyütülen kurt çocuklar verilebilir. Bu çocuklar büyüdükçe içlerinde yaşadıkları hayvan topluluğunun bir üyesi gibi davranmaya başlarlar, hatta kurtların arasında yaşayan çocukların çok keskin koku alma duyularına sahip oldukları dahi bilinmiyor.

İnsanın bu kadar esnek bir şekilde şekillenebilmesinin bütün biyolojik bileşenleriyle bir bağı tabii ki var, örneğin doğduğu andan itibaren insanların arasında yetişen bir kedi büyüdükçe kurt çocuklardaki kadar insana büyük benzerliklere sahip olamayacaktır. Çünkü beyin yapılarıyla birlikte bütün biyolojik bileşenleri, konuşmaktan, iki ayak üzerinde yürümeye kadar bir çok özelliğimize sahip olamamalarına sebep olur. Bu yüzden herhangi bir canlının doğasından söz ederken onun çevresiyle birlikte sürekli bir değişim içerisinde olduğunu ve özellikle insan için toplumsal çevrenin bu konuda ne kadar önemli olduğunu akılda tutmalıyız.

İnsan bilinci ve bir anlam dünyası olarak dil, çevremiz (özellikle de toplumsal çevremiz) aracılığıyla sahip olduğumuz özelliklerimizdir. Buna ek olarak konuşma dilimiz, yani anlam dünyamızı ses yoluyla sözcüklere dökme özelliğimiz de aynı şekilde toplumsal çevremiz yoluyla sahip olduğumuz özelliklerimizdir. Dolayısıyla insanın doğuştan verili olan doğası gereği bir bilinci, ona sürekli rekabet etmesi, aç gözlü olması veya diğer insanları ezmesi gerektiğini öğütleyen beyin yapısı yoktur. Bu gibi özelliklere sahip insanların olmasının sebebi içinde yaşadıkları toplumsal düzendir.

Çevre Sorunları Ve İnsan Doğası İlişkisi

Günümüzün hakim görüşü çevre sorunlarına insanın, dahası onun doğasının sebep olduğu yönünde. Bu görüşe göre insan doğuştan aç gözlü olduğu için her konuda hep daha fazlasını tüketmek istiyor ve bu aşırı tüketim de bugünkü yaşadığımız küresel ısınma, çeşitli iklim felaketleri gibi çevre sorunlarına sebep oluyor.

Organizma çevre ilişkisinde belirtildiği gibi, organizmalar doğuştan bir doğaya sahip değildirlere, doğaları çevreleriyle birlikte şekillenir ve insan için de en önemli çevresel bileşenlerden biri toplumdur. Bugün dünyada hakim olan toplumsal düzen sürekli sermayedarların daha fazla sermaye birikimi yapmasını gerekli kılmaktadır. Bu sermayenin üretimi ise doğanın kaynakları sonsuzmuşçasına yapılmaktadır ve sonuç olarak tüm kaynaklar hızla tüketilmekte ve çevre bu üretimlerin atıklarıyla hızla kirlenmektedir. İşte su gibi doğal kaynakların hızla tükenmesinin ve atmosferin karbondioksitle, denizlerin ya da tatlı su kaynaklarının atıklarla hızla kirlenmesinin sebebi budur.

Mevcut toplumsal sistem, çevre sorunlarının bireysel olarak insanlardan ve daha derininde onların doğasından kaynakladığını, her şeye insanın aç gözlü doğasının sebep olduğunu ileri sürer ve bunun üzerinden bugün yaşadığımız sorunlara sisteme dokunmadan çeşitli çözüm yolları üretmeye çalışır. Örneğin temiz enerji kaynağı rüzgar türbinleri ve güneş enerjisi panelleri gibi. Bu kaynaklar atmosfere karbondioksit salmadıkları için temiz olarak nitelenebilirler ve şu anda atmosferdeki karbondioksit oranı ekosistemin telafi edemeyeceği bir düzeye ilerlediğinden buna karşı bir önlem olarak kullanılabilirler. Fakat bunlar sayesinde bugün yaşadığımız çevre sorunlarının çözüleceğini beklemek doğru değildir. Çünkü bu sorunlar enerji üretim biçimimizden değil, ne kadar ve ne için enerji ürettiğimizle ilgilidir. Mesela rüzgar türbinleri ve güneş enerjisi panelleriyle ilgili birçok bilimsel makale bu enerji üretme yöntemlerinin de çevreye çeşitli

zararlar verdiğini ortaya koymaktadır. Örneğin okyanuslara inşa edilen rüzgar türbinleri göç eden kuş sürülerinin bunları düzlük bir yer sanarak üzerlerine inmelerine ve pervanelere çarparak ölmelerine sebep olmaktadır.

Enerji kaynağımız ne olursa olsun (fosil yakıtların karbondioksit kirliliği de dahil) ekosistemin bu zararları tolere edebileceği bir düzey vardır. Yani aslında fosil yakıtları kullansak bile belli bir düzeyi aşmadığımız sürece ekosistem onun verdiği zararı telafi edebilir. Ayınası temiz enerji kaynakları için de geçerli olduğundan burada devreye ne miktarda enerji ürettiğimiz ya da bu enerji kaynaklarını ne kadar tükettiğimiz giriyor. Eğer toplumun bir kesiminin sermaye birikimini sürekli arttırması için sürekli artan miktarlarda üretmeye ve tüketmeye devam edeceksek o zaman temiz enerji kaynağı diye sunulan kaynaklarda aynı veya daha farklı çevre problemlerine sebep olacaklardır.

Sonuç olarak yaşadığımız çevre sorunlarına insanın doğası ya da Homo sapiens dediğimiz biyolojik varlık varoluşu gereği sebep olmuyor. Ana akım argümanlara göre bacasına filtre takılmayan termik santrallerin saldıgı karbondioksit ya da HES'lerin kuruttuğu ormanlık alanlar o bölgelerdeki her bir insan böyle istediği için oluyor. Ayrıca dünyada halen çevre kirliliği yaratmadan yaşayan (kapitalizmin bakış açısıyla yeterince zeki ya da yetenekli olmadıkları için geri kalmış) ilkel komünal topluluklar var ve bizler bu insanlarla biyolojik olarak farklı türler değiliz. Bu sebeplerle çevre sorunlarının çözümü teknolojik yeniliklerde değil toplumsal düzenimizi değiştirmektedir. Yaşamsal ihtiyaçlarımızı üretmek için yaptığımız üretim üzerinden bir araya gelerek oluşturduğumuz toplumsal düzenimiz, sermayedarların sermayelerini sürekli arttırmak üzerine kurulu olduğu sürece kaynaklarımızı sürekli daha da fazla tüketmeye ve üretim/tüketim atıklarımızla çevreyi daha çok kirletmeye devam edeceğiz ve enerji kaynakları örneği üzerinden söylersek o üretimi yapmak için gerekli enerjiyi fosil yakıtlarla da üretsek rüzgar enerjisiyle

de üretsek sürekli daha çok üretmeye ve tüketmeye devam edeceğiz ayrıca daha fazla rüzgar santrali veya güneş paneli kurarakta ayrı bir kirlilik ve çevre katliamına sebep olacağız.

.

Renk Sınırının İnşası¹ ve Başkaldırı

Bahar İmla

George Floyd cinayeti, yıllarca dinlediğimiz Amerikan Rüyası masalının tüm dünyada eş zamanlı bir ifşasını sağladı. Yıllarca bize anlatılan zenginlik, özgürlük ve fırsatlarla dolu o pek güzel Amerikan toplumunun ne denli derin çelişkileri içinde barındırdığı herkes için daha da görünür hale geldi. Amerikan tarihine dair sayfaları biraz karıştırırsanız, George Floyd'un ölümünün yalnızca ırkçı bir polisin bireysel inisiyatifiyle işlediği bir cinayet olmadığını; ırkçılığın yüzyıllar boyunca sermayenin çıkarları ile elele, kurumsal bir şekilde inşa edildiğini görmek mümkün.

¹ Howard Zinn, ırkçılığın kurumsal bir şekilde geliştiğini betimlemek adına Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi kitabında "Renk Sınırı Çizilirken" başlığını kullanıyor.

ABD'nin tarihinde sayısız George Floyd vakası var. Bu gerçeği, sermayenin desteğiyle iktidara gelen bir siyah başkan da değiştiremedi, zira böyle bir amacı zaten hiçbir zaman olmadı. ABD tarihinin ilk siyah başkanı olan Barack Obama'nın siyah-beyaz çelişkisinin son bulduğuna dair bir sembol olduğu tartışılıyordu. Obama'nın Beyaz Saray'a yerleşmesiyle ırkçılık son bulmuş gibi davranıldı. Bugün ise, George Floyd'un ırkçı bir polisin ayakları altında, 8 dakika boyunca nefes almak için verdiği mücadele, durumun hiç de anlatıldığı gibi olmadığını gözler önüne seriyor.

Kapitalizmin İlk Birikimi ve Amerika Kıtasının Kolonizasyonu

Feodalizmden kapitalizme geçişin tarihsel gelişimine baktığımızda, ilkel sermaye birikiminin 15. ve 16. yüzyıllara tekabül ettiğini görürüz. Amerika kıtasının Avrupalılarca yeniden keşfinin; bilim devrimi, kilisenin eski ihtişamını kaybetmesi ve coğrafi keşifler gibi kavramlar ve olaylarla ilişkilendirilen bu süreçlere denk gelmesi hiç de tesadüf değildi. Görece küçük feodal yönetimler güç kaybettikçe, merkezi devlet yapılanmalarının önü açılacak ve şimdiki ülke sınırlarından aşına olduğumuz ulus devlet yapılanmalarının temeli böylelikle atılacaktı. Güçlü devletleri oluşturmak için gereken sermaye ihtiyacını karşılamak için daha fazla hammadde ve iş gücüne ihtiyaç oluştu. Ticaret sermayesinin güçlenmesi, bilime ve bilim insanlarına yatırım yapılması ve kapitalist üretimin egemenleri olan burjuvazinin tarih sahnesine çıkışı bu zeminler üzerine kuruldu. 15. yüzyılın sonuna gelindiğinde İspanya, Avrupa'daki diğer yönetimlere kıyasla yukarıda bahsedilen merkezileşme kriterlerine sahipti. Kristof Kolomb'un kendisi bir İtalyan olmasına rağmen İspanya Kraliçesi I. Isabel tarafından Osmanlı'ya vergi ödemediği Hindistan'daki değerli ürünlere ulaşması için fonlanmasının ardında bu imkanlar ve koşullar yatıyordu.

Kolomb, Hindistan'a hiç ulaşamadı. Dünyanın yuvarlak olduğu bilgisiyle yola çıkmalarına karşın okyanusun

ortasında, haritalarda hiç çizilmemiş bir kıta vardı. Kolomb, hesaplamalarından çok daha erken vardığını ve Hindistan olarak tahayyül ettiği Bahama Adalarına ayak bastığında Arawak yerlileri ile karşılaştı. I. Isabel'e olan mektuplarında da belirttiği üzere:

“Hint Adaları'na gelir gelmez çıktığım ilk adada zor kullanarak bazı yerlileri tutuklayıp buralarda neler olup bittiğini öğrenmelerini ve beni bilgilendirmelerini istedim” (Zinn, s.7).

Arawak yerlileri, daha önce karşılaşmadıkları görünüşte ve davranıştaki bu beyaz insanları dostane bir şekilde karşıladılar. Fakat sömürgeci güçler için bu dostanelik ancak bir zayıflık göstergesiydi.

*“Bize.. papağanlar, pamuk kozaları, mızraklar ve daha bir çok şey getirip bunları cam boncuklar ve çingiraklarla değiş tokuş ettiler. **Sahip oldukları her şeyi değiştirmeye hazırlar...** Gelişmiş ve sağlıklı vücutları, yakışıklı yüzleri var.. Silahsızlar ve silahları tanımıyorlar, onlara bir kılıç gösterdiğimde keskin kenarından acemice tutup kendilerini kestiler. Demir kullanmıyorlar. Mızraklarını kamıştan yapıyorlar. **Bunlardan iyi köleler olabilir.** Elli kişiyle bunların hepsine boyun eğdirebilir, istediklerimizi yaptırabiliriz” (a.g.e.).*

Arawak yerlileriyle Kolomb'un karşılaşması, tarihin aynı anında iki farklı üretim biçiminin, birbirinden apayrı iki farklı toplumun karşılaşmasıydı. Arawak yerlileri avcı-toplayıcı komünal hayatlarını sürdürürken, Kolomb modern devletler kervanına katılmak üzere emin adımlarla ilerleyen İspanya Krallığı'nın temsilcisiydi. Hiç bir zaman yalnızca elli kişiyle Amerika kıtasının yerli halklarına boyun eğdiremediler. Yerliler, kolonistlerin gösterdiği şiddete karşı kendi savunma yöntemlerini geliştirmeye başladılar ancak denklem bundan biraz daha karmaşıktı. Amerikan Yerlilerinin, kıtaya ayak basan Avrupalıların getirdikleri yeni bakteri ve virüslere

bağışıklıkları yoktu, kabileler içinde salgınlar baş gösterdi. İlaç karşılığında altın ve emek gücünü takas etmek zorunda kaldıkları ilişki biçimleri gelişti. Amerikan yerlilerinin toplum yapısı, tarlalarda çalışmaya uygun değildi; çoğu kabile hiçbir zaman boyun eğmedi. Bu süreçte denklemlere toplu katliamlar, sakatlama cezaları ve köle olmamak uğruna yerlilerin toplu şekilde gerçekleştirdikleri intiharlar eklendi. Haiti adasında yaşayan 250 bin yerlinin sayısı iki yıl içinde yarı yarıya, 1550 yılında ise yalnızca 500'e düştü, 1650 senesine gelindiğinde adada hiç yerli kalmamıştı. Benzer gidişatlar, tüm Amerika kıtasında vuku buldu.

İngiltere Kuzey Amerika'daki ilk yerleşik kolonisini Virginia'da kurduğunda sene 1607 idi. 1610 yılında büyük bir kıtlık baş gösterdiğinde kolonide yaşayan Avrupalıların Powhatan yerlilerine sığınmaktan başka tercihi yoktu. Amerikan Yerlileri defalarca kıtaya yabancı Avrupalıları yok olmaktan kurtardı.

İngiltere'den, yeni keşfedilen dünyaya gönüllü bir şekilde ilk ayak basanlar, İngiltere'de baskı altında olan dini gruplardı. Burada göza çarpan en önemli iki grup Pilgrim ve Puritanlardır. Pilgrims'lara göre geldikleri toprak "boş"tu. Amerikan Yerlileri bu topraklar için tapulara veya herhangi bir resmi belgeye sahip değillerdi, bu sebeple de yasal hakları yoktu. Puritanlar ise İncil'den alıntılarla, gökyüzüne yakın, ihtişamlı bir şehrin(toplumun) kurulması vaadinin Hristiyanlara verildiğini ve kutsal kitapta vaadedilen toprakların Amerika olduğuna inanıyorlardı. İngiltere'nin kendi içinde tutmak istemediği zararlı cemiyetleri, yeni kolonilerini kurmak için bir avantaja dönüştürmesi zor olmadı. Köle olmayı reddeden, savaşı kabileler sistematik şiddetle yüzyıllara yayılmış bir şekilde püskürtüldü. Yeni keşfedilen silahlar ve savaş tekniklerinin işe yarayıp yaramadığı ilk önce yerliler üzerinde denendi. Yerlilerden hayatta kalmayı başaranların çocukları "Indian Schools" adı verilen kurumlarda asimile edildi.

Kolonilerin karlı hale gelmesi için yeterli üretimi sağlamak amacıyla İngiltere'nin korkulu rüyası olan özgür bir İrlanda için mücadele eden tutuklular bile kolonilerde çalışmak şartıyla serbest bırakıldı ve anonim şirketi olarak kurulan şehirlerdeki toprak sahipleri için çalışmaya gönderildi.² Fakat kıta o kadar büyüktü ki, bu çözüm bile yeterli olmadı.

Köle Emeğinin Merkezileşmesi

“Gemi yanaştı, ticaretini yaptı ve çok kısa bir süre sonra çekip gitti. Çağdaş tarihte belki de hiç bir gemi bu denli uğursuz bir yük taşımamıştı. Peki yükü neydi? Yirmi köle.”³

Afrikalıların Kuzey Amerika'ya getirilişinin tarihi 1619'a değin uzanıyor. Önceki paragraflarda bahsettiğimiz kıtlık sebebiyle Avrupalıların ölümüyle azalan nüfusu telafi etmenin en karlı yolu, Angola'dan yola çıkacak olan bir gemiydi. İngilizlerin Afrika'dan getirttiği ilk kafiler resmi olarak “köle” değil “hizmetkar” statüsündeydi. Krala karşı ayaklanmış bir İrlandalı ile benzer statüde, aynı tarlada çalışıyorlardı. Bu süreç bir süre devam etti. Avrupa'lular yeni bir uygulamayla kıtaya gelmeye başladı. Kolonilerdeki bir toprak sahibi işçinin yol ücreti karşılığında 7 ile 12 yıllık emeğini satın almış oluyordu. 7 yıl sonunda kendi toprağına sahip olmak umuduyla bir çok insan, Avrupa'dan Amerikaya gelip Afrikalılarla aynı topraklarda çalıştı. Filmlerden aşına olduğumuz o bembeyaz pamuk tarlalarının içinde inci gibi parlayan büyük malikaneler bu insanların emeğinin ve kanının üzerine inşa edildi. Bu nedenledir ki, ABD tarihindeki ilk ayaklanmalarda siyahlar ve beyazlar birlikte mücadele verdi, ilk kalkışmalar aynı pamuk veya tütün tarlasında, görece eşit şartlarda çalışan farklı renklerdeki insanlarca örgütlendi. İlk başkaldırı deneyimlerinden sonra tarlalarda çalışanların statülerine yönelik yaptırımlar yasal

² Örneğin Virginia olarak bildiğimiz bölge Virginia Company şeklinde bir anonim şirket olarak kurulmuştu.

³ J. Saunders Redding

ve fiili şekilde değiştirildi. Siyahilerin içinden onlara isyan etmenin günah olduğunu salık vermesi amacıyla papazlar yetiştirildi, beyaz yerleşimcilerin hakları ve özgürlükleri arttırıldı, işten kaytarma cezaları hafifletildi. 7 yıl sonunda vaad edilen toprak boyutları büyütüldü. Kiliselerde siyahların köleleştirilmesinin caiz olduğu ve beyazların dini görevinin bu olduğunu anlatıldı. Kurumsal ırkçılığın inşası ile, aynı tarlada çalışan işçilerin arasında renk sınırı çizildi. Bu dönemden sonra, ABD tarihinden bahsederken, yasal bir şekilde örgütlenen ırkçılıktan bahsedilemeyecek hiç bir zaman dilimi olmadığını belirtmekte fayda var.

1736'sa zengin bir köle sahibi William Byrd şöyle yazıyordu:

“Burada, şu anda, Nuh'un oğlu ve Mısırlıların dedesi Ham⁴ torunlarından hiç yoksa 10.000 tane var. Hepsinin eli silah tutabilir ve bu sayı doğumlarla, yeni getirilenlerle her gün daha da artıyor. İçlerinden umutsuz biri çıkıp bir köle savaşı başlatsa Romalı entrikacı Cataline'den daha fazla şans olur... Geniş nehirlerimizden oluk oluk kan akardı.”

Herbert Aptheker, American Negro Slave Revolts (Amerikan Zenci Köle Ayaklanmaları) kitabında kölelerin ayaklanma veya suikast eylemi düzenlediği 250 olaydan bahsediyor. Kölelerin ayaklanmaması için cezalar daima arttırılıyordu. Sakatlama cezasının sınırları genişletildi ve toplu idamlara dönüştü. İbret olsun diye, isyan eden köleler yavaş yavaş yakılarak öldürülüyordu. Yine de bunların hiçbiri tamamen yeterli olmadı. Siyahlar, Amerikan Yerlileri ve yoksul

⁴ Ham, Nuh peygamberin oğullarından biridir. Nuh, çok fazla içki içmektedir ve bir gün kendini kaybeder, yere yığılır. Ham, babasının alkol sorunuyla dalga geçtiği sebebiyle Tanrı tarafından lanetlenir. Avrupalıların gözünden bu lanet siyah deri olarak yorumlanır. Tanrı, Ham'i teninin rengini değiştirip siyah yaparak lanetlemiştir, bu sebeple de Ham'in torunlarının köleleştirilmesi ve kötü muamelesi meşrudur.

beyazlar birlikte ayaklanıyorlardı. Bu ayaklanmalara katılan Avrupalılardan “karakteri bozuk beyazlar” şeklinde bahsediliyordu.

“Bu ülkedeki Hıristiyan hizmetkarlar çoğunlukla Avrupa'nın en kötü haklarından geliyorlar. Pek çoğu son savaşlarda asker olarak bulunmuş İrlandalı ve diğer ulusların insanları olan bu hizmetkarlar, buraya o kadar çok sayıda getirildiler ki, onları şimdiki koşullarımızda güçlükle yönetebiliyoruz. Eğer silahları olsa, bir fırsat çıkıp da bir araya gelip birleşebilseler, bizi alt edeceklerinden korkarız.” Virginia Burgess Meclisi, 1700

Burgess Meclisi'nin bu cümleleri kaleme almasını sağlayan şey sınıf bilincinin ta kendisiydi. Tüm dünyada olduğu gibi Amerika'da da, olayların akışını sınıf mücadelesinin dinamikleri belirleyecekti. 1607'de Jamestown kurulduktan sonra gelen göçmenlere bu toprakların “sınıfsız” olacağı, İngiltere'deki feodal hiyerarşinin ve hipokrasinin burada barınmayacağı söylenmişti. Bu değerler üzerine yaratılan bir Amerikan kimliği oluşturuldu. 1776 senesine gelindiğinde, İngiltere'nin koloniler üzerine yüklediği vergiler, valilerin yozlaşması, yoksulluk ve siyasal baskı ortamı koşullarının bir bütün halinde tek bir nedene dönüştüğü görüldü ve “artık ayrılma zamanı geldi” dendi.

Yarım Kalmış Bir Devrim

“Yüce Tanrımızın yarattığı 1863 yılının Ocak ayının 1. gününde, herhangi bir eyalette veya eyaletlerin belirli mahallerinde, halkın aksi halde Amerika Birleşik Devletleri'ne isyan içinde olacaklarının kabul edileceği hal ve şart altında, köle olarak tutulan tüm insanlar bu tarihten itibaren ve sonsuza kadar özgür kılınacak ve böylelikle kara ve deniz güçleri dahil olmak üzere, devletin yürütme gücü bu insanların özgürlüklerini

taniyacak ve koruyacaktır ve bu insanların tümüne veya herhangi birine özgürlükleri için yapacakları herhangi bir girişimi basturmaya yönelik eylem ya da eylemlerde bulunmayacaklardır.”

Özgürlük Bildirgesi, Abraham Lincoln, 22 Eylül 1862

İç Savaş başladıktan yaklaşık 2 yıl sonra, 22 Eylül 1862’de Abraham Lincoln Özgürlük Bildirgesini okudu. Belge, kölelik kurumunu resmi bir şekilde fesh ederek, siyahların da Birleşik Devletler saflarında Konfederasyona karşı savaşmasına olarak veriyordu.

Tarih kitaplarında üstün körü anlatılan bilgilerde Amerikan İç Savaşı’nın köleliği savunanlar ve reddedenler arasında çıktığı anlatılır. Fakat durum bundan ibaret değildi. Kuzeyde yoğunlaşan sanayileşme ile birlikte kapitalist ilişkiler gelişmişken, Kuzey Amerika’nın güney kıyılarında plantasyonlar üzerinden zenginleşen egemenler orta çağ Aristokrasisine benzer bir yaşam sürüyordu. Kuzeydeki egemenler ile güneydekilerin çıkarları çatışır hale gelmişti. Bununla birlikte Kuzeyde gelişen işçi sınıfı örgütleniyordu. Sayıları az olsa da özgür siyahlar kölelik karşıtı hareketleri örgütleyordular. The Liberator gazetesi 1831 yılında kölelik karşıtı propaganda yapmak amacıyla kurulmuştu ve toplumda hakkını arayan bütün kesimlerin sesi olmuştu. Eşitlik isteyen kadınlar da The Liberator’da yazıyor, turnelere çıkarak kölelik karşıtı, eşitlik mücadelesinin neferleri haline geliyorlardı. Güneydeki plantasyonlardan kaçmayı başarabilen kölelerin güvenli bir şekilde kuzeye ulaşmaları için Underground Railroad (Yeraltı Demiryolu) ismi verilen bir iletişim ağı oluşturulmuştu. 1850 yılında çıkarılan Fugitive Slave Act bütün bu çabalara ket vurmak için yürülmüşe konmuş gibiydi. Yasayla birlikte, sahibinden kaçan bir köleyi yakalamamak suç sayılacaktı. Yani cezalandırılan yalnızca siyahlar değil, onları teslim etmeyen beyazlar da olacaktı. Üst üste yaşanan ekonomik krizler, siyasi yozlaşma, toplumdaki “çatlak” sesler,

Güneyin ve Kuzeyin farklı sınıfsal çıkarlarıyla birleştiğinde iç savaşın koşulları artık olgunlaşmıştı. Savaş, 1865'te sona erdiğinde Konfederasyon yenilmiş, Birleşik Devletler ise, Özgürlük Bildirgesi sayesinde üniforma giyme hakkını kazanan milyonlarca siyahi sayesinde savaşı kazanmıştı. Abraham Lincoln'un bildirgeyi okumasının sebebi kölelik karşıtı, vicdanlı biri olması değil, savaşın koşulları ve kaybetme ihtimaliydi.

*“Zenciler bağırarak el çırpıyor ve şarkı söylüyorlar.
Çocuklar her tarafta koşuşturuyor; tempo tutuyor
ve bağışıyorlar. Herkes mutlu. Herkes bir şeyler
kutluyor. Mutfağa çıkıp pencereden bağııyorlar:*

Anneciğim, aşı işi bırak

Özgürsün artık, özgürsün bak!”⁵

Savaş sonrası, yeniden yapılandırma başladı. Artık özgür olan 4 milyon kölenin hayatlarına nasıl devam edeceği önemli bir soru işaretiydi. Yeniden yapılandırma dönemi, ekonomik, siyasal ve sosyal bir uyum süreciydi. Güneydeki eski köle sahipleri siyahların, başlarında bir efendileri olmadan çalışmayacağını düşünüyor ve siyahların haklarını kısıtlamak amacıyla Black Codes denilen yasaları uygulamaya çalışıyorlardı. 20. yy'ın ikinci yarısına kadar Jim Crow yasaları uygulandı. Siyahların kendi mahallelerine, kendi okullarına, kendi tuvaletlerine terk edildiği, iş bulamadığı, iş bulamayınca hırsızlık yaptığı, hırsızlık yapınca da “zenciler hırsızlık yapar” söylemlerinin altyapısı 1800'lerin ikinci yarısında oluştu. Eski kölelerin büyük bir kısmı, önceden sahipleri olan zenginlerin topraklarında şimdi de özgür işçiler olarak çalışmaya devam ettiler. Klu Klux Klan, 1850'de kurulan American Party'nin ideolojik tutumlarını daha da ileri götürerek ırkçı, faşist katillerin örgütlendiği bir çete olarak kuruldu. KKK'ye yönelik yasaklar yalnızca kağıt üzerindedir. KKK yüzlerce siyahı linç ederek öldürdü.

⁵ Fannie Berry, *Federal Yazarlar Projesi*

Amerikan toplumunun en yoksul kesimleri haline geldiler. 1870'lerin sonundan itibaren Afro-Amerikanların toplumsal ilerleyişi engellendi, işçi grevlerine büyük saldırılar başladı. Bununla birlikte, Çin'den gelen göç dalgaları da kurumsal ırkçılığı sağlamlaştırdı. Patronlar, Çin'den gelen göçmenlerin emeğini kullanıyor, sonra da mahallelerini ırkçılara yağmalatıyordu.

20. yy ve Mücadelenin Yön Değiştirmesi

20. yüzyılın ilk çeyreği, bütün dünya için mücadele dönemiydi. Anti-Komünist propagandanın merkezi olan ABD'de bile sosyalist partiler milyonlarca kişiye hitap ediyordu. Afro-Amerikanlar, sosyalist propagandanın doğal öznelerydiler. Yıllar boyunca çizilen başı önde eğik siyahi profilinin aksini kanıtlarcasına mücadelede yerlerini aldılar ve bütün bir 20. yy bu şekilde devam etti. 1800'lerin ikinci yarısından itibaren yüksek eğitim alabilen nüfusun artmasıyla Afro-Amerikan toplumunun aydın tabakası genişliyordu. Aynı şekilde sanat ve edebiyat alanında da değerli isimler oluşmaktaydı. Diğer taraftan ise ırkçılık devlet eliyle devam ediyordu. KKK'ın 1915 yılında yeniden saldırılara başlaması tesadüf değildi. Bu kez hedefinde yalnızca göçmenler ve Afro-Amerikanlar değil, sosyalistler de vardı. 1931 yılında Scottsboro Boys davasında 9 Afro-Amerikan çocuk iki beyaz kız çocuğuna tecavüz ettiği iddiasıyla tutuklandı. Kızların yalan ifade verdiklerini itiraf etmelerine rağmen son çocuğun da hapisten çıkması 20 yıl aldı. 1955'te Rosa Parks'ın otobüste yerini bir beyaza vermemesi üzerine başlayan olaylan infial yarattı. 1965'te başlayan yürüyüş kolluk kuvvetlerinin saldırısıyla başlamasına rağmen devam etti. Martin Luther King Jr. ve Malcolm X gibi tanınan figürler bu dönemin siyahi hareketlerinin önderliğini yapıyorlardı. Martin Luther King Jr., Malcolm X'e göre daha liberal bir figür olması sebebiyle mücadeleyi hep sistem içinde tuttu. Malcolm X ise daha kavgacı bir figür olarak tanındı. Bütün bu birikim 1968'deki isyan dalgası dünya çapında başladığında ABD'de siyahların en önde mücadele etmesine olanak verdi. Afro-Amerikanlar,

şu an sahip oldukları hakların birçoğunu 1862'deki Özgürlük Bildirgesiyle değil, yaklaşık 200 yıldır verdikleri mücadelenin kazanımları olarak aldılar.

Yeni Bir Dünya için Hep Birlikte!

2019 bütün kıtalarda isyanın yılı olmuştu. Ekonomik kriz, yolsuzluk, kadın cinayetleri ve sefalet kitlelerin sabrını taşırdı ve milyonlar sokakları doldurdu. Devam etmesi beklenen dalga, pandemi sebebiyle insanların evlerine kapanması neticesinde büyümedi. Farklı coğrafyalardan, farklı ülkelerden, farklı dinlerden, farklı dilleri konuşan milyonlarca insanın eylemlerdeki vurgusu neoliberalizm karşıtıydı. “Kimlikleri” farklı olsa da dünya çapında isyanın dili aynıydı. George Floyd’un katledilmesinin ardından başlayan eylemlerde de benzer bir hava esmeye başlamıştı. Toplumun farklı kesimlerinden milyonlarca insan George Floyd için yürüdü ve yalnızca katil polisin yargılanmasını değil, bütünsel bir sistem değişikliği talep ederek sokaklara çıktılar. Eski ordu mensupları ABD polisine ve askere halka karşı silah kullanmayın çağrısı yaptı ki bu ABD tarihinde sık rastlanır bir şey değildi. Eylemlerin çeşitli kazanımların sağlandığı düşünülebilir (polis departmanına ayrılan bütçelerin düşürülmesi, sosyal politikalara harcanması vb). Fakat bu yeterli değil. Kapitalizme içkin sorunların hiç biri, sistemin sınırları içerisinde çözülemez. ABD’nin köle emeği üzerine kurulu bütün zenginliğini, bürokrasisini, ırkçılığı meşrulaştıran kurumları paramparça etmeniz gerekir. Bu da, WallStreet işgali sırasında motto haline gelen “We are the 99%” (Biz %99’uz) sloganındaki sınıfsal öfkeyi örgütleyerek başarılabilir. İnsanların kendiliğinden sokağa çıkması ve yalnızca olayları protesto etmesi, bunu ne kadar radikal bir biçimde yaparlarsa yapsınlar, nihai bir kurtuluşun yolunu malesef ki açamaz. Örgütlü bir işçi sınıfına olan ihtiyaç, en çok bu zamanlarda hissedilir. Mesela George Floyd’un öldürülmesinin ardından protestoların yanı sıra genel grev haberlerine uyanabilseydik şu an kazanımlar çok daha ileride olurdu. Trump’ın içinde uyanan korku, ABD’deki

tüm kapitalistlerin, hatta Afro-Amerikan kapitalistlerin de içinde uyanırdı. Kitlelerin, değişime olan ihtiyacı ve umudu tam anlamıyla somutlaşırdı. ABD’de ve tüm dünyada genel ihtiyaç, kadın-erkek-LGBTİ-siyah-beyaz fark etmeksizin işçi sınıfını örgütlemek ve değişime olan bu inancı, eylemlerde gördüğümüz dayanışmayı, umudu ve cesareti anti-kapitalist bir düzlemde somutlaştırmaktır.

Kaynakça

Howard Zinn, **Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi.**

Herbert Aptheker, **A Documentary History of the Negro People in the United States**

Staughton Lynd, **Class Conflict, Slavery, and the Constitution.**

